

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ:

оцінка та очікування
мешканців чотирьох областей
України

(Донецької, Луганської, Запорізької та
Херсонської)

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
КИЇВ
Україна

 SOCIO
INFORM

**БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ: ОЦІНКА ТА ОЧІКУВАННЯ
МЕШКАНЦІВ ТА МЕШКАНОК ЧОТИРЬОХ ОБЛАСТЕЙ
УКРАЇНИ (ДОНЕЦЬКОЇ, ЛУГАНСЬКОЇ, ЗАПОРІЗЬКОЇ
ТА ХЕРСОНСЬКОЇ), 2020**

Розробка інструментарію: Оксана Міхеєва

Експертиза інструментарію: Євген Вілінський, Євген Глібовицький,
Софія Олійник

Підготовка аналітичного звіту: Оксана Міхеєва

Рецензування аналітичного звіту: Євген Вілінський, Євген Глібовицький,
Софія Олійник

Підготовка рекомендацій: Євген Вілінський, Євген Глібовицький, Оксана
Міхеєва,

Дослідження проведено Соціологічним центр «Соціоінформ»

Літературна редакція: Анастасія Кушнарєнко

Дизайн та верстка: Яна Винярська

Координація проєкту: Софія Олійник

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ:

ОЦІНКА ТА ОЧІКУВАННЯ
МЕШКАНЦІВ ТА МЕШКАНОК
ЧОТИРЬОХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

(ДОНЕЦЬКОЇ, ЛУГАНСЬКОЇ,
ЗАПОРІЗЬКОЇ ТА ХЕРСОНСЬКОЇ)

2020

ЗМІСТ

5 АБРЕВІАТУРИ

6 ВСТУП

8 МЕТОДОЛОГІЯ

10 КОРОТКІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

20 РЕКОМЕНДАЦІЇ

- 20** Національний рівень
- 21** Субнаціональний рівень
- 21** Місцевий рівень
- 22** Міжнародні донори

24 ДЕТАЛІЗАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 24** Образ безпеки за оцінками учасни/-ць дослідження
- 26** Причини та чинники формування відчуття небезпеки
- 31** Рейтинг найважливіших проблем та їх деталізація
- 37** Персональна безпека
- 45** Політика та безпека
- 50** Політична участь та активність
- 53** Міжнародні та внутрішні політичні питання в контексті страхів та тривог
- 61** Правоохоронна сфера

66 ДОДАТКИ

АБРЕВІАТУРИ

ВЦА — Військово-цивільна адміністрація

КПВВ — Контрольний пункт в'їзду-виїзду

смт — селище /село міського типу

ОСББ — об'єднання співвласників

і співвласниць багатоквартирного будинку

ОТГ — об'єднана територіальна громада

ФГД — фокус-групове дослідження

ВСТУП

Безпекова політика часто сприймається через призму перебігу військових дій на сході України, діяльності чи бездіяльності правоохоронних органів, присутності та відсутності потенційних загроз. Спостерігаючи за розвитком подій у сьогоdnішньому світі, очевидним стає факт необхідності переосмислення такого сприйняття та переходу до ширшого розуміння. Оскільки в основі будь-якої держави насамперед стоїть безпека та добробут її громадян/-ок.

Кожна епоха, декада та навіть рік несе за собою нові виклики та загрози. Класичне розуміння необхідності захисту від зовнішнього ворога тепер стоїть на вагах разом з внутрішніми викликами та загрозами. Небезпека набрала нового образу: дезінформації та популізму, пандемії, корупції та економічної кризи, соціальної нерівності та незадовільної екологічної ситуації. Перелік викликів може бути невичерпним, але вони присутні у нашому щоденному житті і саме вони є часто найбільш відчутними для населення.

У відповідних умовах, актуальним стає концепт **«безпеки людини»**, який часто згадується у західному наративі як «human security». Завдяки цьому, розуміння поняття «безпеки» набирає дещо

ширшого спектру, у межах якого в основі політики увага зосереджується насамперед на впливі на громадян/-ок. Відповідно до Доповіді про людський розвиток, який у 1994 підготувала ПРООН, говорячи про «безпеку людини», варто враховувати наступні елементи:

- Політичну безпеку
- Персональну безпеку
- Економічну безпеку
- Продовольчу безпеку
- Охорону здоров'я
- Охорону навколишнього середовища
- Безпеку спільноти

Саме тому у межах проведеного дослідження, для нас важливим було зосередити фокус саме на думці громадян/-ок та їхньому розумінні поняття «безпеки». Що потрібно населенню, щоб відчувати себе захищеними та в безпеці? Завершення війни на Донбасі (як та на яких умовах)? Сильна та злагоджена державна політика (у чому вона повинна проявлятися?) чи стабільність на місцях? Якими є потреби, виклики і перешкоди для того, щоб відчувати себе у безпеці?

Цей звіт підсумовує результати соціологічного дослідження, яке проводилося у Донецькій, Луганській, Запорізькій

та Херсонській областях. Отримані результати зображають не лише розуміння поняття «безпеки», але водночас і досліджують основні напрямки безпеки людини, а саме: персональну, політичну, економічну безпеки, а також наскрізні теми, такі як охорона здоров'я та навколишнього середовища, і безпеку спільноти загалом.

Отримані результати стали підставою для формування ключових висновків та рекомендацій, які стануть у пригоді відповідальним за формування політики як на національному, так і на місцевому рівнях органам місцевого самоврядування відповідних областей, а також громадському сектору та міжнародним організаціям.

Сергій Сумленний

Керівник Представництва,
Фонд ім. Гайнріха Бюлля,
Бюро Київ — Україна

Софія Олійник

Координаторка програми «Сприяння демократії»,
Фонд ім. Гайнріха Бюлля,
Бюро Київ — Україна

МЕТОДОЛОГІЯ

ГЕОГРАФІЯ ПРОЄКТУ

Запорізька, Херсонська області та підконтрольні Україні частини Донецької та Луганської областей.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1) Кількісна частина:

Протягом 18 липня — 11 серпня 2020 року Український центр вивчення громадської думки Соціоінформ провів дослідження методом CAPI (анкетне інтерв'ю «face2face» з використанням комп'ютера (Computer Assisted Personal Interviewing)). Обсяг вибіркової сукупності: 1 000 осіб, віком від 18 років.

Вибіркова сукупність будувалась як репрезентативна для чотирьох областей України (Запорізької, Харківської, Донецької та Луганської за винятком окупованих територій).

Вибірка квотна, стратифікаційна, багатоваріабельна. Квотами виступали:

- Тип поселення (обласний центр, інші міста, села);

- Розмір населеного пункту (міста з чисельністю населення понад 500 тисяч, міста 100–499 тис., міста 50–99 тис., міста 20–49 тис., міста та смт менше 20 тис., села);
- Стать;
- Вік респондент/-ок.

Похибка репрезентативності вибірки з довірчою ймовірністю 0,954 {без врахування дизайн-ефекту} для масиву загалом не перевищує 3,1% для показників близьких до 50%; не перевищує 2,7% для показників близьких до 25% або 75%; не перевищує 1,4% для показників близьких до 5% або 95%; не перевищує 0,6% для показників близьких до 1% або 99%.

Похибка репрезентативності вибірки з довірчою ймовірністю 0,954 {без врахування дизайн-ефекту} для кожної з областей не перевищує 6,2% для показників близьких до 50%; не перевищує 5,4% для показників близьких до 25% або 75%; не перевищує 2,7% для показників близьких до 5% або 95%; не перевищує 1,2% для показників близьких до 1% або 99%.

2) Якісна частина:

- 8 ФГД (у кожній області — 1 ФГД з представни/-цями обласних та інших міст, 1 ФГД — з представни/-цями смт та сіл; з 4 сільських ФГД — 2 представляють території, що входять до складу ОТГ, 2 — території, які не входять у склад ОТГ).
- 8 глибинних інтерв'ю, з респондент/-ками, які займають певні посади чи займаються громадською діяльністю та пропорційно представляють області та ключові сфери, важливі для «людської безпеки».

Ключові смислові блоки анкети та інструментарію інтерв'ю:

- Соціально-демографічні параметри респондентів (базові — стать, вік, сімейний стан, освіта; додаткові — характеристика зайнятості на момент опитування; питання стосовно ідентичності).
- Розуміння сутності безпеки та її проявів.
- Загальна оцінка проблем у країні та населеному пункті.
- Персональна безпека.
- Політичні преференції та політична діяльність.
- Правоохоронна сфера та безпека.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОПИТАНИХ¹

З 1000 опитаних (по 250 осіб у кожній області) чоловіки складають 44,8%, жінки — 55,2%. У віковому відношенні респондент/-ки представляють наступні групи: 15% — 18–29 років, 19% — 30–39 років, 17% — 40–49 років, 17% — 50–59 років, 32% — 60 років і більше (Дод. 1, рис. 1).

Обласні центри представляють 28,2% опитаних, інші міста — 31,8%, смт — 13,2%, села — 26,8% (Дод. 1, рис. 2).

Більше половини опитаних перебувають у зареєстрованому шлюбі. Незареєстровані шлюби складають 8%, розлучені — 11,6% та ті, що розійшлися, однак не оформили розлучення — 1,2%. 13,5% складають вдови та вдівці (переважно жінки) та 14,9% — ті, хто ніколи не був у шлюбі (Дод. 1, рис. 3).

Освітні параметри опитаних наступні — 19% мають середню освіту (неповну та середню загальну разом), 49% — середню спеціальну, 31% — вищу (за різними класифікаціями ті варіації, які охоплюють сучасних бакалавра та магістра), 1% — мають вчений ступінь (Дод. 2, рис. 1).

Працевлаштовані на момент опитування складали 46,3% (463 особи), та не були працевлаштовані з різних причин 53,7% опитаних (537 осіб). 30% опитаних складають пенсіонер/-ки. Частина з них потрапляє у групу тих, хто на момент опитування не були працевлаштований. Деталізація характеру зайнятості опитаних міститься у додатках (Дод. 2, рис. 2).

1

Візуалізація даних

— у Додатку 1.
Соціально-демографічні параметри опитаних.

КОРОТКІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОБРАЗ БЕЗПЕКИ ЗА ОЦІНКАМИ УЧАСНИ/-ЦЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Практично всі учасни/-ці дослідження (у цьому випадку йдеться про ФГД та глибинні інтерв'ю) говорять про безпеку в її широкому розумінні — як безпека людини (human security), конструюючи останню, як повноцінне функціонування та адекватне управління різними сферами буття соціуму, що зрештою формує у людей відчуття комфортності та захищеності.

Модель безпеки, сконструйована учасни/-цями, включає наступні компоненти: фінансова безпека; фізична безпека (з акцентом на захисті від насильства у повсякденному житті); наявність якісних, гарантованих та доступних медичних послуг; свобода висловлювань та захист від переслідувань за політичну чи громадянську позицію; свобода переміщень (яка розуміється радше як можливість

спокійно пересуватися у власному населеному пункті без страху нападу чи агресії); повноцінна робота правоохоронної системи; можливість захисту честі та гідності; наявність повноцінних державних сервісів з різних аспектів життя; захист від зовнішньої агресії, контроль за обігом зброї; психічна безпека та «право на майбутнє» (йдеться про можливість більш широкого горизонту планування).

ПРИЧИНИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІДЧУТТЯ НЕБЕЗПЕКИ

Чинники, які викликають відчуття небезпеки в учасни/-ць дослідження, пов'язані з наступними аспектами:

Фізичний аспект безпеки (переживання як реально наявної, так і уявної загрози насильницьких дій чи проявів агресії, яка змушує людину чимало свого часу відводити на

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ (HUMAN SECURITY), ... , ПОВНОЦІННЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА АДЕКВАТНЕ УПРАВЛІННЯ РІЗНИМИ СФЕРАМИ БУТТЯ СОЦІУМУ, ЩО ЗРЕШТОЮ ФОРМУЄ У ЛЮДЕЙ ВІДЧУТТЯ КОМФОРТНОСТІ ТА ЗАХИЩЕНОСТІ.

продумування та реалізацію стратегій захисту. Врешті решт це значною мірою міняє спосіб життя пересічної людини — впливає на вибір часу пересування по вулицях, на ставлення до власного зовнішнього вигляду, змушує докладати зусиль, у тому числі і фінансових, для посилення захисту себе та власного майна / житла).

Економічний аспект безпеки описується учасни/-цями дослідження як низка ситуацій та станів, що примушують людину постійно жити в ситуації невизначеності, непередбачуваності, суттєво обмеженого горизонту планування, переживати через недостатність сімейних бюджетів та постійно жити у страху браку грошей на необхідне, про відсутність «подушки безпеки», яка б могла допомогти людині / родині пережити кризу чи втрату роботи.

Одним з ключових моментів у розмові про чинники небезпеки є **медичний аспект**. Його актуалізація відбувається через незавершений характер медичної реформи, а також підсилюється через підвищену увагу до медичної сфери за умов пандемії. У результатах як кількісного, так і якісного до-

слідження бачимо загальний настрій опитаних — відсутність впевненості у можливості отримати якісну та результативну медичну допомогу в місці проживання на безоплатній основі та страхи з приводу її можливої офіційної чи тіньової вартості.

Наступним чинником відчуття небезпеки є **відсутність добре функціонуючої системи соціального захисту**. Остання працює із фіксованими категоріями населення (люди з інвалідністю, тимчасово безробітні, багатодітні тощо) та є частиною локальних державних сервісів. Відповідно пересічна людина, яка потрапляє в складну життєву ситуацію, фактично не має куди звернутися по допомогу і здебільшого не звертається ні до кого, крім родичів. Ця ситуація стає ще більш проблематичною для трудових мігрант/-ок, «реєстрація» яких не співпадає з фактичним місцем мешкання і обмежує можливості звернення по допомогу через її прив'язаність до місцевих бюджетів.

Підсилює відчуття небезпеки **непропрацьована пам'ять про війну та ті зміни у повсякденному житті, що сталися через неконтрольоване поширення**

зброї серед населення. Цей мотив зумовлений тим, що населення двох з досліджуваних областей — Донецької та Луганської — продовжує жити максимально наближено до «лінії зіткнення» та залежати від балансу сил. Попри те, що населення цих областей характеризує поточний стан як відносно спокійний, переживання активної фази бойових дій 2014–2015 рр. значною мірою присутнє у їхній сучасній свідомості, активно проговорюються і залишається глибокою травмою, що продовжує впливати на їхнє ставлення до українського уряду та української армії та потребує продовження ретельної роботи з населенням прифронтових територій з огляду на їх специфічну реальність.

І останнім важливим компонентом конструкту небезпеки є **образ «небезпечного іншого»**. Останнє фіксуємо і в опитуванні — більшість опитаних зазначило, що позитивний вплив на них та їхнє життя чинить лише найближче оточення — сім'я, рідні, меншою мірою — друзі та подруги, сусід/-ки, коле/-жанки по роботі. Натомість категорій негативного впливу значно більше, і їхній вплив є більш виразним. Те саме бачимо і в описах різних ситуацій, в яких люди відчувають себе у небезпеці — будь-яка незнайома людина сприймається насамперед як потенційне джерело небезпеки (як в ночі на неосвітленій вулиці, так і в ділових стосунках через страх бути ошуканим). Розмірковуючи з приводу цієї проблеми, учасники та учасниці дослідження частково пов'язують це явище із роз'єднаністю українського соціуму, із браком досвіду солідарності та взаємодії. Брак прямих та успішних контактів з іншими людьми посилює насторожене ставлення до умовних «інших».

РЕЙТИНГ НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМ ТА ЇХНЯ ДЕТАЛІЗАЦІЯ

У ситуації вибору з запропонованого переліку проблем (заповнення анкети), які можуть бути пов'язані із відчуттям безпеки на рівні країни в цілому, учасни/-ці опитування у першу чергу наголошують на проблемі завершення війни (46,4% від усіх опитаних), браку грошей на їжу та базові потреби (39,4%) та корумпованості представни/-ць влади (39,4%). **На рівні населеного пункту** на перший план виходить проблема браку грошей на їжу та базові проблеми (32,2%), проблема доступності якісного медичного забезпечення (29,9%) та безробіття (29,3%). Учасни/-цям ФГД та співрозмовни/-цям під час глибинних інтерв'ю пропонувалося самим скласти переліки найважливіших з їхньої точки зору проблем, із зазначенням того, на якому рівні вони найбільше проявляються — на рівні всієї країни чи місцевості, де мешкає учасни/-ця дослідження. Отже, маємо ще один перелік проблем, про які учасни/-ці дослідження говорять «без підказки». Відповідно це ті проблеми, що для них на слуху та стають предметом роздумів, переживань, оцінок та впливають на сприйняття навколишньої дійсності. У такий спосіб маємо можливість не тільки виокремити ключові проблеми, а й зрозуміти їх сутність та розуміння з позиції опитаних.

На рівні країни в цілому на першому місці стоїть проблема **війни та її завершення**. Однак, при цьому більшість учасни/-ць дослідження уникають розмови про можливі сценарії завершення війни, якщо говорять про необхідність переговорів — воліють не називати сторони, які повинні цей переговорний процес провадити. Відсутність чіткої

позиції стосовно збройного конфлікту (чи небажання її проявляти) може стати серйозною проблемою при здійсненні тих чи інших кроків з врегулювання конфлікту, оскільки подібні дії можуть зустріти непередбачену реакцію з боку населення. Фіксація цих позицій у кількісному дослідженні показує домінування «компромісної» стратегії у розв'язанні конфлікту, однак при цьому детального пояснення сутності цього компромісу під час обговорень не маємо.

Практично всі опитані активно наголошують на руйнівному впливі **корупції** на їхнє життя та самопочуття. За оцінками учасни/-ць дослідження, корупція є тотальною, всеохоплюючою та зрештою принижує гідність людини, оскільки особа сприймається виключно через призму платоспроможності. Однак, деталізація розуміння цього явища через приклади з повсякденного життя учасни/-ць дослідження дозволяє говорити про те, що йдеться передусім про низове хабарництво, ніж про приклади корумпованості представни/-ць влади. Пересічна людина здебільшого не має прямого досвіду владної корупції, однак охоче в неї вірить, спираючись на свій повсякденний досвід тіньової оплати різноманітних послуг та сервісів. Цей момент важливий для розуміння, бо подібні настанови та настрої формують ставлення населення до державного апарату в цілому, а тіньові оплати бюджетних сервісів сприймаються як загальний збір у функціонуванні держави. Розуміння цих настроїв та практик є важливим, оскільки їхня значна поширеність знижує шанси на нормальну співпрацю між представни/-цями влади та населенням.

Складною для дослідження та розуміння є проблема **бідності, безробіття, скарг на високі тарифи та обмежені**

сімейні бюджети, яких вистачає лише на покриття базових витрат. Попри те, що подібна риторика є однією з найбільш актуалізованих, її доволі важко перевести в об'єктивні показники. Однак у цьому разі можемо говорити про поширеність суб'єктивної «травмованості» бідністю, яка в будь-якому разі впливає на претензії до держави та представни/-ць влади. З дискурсом «бідності» щільно пов'язана претензія щодо втрати країною індустріального характеру, закриття промислових підприємств, які за оцінками опитаних призвели до подальшої деградації робочої сили та соціальної сфери. Образ «заводу» в цілому зберігає свої символічно-ностальгійні обриси стабільності, захищеності, гарантованої роботи та соціального пакету.

Значною мірою вираженням є мотив **нерівності та несправедливості**, відчуття якої ґрунтується на неуніверсальності законів, їх диференційованому застосуванні до людей з різних верств населення, нерівному доступі до соціально значимих благ та можливостей, а також пов'язане із оцінкою власних життєвих шансів та майбутньої перспективи.

На місцевому рівні набір проблем в цілому дублюється — більшість учасни/-ць дослідження наголошують на тому, що всі ці проблеми мають наскрізний характер та охоплюють всі рівні буття держави. Однак як додаткові на цьому рівні можемо виділити **інфраструктурні проблеми**. Останні набувають значної ваги через те, що не просто знижують комфортність простору, в якому живе людина, а стають причиною сегрегації, відрізаючи передусім сільське населення від якісних послуг (зокрема медичних), можливостей освітнього та культурно-спортивного розвитку. Також, оцінка проблем на місцевому рівні дає значну актуалізацію

проблеми екології. Йдеться про брак та якість води, забруднення повітря, пожежі та штучні підпали, стихійні сміттєзвалища (які виникають і через відсутність сміттєпереробних заводів, і через практики самих мешкан/-ок, які не бажають оплачувати вивіз сміття та скидають його просто неба на території або неподалік від населених пунктів).

ПЕРСОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Говорячи під час ФГД та глибинних інтерв'ю про **персональний рівень безпеки** та проблем, опитані передусім фокусуються на фінансових проблемах та здоров'ї. Також передають власні відчуття непотрібності, нецінності; говорять про брак можливостей для самореалізації та відсутність відчуття майбутнього (як можливості планувати своє життя хоча б на рік-два вперед). Для українського суспільства залишається характерним мінімальний радіус довіри, в який потрапляють лише близькі кола спілкування, — передусім сім'я та рідні, а також друзі та подруги, знайомі, сусід/-ки та коле/-жанки по роботі. Всі інші групи практично виключені з позитивного оточення респондент/-ки. Натомість вибір груп людей, які на думку респондентів і респонденток присутні у їхньому житті та чинять негативний вплив, є значно ширшим. Лідер/-ками негативного впливу стали «український уряд», журналіст/-ки, представни/-ці політичних партій. Ці три групи поєднує загальне відторгнення того, що пов'язується пересічною людиною з політикою та політичним в цілому.

Деталізація **загального відчуття безпеки** в залежності від типу населеного пункту дозволяє стверджувати, що в **сільській місцевості люди почуваються у більшій безпеці, ніж у місті**. При

цьому бачимо, що обласний центр виглядає хоч і не суттєво, але трохи кращим у сенсі безпеки, ніж інші міста області.

Специфіка дослідження з його зосередженістю на питаннях безпеки і причинах створює враження тотального незадоволення власним життям. Метод асоціацій швидко активізує в учасни/-ць дослідження локальний патріотизм і дозволяє відійти від суто проблематичного бачення власного простору. У кількісному вимірі бачимо, що в середньому **трохи більше 60% опитаних вважають простір власного населеного пункту в цілому безпечним**. Оцінка життя та становища в суспільстві на рівні загально-філософської постановки питання показує, що більшість опитаних задоволені своїм життям (задоволені життям — 65,7%, своїм становищем у суспільстві — 68,6%). Не задоволена своїм життям кожна п'ята опитана особа та не має точної відповіді на це питання кожна восьма.

ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

На момент опитування 66% респондентів і респонденток зазначили, що планують взяти участь у місцевих виборах. Свою специфіку має мотивація цієї участі. Більшість співрозмовни/-ць, що взяли участь у ФГД та глибинних інтерв'ю, продемонстрували **«фаталістичну» позицію, зазначивши, що вважають свою участь у виборах важливою, але водночас такою, яка ні на що не вплине**.

Розмова про підстави для обрання кандидата в депутати місцевого рівня підтверджує домінування «особистісного» типу голосування — найбільше виборці схильні підтримувати кандидат/-ку за його/її особисті якості

(тобто фактично за образ, сформований рекламними повідомленнями). Важливість партійної приналежності кандидат/-ок зазначили 16,7% опитаних (обираючи з переліку інших характеристик кандидат/-ок). Під час ФГД, обираючи між «партійною приналежністю» та «безпартійністю», аудиторія розділилася практично навіпіл. Однак аргументація «за» та «проти» партійної приналежності кандидат/-ки є доволі суперечливою та не стійкою (люди в дискусії легко відмовляються від своїх аргументів). Уточнення очікувань від кандидат/-ки в депутати під час ФГД та глибинних інтерв'ю демонструють важливість для виборців «**політичної біографії**» (списку конкретних реалізованих проєктів), «**заземлення кандидат/-ки**» (критерієм якого передусім є місцеве походження кандидат/-ки та його/її діти, які вчаться на місці, а не за кордоном), **особисті якості** (передусім йдеться про комунікаційну складову, яка включає в себе вміння говорити з публікою та доступність, можливість звернення та зворотного зв'язку). У цілому під час ФГД учасни/-ці дослідження продемонстрували готов-

ність підтримати людину, що відповідає певним суб'єктивним та часто стереотипним уявленням про політик/-иню. Ані політична програма, ані наявність стратегії у кандидат/-ки, виборців практично не цікавлять. Більше того, **парадоксальність свідомості** пересічної людини полягає в тому, що **на рівні вимог люди озвучують бажання довготривалих змін, копіткої та непомітної роботи з покращення практично усіх сфер життєдіяльності, однак при цьому схильні підтримувати кандидат/-ок, які здатні продемонструвати прості та видимі результати — прокладена дорога, встановлений дитячий майданчик тощо.**

За оцінками опитаних, **лідерами серед представни/-ць політичних партій на місцевих виборах є «Опозиційна платформа за життя» (ОПЗЖ) та «Слуга народу».** Вибір на користь певної політичної сили практично не залежить від типу населеного пункту (крім того, що в селах та смт більшим є відсоток тих, хто ще не визначився з вибором). **Підтримка ОПЗЖ зростає з віком респондентів, натомість аудиторія «Слуги народу» зміщена в бік молодших вікових аудиторій. Також**

**ПІДСТАВИ ДЛЯ ОБРАННЯ КАНДИДАТА
В ДЕПУТАТИ МІСЦЕВОГО РІВНЯ
ПІДТВЕРДЖУЄ ДОМІНУВАННЯ
«ОСОБИСТІСНОГО» ТИПУ ГОЛОСУВАННЯ
— НАЙБІЛЬШЕ ВИБОРЦІ СХИЛЬНІ
ПІДТРИМУВАТИ КАНДИДАТ/-КУ ЗА ЙОГО/ЇЇ
ОСОБИСТІ ЯКОСТІ.**

є відмінності між областями — **Донецька та Луганська більшою мірою підтримують «Опозиційну платформу за життя», Запорізька та Херсонська радше готова підтримати представни/-ць «Слуги народу».** Однак високий відсоток тих, хто ще не визначилися ані з питанням участі у виборах, ані з політичною силою, за представни/-ць якої буде голосувати, зберігає інтригу місцевих виборів і надалі.

Пропозиція учасни/-цям ФГД та глибинних інтерв'ю сформулювати потенційно можливий «запит» до депутата місцевого рівня так само дає важливу інформацію. У цих запитах бачимо очікування розв'язання практично всіх тих проблем, про які йшлося на початку. **Місцеві депутати та депутатки повинні забезпечити комфортність та безпеку життя на місцях у всіх аспектах: забезпечити людей роботою, освітою, якісними медичними послугами, інфраструктурою тощо.** Очевидно, що подібні очікування у майбутньому будуть мало співвідноситися з реальним життям. Стандартно завищені очікування при продемонстрованій власній невисокій політичній активності, систематично призводять до розчарування електорату в обраних кандидат/-ках, відсутності довіри та в цілому віри в результативність та ефективність виборчої системи та владного апарату держави.

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ТА АКТИВНІСТЬ

Щодо політичної участі та активності самих потенційних виборців, то **61,5% опитаних зазначили, що не проявляли ніякої активності.** Ключовими в переліку (для 9–10% опитаних) є звернення до комунальних підприємств та установ власного населеного пунк-

ту, підписання петицій, звернення до представни/-ць місцевої влади (мерії, виконавчого комітету, райради, сільради, районної адміністрації). Наступні 6–7% зазначили, що брали участь у волонтерській діяльності, зверталися до депутат/-ок місцевого рівня, брали участь у передвиборчих кампаніях. Тобто в цілому йдеться про **конвенційну політичну активність.**

З тих майже 40% опитаних, які в той чи інший спосіб спробували розв'язати свої чи суспільні проблеми, більшість оцінює свої дії як результативні. Такі оцінки активно **заперечують суспільну міфологію про те, що нічого неможливо добитися чи змінити.**

Під час ФГД та глибинних інтерв'ю ми намагалися з'ясувати, як впливає на загальну атмосферу у населеному пункті та на активність мешкан/-ок запровадження об'єднаних територіальних громад. Однак, у більшості випадків йшлося про короткотерміновий досвід, який ще не повною мірою усвідомлюється учасни/-цями дослідження. Голови ОТГ, які взяли участь у інтерв'юванні, наголошували на проблемі незавершеності реформи, наслідком чого стає ситуація, коли повноваження передані громаді, а ресурси залишаються частиною місцевих виконавчих структур. За таких умов складається ситуація, коли вимоги до керівництва ОТГ від населення зростають, а реально задовольнити їх виявляється доволі проблематично. Тим не менше, практика ОТГ активізувала локальні підприємницькі ініціативи та роботу написання різноманітних проєктів для подання на фінансування.

У містах **прикладом можливості та успішності колективних дій з покращення власного простору буття дедалі більше стають ОСББ.** Останні перетворюються на міні-лабораторії з напрацювання досвіду спільної дії

та відповідальності. Ці досвіди не однаково успішні, але звертають на себе увагу людей.

МІЖНАРОДНІ ТА ВНУТРІШНІ ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ У КОНТЕКСТІ СТРАХІВ ТА ТРИВОГ

Кількісна частина дослідження продемонструвала значну **поляризацію населення досліджуваних областей в оцінках стосовно ключових зовнішньополітичних векторів**. Найменше тривоги викликає перспектива зближення з Росією, що на фоні значного відсотка тих, хто висловлює занепокоєння з приводу закриття кордонів з Росією, говорить про високий рівень лояльності до Росії та готовність до поступок. Те саме бачимо і в риториці стосовно можливих шляхів розв'язання ситуації в Донецькій та Луганській областях, для якої більш характерною є риторика компромісу, ніж перемоги. Деталізація цих вподобань під час ФГД та інтерв'ю показує, що попри усвідомлення проблеми війни як ключової для країни, люди здебільшого уникають розмов про можливі сценарії її завершення, сторони переговорів. Однак при цьому припинення / завершення війни декларується як одна з ключових вимог і претензій до влади. У тих поодиноких випадках, коли ці сценарії озвучуються — звучить далеко не переможна риторика. В основному йдеться про переговори та домовленості з Росією та так звані «невизнаними республіками». Можливим поглибленням розуміння ставлення учасни/-ць дослідження до ключових внутрішніх та зовнішньополітичних викликів були питання, пов'язані з низкою аспектів національної ідентичності. Попри

відсутність однозначно доведеного прямого зв'язку між національною ідентичністю та політичними чи зовнішньополітичними преференціями, це питання привертає до себе особливу увагу та часто враховується в організації політичних кампаній чи формулюванні політичних повідомлень як від партій, так і від держави.

Спостерігаємо наявність **поколінневої відмінності у розподілі груп за національністю**. Маємо чітку тенденцію до збільшення відсотка тих, хто ідентифікує себе як українця / українку від старшого до молодшого віку (69% у групі «60 та старші» та 87,7% — у групі «18–29 років»).

Порівняння відповідей респондент/-ок стосовно рідної мови та реального мововжитку дозволяють говорити **про важливість для опитаних задекларувати українську як «рідну»** навіть у тих випадках, коли вони активно нею не користуються у повсякденному житті. Практично половина опитаних, спілкуючись вдома та на роботі, використовує російську мову. Україномовними у досліджуваних областях України у своєму повсякденні є 10–12% опитаних. Однак при цьому зазначимо значну групу опитаних, які підкреслюють свою білінгвальність, стверджуючи, що спілкуються обома мовами рівною мірою. Відтак можемо говорити про те, що в регіонах, які традиційно номінуються як російськомовні, практично половина опитаних знає, толерує і готова вживати українську мову у різних ситуаціях свого повсякденного життя. Деталізація мововжитку залежно від того, яку мову респондент/-ки позначили як рідну (українську, російську чи обидві рівною мірою) дозволяє говорити про **відсутність суттєвих відмінностей у практиках використання тієї чи іншої мови в офіційному просторі роботи та приватному просторі дому**.

Серед тих респондент/-ок, які визначили українську як рідну і на роботі, і вдома, українською розмовляють 27–28%, російською — 23–25% та обома мовами рівною мірою 47–50%. Серед респондент/-ок, які визначають російську як рідну 2–3% на роботі та вдома говорять українською, 13–17% — обома мовами та 80–55% — російською. Серед тих, хто визначив себе білінгвальними 4–7% говорять суто українською, 33–40% — російською (у цьому випадку вжиття російської збільшується у просторі роботи — 40,4% розмовляють російською на роботі та 32,8% — вдома) та 56–60% вживають обидві мови рівною мірою як вдома, так і на роботі.

У наступному питанні ми запропонували опитаним перейти від питання національності та мови до самовідчуттів та визначити, наскільки вони себе відчують / не відчують представни/-цями наступних номінальних спільнот, до яких доволі часто апелюють політичні лідери: «частина східнослов'янського світу», «частина європейського простору», «частина єдності радянських республік», «громадян/-ка світу». Якщо у визначенні себе «частиною слов'янського світу» чи як «громадян/-кою світу» суттєвих поколіннєвих розбіжностей не виникає, то у питаннях стосовно приналежності до «єдності колишніх радянських республік» чи до «європейського простору» вони одразу стають помітними. **Маємо чітку тенденцію зменшення з віком відсотка тих, хто себе ідентифікує з колишнім радянським простором.** В ідентифікації себе з європейським простором не бачимо такої чіткої тенденції, як у ставленні до колишньої єдності радянських республік, однак **групи тих, хто «взагалі не відчуває» себе частиною європейського простору серед**

**НАЙМЕНШЕ
ТРИВОГИ ВИКЛИКАЄ
ПЕРСПЕКТИВА
ЗБЛИЖЕННЯ З
РОСІЄЮ, ЩО НА
ФОНІ ЗНАЧНОГО
ВІДСОТКА ТИХ,
ХТО ВИСЛОВЛЮЄ
ЗАНЕПОКОЄННЯ З
ПРИВОДУ ЗАКРИТТЯ
КОРДОНІВ
З РОСІЄЮ,
ГОВОРИТЬ ПРО
ВИСОКИЙ РІВЕНЬ
ЛОЯЛЬНОСТІ ДО
РОСІЇ ТА
ГОТОВНІСТЬ ДО
ПОСТУПОК.**

наймолодшої групи 18-29 років майже вдвічі менша, ніж серед вікових категорій від 40 і старше.

Залежно від типу населеного пункту, бачимо, що **найменше «європейцями» відчують себе мешкан/-ки сіл, найбільше — мешкан/-ки не обласних (тобто районних та інших) міст.** Однак і в розрізі населених пунктів бачимо **поляризацію населення у самовизначенні за цим параметром** — вагомими і майже рівними є групи тих, хто «значною мірою» відчуває свою приналежність до тої чи іншої номінальної групи, і тих, хто активно цю приналежність

заперечує («взагалі не відчуваю»).

У розрізі областей трошки більше свою приналежність до європейського простору відчувають мешканці Луганської та Запорізької областей. При цьому **парадоксальність Луганської області** полягає в тому, що тут населення одночасно зі своїм більш вираженим, порівняно з іншими областями, проєвропейським вибором активно позиціонує себе як частину колишнього радянського простору. Тому оцінювати «європейські» перспективи цієї області без врахування низки інших параметрів ідентичності варто з певною обережністю.

ПРАВООХОРОННА СФЕРА

З усіх опитаних **61,4% зазначили, що протягом останнього року не стикалися з жодними злочинними діями, скерованими проти них**. Серед лідерів правопорушень — обман / шахрайства (16,2% опитаних підтвердили факт, що персонально зіткнулися з подібними діями), психологічний тиск (10%) та крадіжки (6,3%). Серед правопорушень, які проявляються безпосередньо на рівні населених пунктів, опитані особливо виокремлюють надмірне споживання алкогольних напоїв та алкоголізм (41,5%), наркоманію (32,2%), майнові злочини (крадіжки, грабежі, розбої) — 27%, порушення публічного порядку (хуліганства, вандалізм, бійки) — 26,9%. Чимало опитаних непокоїть проблема незаконного обігу наркотиків (19,2% вказали це як проблему) та корупція, хабарництво (18,1%).

Важливим аспектом безпеки є присутність поліції у повсякденному житті людей — видимість їх роботи, патрулювання, можливості вчасно звернутися. Половина опитаних за-

значили, що бачать поліцейських щодня, 25% бачать один або декілька разів на тиждень, 14% — декілька разів на місяць, 12% — бачать не часто чи взагалі не бачили.

Тих, хто довіряє поліції (38%) менше, ніж тих, хто їй не довіряє (54%). На перспективу співпраці впливає наявність прямого контакту громадян/-ок з поліцією та його успішність чи неуспішність. Ті опитані, які підтвердили факт спілкування з поліцією, виявляють значно більшу готовність до подальшої співпраці (що є опосередкованим свідченням у цілому позитивного характеру взаємодії). Відмова від співпраці може бути зумовлена наявним негативним досвідом персонального контакту (часто йдеться про відсутність відповіді чи реакції на подане звернення або висловлення працівниками поліції незадоволення через «несуттєвий» виклик, що є, по-суті, комунікаційними проблемами). Однак, більш вагомою причиною відмови від співпраці є страх перед помстою. Вибір стосовно співпраці варіюється залежно від тяжкості злочину, свідком якого стала людина. У загрозованих для себе ситуаціях люди обирають між різними стратегіями поведінки: від повної відмови від співпраці з поліцією до згоди на анонімну співпрацю (наприклад, анонімний дзвінок).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

1. Важливим чинником зменшення тривоги і орієнтованості на мислення у логіці нульової суми є зменшення рівня невизначеності щодо трансформаційних процесів в очах громадян/-ок. Брак узагальненої візії створює невизначеність щодо кінцевої точки призначення реформ, що загострює відчуття об'єктності та впливає на загальну оцінку стану. Хоч політична культура досліджуваних регіонів вказує, що бажаним джерелом візії мало б бути політичне керівництво держави, втім, пропозиції щодо таких візій можуть приходити як від політичних гравців по всьому спектру політики, так і від громадських чи експертних кіл. Підтримка стратегічних дискусій може стати також інструментом просвіти щодо організації суспільних інститутів, порівняння з практиками різних регіонів України. У такий спосіб, **запровадження стратегічного дискурсу у вигляді експертних, громадських чи політичних розробок**, а також спеціальних подій, освітніх програм буде чинником зменшення невизначеності в суспільстві.

2. Активна інформаційна робота з мешкан/-ками, подолання травм вій-

ни, роз'яснення сутності реформ та їх кінцевого результату тощо, яка повинна **ґрунтуватися на довготривалій узагальненій візії чи стратегії розвитку**.

3. Дезінтеграція більшості систем державного управління, дублювання функцій створює у пересічній людини відчуття недосконалості державного апарату, його неієздатності. Одним з завдань повинен стати **перегляд структур більшості систем та впорядкування функціонального навантаження структурних підрозділів**.

4. Фрагментарність дій та недосконалість розподілу функцій між ланками правоохоронної системи, брак стандартних та зрозумілих протоколів та процедур впливають на переживання пересічною людиною власної незахищеності. **Від доброї організації правоохоронної системи та рівня комунікації з населенням напряду залежить формування відчуття безпечного простору**.

5. Створення **допоміжної системи просвіти** на рівні шкіл та програм навчання для дорослих щодо основ суспільствознавства та системи інститутів держави допоможе громадян/-кам створити

систему координат для розуміння розподілу відповідальності між інституціями, способу адресування проблем, моделей прийняття рішень у сучасній Україні. Це важливий крок до формування громадянської суб'єктності тих, хто у будь-якому випадку має і може користуватися наділеним Конституцією правом голосу.

6. За більшістю реакцій та позицій людей проглядається брак комунікації та зворотного зв'язку із представниками різних сфер діяльності, у тому числі і державного управління. Реформи, заходи, що здійснюються, недостатньо комунікуються, залишаються незрозумілими для людей. Потрібна нова дієва система цільового інформування населення про наявні можливості, сервіси, послуги тощо. Система місцевих державних адміністрацій (обласні, районні та ВЦА), територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади, представники органів місцевого самоврядування повинні взяти на себе **розробку та донесення до населення «дорожніх карт» (чітких алгоритмів) звернень та процедур розв'язання ключових проблем**, пов'язаних із роботою медицини, освіти, соціального забезпечення та допомоги тощо.

СУБНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

1. Визначити **мінімальний доступний поріг мобільності для кожного населеного пункту**, за яким слідуватиме державна/регіональна/донорська програма підтримки доступу до послуг та можливостей там, де кількість населення/попит/стан інфраструктури не

дозволяють проникати як публічним, так і приватним сервісам. Ймовірно, в процесі доведеться ширше запроваджувати і комунікувати зміну підходів до вимірювання відстаней: крім фізичної дистанції враховувати також вимірювання у часі та затрати ресурсів. Це може призвести до того, що з'явиться зонування і транспортна підтримка сервісів, які дають можливість повноцінного розвитку дітей, підлітків, але також дорослих людей.

2. Запровадити систему освітніх та позаосвітніх програм обміну досвідом з різними, бажано більш відмінними у практиках регіонами України, яка дозволить кожному громадянину та кожній громадянці мати станом на початок/середину кар'єри накопичений побутовий та робочий досвід із різних українських дискурсів.

МІСЦЕВИЙ РІВЕНЬ

1. Розвиток освіти та критичного мислення, які формують замість безоглядної довіри — довіру критичну, ґрунтовану на знаннях, розуміння процесів, вмінню працювати з інформацією. У такий спосіб частково може бути подолана атомізація населення, що стала результатом недовіри та браку досвіду солідарних дій.

2. Підтримка та поширення практик ОТГ та ОСББ, оскільки і ті, і інші стають мінілабораторіями для розвитку ініціативності, активності, підприємливості, формуванню практик самоврядування, відходу від патерналістської позиції та способу мислення.

3. Необхідним є навчання представників ОТГ, яким бракує знань з стратегування, бюджетування та врядування на місцях. Брак знань та досвіду, відсутність довгострокових стратегій звужує горизонт планування до одного дня, призводить до нераціональної витрати грошей та ресурсів, не дає доданої вартості в середньостроковій та довгостроковій перспективі.

4. Створення програм підвищення відчуття безпеки: освітлення вулиць, помітності присутності правоохоронців, швидкого реагування на вандалізм та нищення інфраструктури.

МІЖНАРОДНІ ДОНОРИ

1. Міжнародні донори сфокусовані на власних темах та інтересах, часто не скоординовані з державними та місцевими програмами розвитку. Потрібна координація дій потенційних донорів, оскільки діяльність часто дублюється, населення отримує підтримку та навчання не в тих сферах, у яких дійсно потребує, а відповідно до профінансованої тематики. Це призводить до відривання громадського сектору від розв'язання реальних місцевих проблем та переключення їх на реалізацію запитаних проєктів, діяльність яких моментально припиняється після закінчення фінансування.

2. Необхідне навчання партійних функціонерів (як центральних, так і низових) — як писати дієві стратегії, бізнес-плани, як розбудовувати низові структури. У цьому випадку йдеться про людей, які готові виявляти активну позицію, але їм часто бракує системних знань.

3. Такого ж навчання потребують представни/-ці громадського сектору, які б в перспективі не імітували запиту фондами діяльність, а могли ініціювати власні проєкти, дійсно потрібні місцевому населенню. Окремою групою для навчання можуть бути активи ОСББ, оскільки подібні практики на цьому етапі найбільше впливають на зміну свідомості та становлення практик самоврядування.

4. Формування тематичних донорських пріоритетів для громад Півдня та Сходу, які можна розгорнути швидше за державні програми, але які пізніше можуть бути замінені/доповнені державними програмами, орієнтованими на:

А. Активізацію культурного життя громад, у тому числі через розвиток культури організації просторів як навчальними програмами, так і через фестивалі та інші події, пленери, запрошення культурних діяч/ок..

Б. Поширення знань та практик сучасного урбанізму, які дозволяють досягнути покращення якості життя у межах існуючих можливостей інфраструктури та дають розуміння шляхів вдосконалення/зміни інфраструктури. Важливо відкрити можливість мати доступ до більшої кількості можливостей сучасного міського життя у будь-якому типі населених пунктів.

В. Допомога місцевим ініціативам на місцевих рівнях через систему мікрогрантів з простою процедурою отримання та звітності (ідеально — через місцеві

інструменти розподілу). Це повинно дати можливість локальним лідер/-кам проявитися та сприятиме урізноманітненню поля ініціатив, водночас, сприяючи місцевому розвитку.

Г. Допомога з просвітою щодо сучасних постіндустріальних можливостей економіки, що базуються на гармонійному співжитті з природою, вищим рівнем екологічної свідомості, готовністю до обережнішого використання ресурсів. Крім чинника секторального впливу, такі проєкти мають стати маркетинговим інструментом успішності іншого, позаіндустріального способу побудови суспільства, унаочнюючи альтернативу поверненню до старого порядку.

ДЕТАЛІЗАЦІЯ ПІДСУМКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

2

Питання для учасни/-ць дослідження формулювалося максимально широко та поетапно, щоб не впливати на формулювання відповіді: «Який сенс ви вкладаєте в слово «безпека»?» з подальшим поглибленням через питання «З чим для вас пов'язане відчуття безпеки?» і лише потім — «Коли / за яких умов ви почуваетесь у безпеці? Що повинно бути / статися / змінитися, щоб ви почувалися у безпеці?» Після озвучення позиції респондентом — «Від кого ці зміни залежать?»).

ОБРАЗ БЕЗПЕКИ ЗА ОЦІНКАМИ УЧАСНИ/-ЦЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виявлення того, як люди конструюють для себе поняття / образ безпечного суспільства, ми скористалися якісними методами (у нашому випадку це фокус-групові дискусії (ФГД) та глибинні інтерв'ю)².

Більшість опитаних говорить про безпеку у межах її широкого розуміння — тобто як безпеки людини (human security), описуючи її як повноцінне функціонування та адекватне управління різними сферами буття соціуму, що зрештою формує в людей відчуття комфортності та захищеності.

“ Для меня безопасность — это что-то неосязаемое, но то, что позволяет мне заниматься своим любимым делом, своей семьей и не отвлекаться. Это что-то незримое, что не ценится, пока не исчезает. Когда не нужно прикладывать какие-то дополнительные

усилия к сохранению жизни и здоровья (чоловік, молодий, місто в Запорізькій області).

“ Для меня безопасность — это просто быть и жить без боли. Без боли физической, без боли эмоциональной, психологической. Это жизнь без боли в любой сфере своего существования (жінка, старша, місто в Донецькій області).

“ Для меня безопасность — это когда не нарушаются мои права, когда мир, спокойствие, не вторгаются в мою личную жизнь извне какими-то лишними, так сказать в кавычках, правилами, какими-то придуманными. Безопасность — когда я всем доволен, меня все устраивает (чоловік, середнього віку, місто в Херсонській області).

“ Я соглашусь с некоторыми словами. Это когда общество и

государство соблюдает мои права. Конституционные, законодательные. Обеспечивает соблюдение моих прав, а я выполняю свои обязанности как гражданин. А государство и все структуры государственные обеспечивают выполнение этих прав со стороны людей, которые находятся вокруг меня (жінка, середнього віку, місто в Херсонській області).

Деталізований опис поняття безпеки, наданий учасниками та учасницями дослідження, дозволяє реконструювати основні сенси, які люди в нього вкладають:

— **Фінансова безпека** (стабільність фінансової системи держави, наявність в людини «фінансової подушки», наявність стабільних правил гри в економічній сфері життя суспільства та в підприємницькій діяльності зокрема; наявність механізмів допомоги в критичних ситуаціях, що потребують серйозних фінансових вкладень тощо).

— **Фізична безпека, захист від насильства** (у першу чергу увага учасни/-ць дослідження була сконцентрована на проявах вуличного насильства, небезпечності простору населених пунктів; на потенційній можливості стати об'єктом агресії чи фізичного нападу. При цьому йшлося і про психологічний тиск — з боку батьків, членів родини, найближчого оточення).

— **Наявність якісних, гарантованих та доступних медичних послуг** (одна з ключових тем в розмові про безпеку. Учасники та учасниці дослідження у своїх коментарях охоплюють питання якості послуг: як самого сервісного обслуговування, так і якості діагностики та лікування, а також їх територіальної та матеріальної доступності для пересічної людини).

— **Свобода висловлювань, захист від переслідувань за політичну чи грома-**

дянську позицію (у цьому випадку бачимо дві ключові лінії висловлювань. З одного боку респондент/-ки зазначають, що вони можуть вільно і безперешкодно висловлюватися, щоправда тому, що їх точка зору нікому не потрібна і ніхто нікого не слухає. З іншого боку, респондент/-ки говорять про високий рівень самоцензури через тиск найближчого оточення та потенційно можливі конфлікти чи прояви агресії з боку інших людей).

— **Свобода переміщень** (говорячи про свободу переміщень, опитані деталізують цей момент не стільки через право безперешкодно переїхати в інший населений пункт чи країну, скільки на право спокійно повернутися додому в будь-який час доби і не боятися за власне життя. Учасни/-ці дослідження, що мають досвід трудової міграції, говорять також про обмеження переміщень через державні кордони, які сильно підривають можливості заробітку. А також для мешкан/-ок Донецької та Луганської області важливим є питання режиму перетину лінії розмежування).

— **Повноцінне виконання державою функцій правоохорони, захист від кримінальних проявів** (досвід учасни/-ць дослідження у цьому питанні не є однозначним, однак загальний настрій незахищеності домінує).

— **Можливість захистити власну честь та гідність** (опитані наголошують на браку відомих ним та доступних механізмів такого захисту, а також піднімають питання щодо зміни законодавства у питаннях самооборони).

— **Захист від зовнішньої агресії** (особливо сильно цей мотив представлений у мешкан/-ок Донецької та Луганської областей, передусім крізь призму досвіду активної фази збройного конфлікту у 2014–2015 рр.).

— **Повноцінні державні сервіси з різних аспектів буття** (цей аспект часто звучить у контексті корупції та бюрократії).

Думки, викладені у цьому підрозділі, ґрунтовані на відповідях учасни/-ць дослідження на перше загальне та широке питання — «Який сенс ви вкладаєте в слово «безпека»?».

— **Право на майбутнє** (не боятися за майбутнє, мати «подушку безпеки» та знати, що існують дієві механізми захисту. Цей аспект частково перетинається з фізичною та економічною безпекою, однак для респондент/-ок важливим є наголос на наявності чи відсутності в них відчуття майбутнього).

— **Психічна безпека** (захист від примусу, психологічного тиску, надмірний контроль, позбавлення права приймати самостійні рішення, приниження тощо).

— **Контроль за обігом зброї** (опитані говорять про проблему доступності зброї, легкість її придбання та відсутність її належної фіксації, особливо на територіях, дотичних до лінії розмежування).

Екологічний мотив безпеки не піднімається опитаними без «підказки». Однак пропозиція озвучити найбільш значимі проблеми на рівні країни, населеного пункту та самих учасни/-ць дослідження одразу виводить на екологічну проблематику.

ПРИЧИНИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІДЧУТТЯ НЕБЕЗПЕКИ

У наступному блоці питань учасни/-цям ФГД та глибинних інтерв'ю пропонувалося перейти від опису терміну «безпека» до характеристики власних відчуттів. Що саме формує відчуття небезпеки? Чому люди можуть не почуватися у безпеці та що на це впливає?

Нагадаємо, що йдеться про суб'єктивні відчуття учасни/-ць дослідження, які ґрунтуються як на основі персональних досвідів, так і під впливом того потоку інформації, в якому перебуває пересічна людина. Попри різне джерело походження цих настроїв та настанов, наявне сприйняття дійсності формує

поведінку та вибір людей, кардинально змінює їх повсякдення.

Структурувати відповіді учасни/-ць дослідження можемо наступним чином.

1. Фізичний аспект безпеки. Для учасників й учасниць дослідження цей аспект пов'язаний з постійним напруженням, очікуванням небезпеки. У результаті люди починають обмежувати своє життя та свої дії, не можуть уникнути думок про захист, змушені міняти свій стиль та спосіб життя, жити в постійному очікуванні нападу чи прояву насильства.

“ *Право на життя. Я лишена, тому що каждый день у нас идут боевые действия (жінка, старша, місто в Донецькій області).*

“ *Я живу на первом этаже и да, у меня освещенный подъезд, и зачастую у меня нет никакого сомнительного контингента во круг. Но тем не менее, я не могу открыть окна везде... Живу я сейчас одна. Это дискомфортно. Вечером не совсем чувствую себя спокойно, в безопасности, потому что на улице часто встречаются неадекватные мужчины. И довольно поздно я не могу гулять. Мой предел — до девяти. До девяти могу спокойно гулять, а дальше — тревожусь (жінка, молода, місто в Донецькій області).*

“ *Я, допустим, не могу отпустить ребенка гулять одного, хотя она уже довольна взрослая у меня. Я знаю, что мы в своем возрасте гуляли спокойно и наши родители отпускали нас и не боялись. Сейчас я стараюсь где-то рядом поблизости находится, потому что, да, мне некомфортно, я не*

могу полностью спокойно сидеть дома и знать, что у меня ребенок спокойно гуляет (жінка, середнього віку, місто в Луганській області).

2. Економічний аспект безпеки. Проблеми, що даються взнаки в цій сфері, так само є травмуючими для людини, створюють для неї психологічно важку ситуацію невизначеності, незахищеності. При цьому йдеться як про обмежені можливості заробітку, так і про необхідність давати собі раду з недостатніми сімейними бюджетами та постійно жити із страхом перед браком грошей на необхідне.

“ Со стороны финансового вопроса я не чувствую себя безопасно, потому что планировать ничего нельзя, и финансовые скачки... сегодня, завтра, послезавтра. И все скачки, скачки, поэтому запланировать что-то, чтобы создать видимость безопасного существования, невозможно. В этом плане, конечно, тяжело (чоловік, середнього віку, місто в Донецькій області).

“ Сегодня я проснулась в ужасе, потому что мне приснилось, что у меня сильно течет крыша. Вот как бы нет сейчас средств ее чинить, для меня, я не чувствую себя безопасно, потому что дом — не моя крепость получается. Когда течет крыша, вы сами понимаете (жінка, середнього віку, місто в Донецькій області).

3. Медичне забезпечення як елемент якісного та безпечного життя. Це один з ключових мотивів у розмові про відчуття безпеки. Учасни/-ці дослідження вважають основними аспектами проблеми

якість медичних послуг та їх територіальну та фінансову доступність. Внаслідок незавершення медичної реформи, утворюються «кола доступу» до медичних послуг, як територіальні, так і фінансові. Пересічна людина поставлена перед вибором отримання на місцевому рівні послуги нижчої якості, чи поїздки в районне / обласне місто з більшим вибором фахів/-чинь та можливостей якісного обслуговування. Платний характер більшості медичних послуг стає фінансово обтяжливим для пересічної людини без системи медичного страхування. Відповідно, це додає страхів перед майбутнім через розуміння «непід'ємності» сум, необхідних для оплати (як офіційної, так і «тіньової») серйозних медичних послуг. Практики медичного страхування є фрагментарними, стосуються лише великих корпорацій, тож не вирішують цієї проблеми для широкого загалу.

“ Что касательно медицины, я уже говорила, я столкнулась с такой проблемой, когда у меня заболела мама и мне нужны были средства на операцию, то очень сложно было, потому что суммы неподъемные, хотя операцию мы делали в государственной клинике, она вроде как была бесплатная, но тем не менее нам озвучили цифру по телефону, она была очень большая и все миром собирали, как говорится, слава богу, все нормально, но тем не менее проблема есть, безусловно (жінка, середнього віку, місто в Луганській області).

“ Да, вот если мы говорим о медицине, экстренную, вот допустим у человека аппендицит, если это нужно сделать срочно уже и сейчас, то могут сделать не слишком качественно, вот даже в плане того, что тебе оставят

большой рубец, который будет трудно выводить и сложно заживать. Вот, но в случае, когда родственники подумают и заплатят, то сделают минимально и красиво (жінка, середнього віку, місто в Запорізькій області).

“ Сейчас надо иметь страховку какую-то, хотя у нас таких страховок нет, или иметь достаточное количество денег, которых у нас на данный момент тоже нет. Просто такой страх, что если с тобой какая-то болезнь случится, ты приедешь в больницу, если у твоих родственников или у тебя не будет денег, то тебя не за что просто будет вылечить (жінка, молода, село в Донецькій області).

“ Дело все в том, что работая на «Моторе», мы платим там какой-то взнос. И, ну, на медицину, своя поликлиника, даже я б сказал своя серьезная моторовская больница. И как бы в этом уверен, что если вдруг что-то случится ... я попаду туда в больницу. Для меня это, я не могу сказать, что это стопроцентно бесплатно. Правильно? Так как я какие-то там отчисления, страховку эту я плачу как бы. Но зато я буду уверен, что там мне окажут нормальную помощь и положат на стационар если надо. Стационар там, иногда, извините, лучше, чем у некоторых людей дома. ... Знаю точно, также, товарищ работает на «Запорожсталь». И так же у них идут там отчисления, страховки. И если вдруг с тобой что-то случилось, не дай Бог как бы. Но опять-таки, это же все зависит от самого предприятия.

Поэтому, ну, как бы работая на этом предприятии, я уверен (чоловік, молодий, село Запорізької області).

4. Проблема соціального захисту населення.

Учасни/-ці дослідження засвідчують, що за сучасних умов вони опинилися сам на сам зі своїми проблемами. Єдина реальна допомога, яка помітна для опитаних, це робота центрів зайнятості, які можуть підтримати тих, хто тимчасово втратили роботу. Більшість опитаних декларують те, що вони не очікують ніякої допомоги від держави, відтак покладаються лише на свої сили. Відповідно, неасоційована з іншими пересічна людина, яка не знає дієвих механізмів захисту своїх прав, в тому числі на соціальний захист, живе в хронічному стресі від тотальної відповідальності за себе та своїх близьких, переживає власну покинутість напризволяще та незахищеність.

“ Смотрите, правда, что, человек заболел, а кроме как сам себе, не поможет никто, сам себе только поможешь, государство тут о тебе никак не беспокоится (чоловік, молодий, місто в Луганській області).

“ Мне не нравится закон, принятый о том, что предприятие может уволить работника без уважительных причин, то есть по их усмотрению. То есть тебя предупредили, сказали, что с сегодняшнего дня ты у нас не работаешь. Я знаю, так иностранные фирмы работают, но как-то мне, в общем-то, я прожила в немножко другом отношении к людям. У нас не занимается и не защищает профсоюз рабочих, то есть они работают и больше ориентируются

на руководство предприятий, и это не одно предприятие, как бы, и на себе я это немножко ощущаю (жінка, старшого віку, село в Запорізькій області).

“ Все — ты остался без работы, у тебя нет финансовой «подушки», потому что ты немножко не готов к этому был, да, то есть это зненацька — государство о тебе ни на секунду не позаботилось. Ни на секунду вообще тебе как бы даже не пообещало ничего. То есть это твои проблемы, что ты остался без работы, твои проблемы, что ты остался в этой ситуации — решайте сами. В этом плане я себя чувствую тоже в большой небезопасности, вот так вот (жінка, молода, село в Запорізькій області).

“ У нас общество не развито по отношению к человеку. Если ты знаешь свои права и хочешь их защитить, то у тебя есть такие ярлыки — скандалист и так далее, и тому подобное. У нас не сформированы общечеловеческие ценности, которые бы удовлетворяли потребность каждого человека в нормальном безопасном себя ощущении (жінка, молода, село в Запорізькій області).

5. Вплив війни та неконтрольованого обігу зброї на відчуття безпеки. Так само, важливий для опитаних мотив, незалежно від області проживання. Попри те, що різняться досвіди війни, остання є стресогенним чинником для всіх учасни/-ць дослідження. Якщо для Донецької та Луганської області це пам'ять про події передусім активної фази збройного протистояння у 2014–2015 рр., про відчуття повної незахищеності, проявів

насильства з боку озброєних людей, то мешкан/-ки Запорізької та Херсонської області більше говорять про травмуючий характер нерозв'язаності проблеми війни, про її постійну присутність в житті пересічної людини. Важливою проблемою залишається непропрацьований досвід початкової фази війни — перебування у зоні збройного конфлікту, специфіка взаємодії з військовими тощо. Учасни/-ці дослідження визнають, що ситуація наразі кардинально змінилася, однак наявна пам'ять про події (як реальна, коли респондент/-ки говорять про свій безпосередній досвід, так і міфологізована, коли переказуються почуті від інших сюжети), все ще залишається впливовим чинником у сприйнятті. Привертає до себе увагу той факт, що більшість сюжетів пов'язана з діями саме української армії — відтак це потребує подальшої роботи з населенням, яке опинилося в епіцентрі збройного зіткнення та інформаційної війни.

“ Я работаю с теми как раз людьми, которые все эти ужасы войны, лично участники. Их выселяли, например, в семью приходили среди ночи на протяжении трех месяцев военные и говорили — уходи отсюда сама и забирай детей. В этом доме должны быть мы, это будет наш пост (жінка, старша, місто в Донецькій області).

“ И еще о безопасности. Знаете, у меня есть база данных больше 100 человек, которые от войны получили ранения. И они не имеют статуса инвалидов, потому что наша власть ухищрениями не составила правильно акты о случаях. И эти люди сегодня не могут доказать факт получения этого ранения (жінка, старша, місто в Донецькій області).

“ У нас стояла военная часть под окнами, были взрывы, взрывы не такие, которые разрывные, а световые. Но тем не менее, мне пришлось полтора года лечить ребёнка от испуга, у нее был тик глаз. Стояла наша украинская армия. Если бы они стояли хотя бы на безопасном расстоянии, вот сейчас они стоят у нас в селе, но они стоят довольно далеко от нашего дома, поэтому я их вижу очень редко, они очень спокойные, никаких претензий к ним нет, они ходят в те же магазины, они ходят в те же кафе, как и мы. Сейчас вообще нет никаких ни претензий, ничего, а когда они катались по улицам на танках, свистели и бахкали эти световые эти, были проблемы (жінка, молода, село в Донецькій області).

“ У нас тоже военные творили чудеса, напивались, ездили пьяные и по улицам ходили с оружием, в магазинах это они постоянно с оружием. Я в садике работала, дети боялись, когда по началу у нас самолеты взрывались, аж подали, дети очень пугались. Прятали их, было все. Это отразилось очень на детях в детском саду. У меня внук, он маленький тогда был, как-то не зацепило. Я лично сама боялась, когда у нас обстрелы были. И по крыше падало, когда стреляли, и проверяли приходили вооруженные, наглые, заходили внаглую, не то, что там культурно, а внаглую заходили в дом и весь двор обходили. Сейчас в принципе ничего, их немножко прикрутили, по селу пьяные не ходят, не видим, спокойные. Одни когда-то были, так мы боялись даже за двор выходит с ребенком... Не-

возможно было выходить за двор, маты трех этажные и могли в огород зайти без разрешения, как себя дома вели. А мы сидели, как мыши в доме (жінка, середнього віку, село в Донецькій області).

“ По поводу волков, лис. Обращались люди, у которых волки загрызли овечек. Обращались, но сказали, как сейчас тишина, затишье, нельзя стрелять, из-за этого у нас сейчас развелось много всяких животных и птичек, которые тоже škodu делают на огороде, но никто на это не реагирует. Многие видят волков, так и моя сестра, тут рядышком видят. Может это и не волки, может это собаки дикие, потому что военные пооставляли очень много собак. Из-за этого. Не знаю, никто это не решает, совершенно, никому ничего не надо. Страшно выходить вечером (жінка, середнього віку, село в Донецькій області).

“ В четыре часа утра побудили нас, на дітей став, дуло наставив у двір і все, думаєш, чи стрілятиме він чи що там робитиме? Хлопці заблудилися, чи танк по городах промелькнули. От так і страшно за дітей, за внуків (жінка, старша, село в Донецькій області).

6. Атомізація суспільства та образ «небезпечного іншого». Співрозмовники та співрозмовниці описують своє оточення здебільшого як вороже, а інших людей (незнайомих) — як джерело небезпеки. Звичка покладатися лише на самих себе у складних життєвих ситуаціях змушує людей бути постійно настороженими та мати загострене відчуття небезпеки. Відповідно, безпечний простір звужується до власного дому чи, навіть,

умовного острова (хоча і їх безпечність у процесі обговорення піддається сумніву). Поширеність таких настроїв у суспільстві, незалежно від того, що є джерелом їх формування — безпосередній досвід чи публічний дискурс — потребує активного втручання. Означені настрої консервують атомізованість суспільства, значною мірою обмежують будь-які спроби асоціацій та солідарних дій.

““ *Когда я нахожусь на острове, где нет людей, и у меня удочка в руках и вот тогда я получаю удовольствие от жизни. Да, потому что на все я могу повлиять сам и один. Нет внутренних воздействий, но это при хорошей погоде и без грозы (чоловік, середнього віку, місто в Запорізькій області).*

““ *Ну, это потому что много неадекватных людей развелось (жінка, старша, місто в Запорізькій області).*

““ *Даже я поздним вечером тоже иногда, когда по улице иду, перехожу на другую сторону дороги от людей. Потому что никогда не знаешь, что у человека на уме, никогда не знаешь, как скоро будет полиция (чоловік, молодий, місто в Донецькій області).*

““ *Ну хорошо, я там могу сделать замечание, потому что у меня ротвеллер. Но без него сложно, стремно как-то. Потому что идет человек пять, и они говорят матом. Мне неприятно, допустим. А идут женщины с детьми, что они вообще могут сделать. А сейчас такие ребята, которые могут и женщину... (чоловік, старший, місто Херсонської області).*

““ *По поводу дороги я не чувствую себя безопасности, потому что даже не смотря на то, что сейчас поставили современные знаки, современные пешеходные переходы и когда ты нажимаешь на этот пешеходный переход, нет ни одной машины, ничего нет, у нас правостороннее движение и какая-то падла на машине летит именно по левой стороне, даже не по своей стороне, не смотря на то, что пешеходный переход бьмае, музыка идет, и той падле надо еще лететь и лететь с другой стороны (чоловік, старший, місто Херсонської області).*

РЕЙТИНГ НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМ ТА ЇХ ДЕТАЛІЗАЦІЯ

Описані вище чинники та аспекти формування в пересічній людини відчуття небезпеки знаходимо і в результатах опитування. В одному з питань респондентам і респонденткам пропонувалося обрати з запропонованого переліку до трьох проблеми, які на їхню думку є найбільш важливими на цей момент а) для всієї країни та б) для населеного пункту, в якому вони проживають. Результатом стали два рейтинги проблем.

Розгляд цих переліків проблем з урахуванням додаткових параметрів (працевлаштованість чи не працевлаштованість респондент/-ки, область та тип населеного пункту) дають незначну варіативність, що здебільшого залишається у межах похибки. Єдина суттєва розбіжність у рейтингах залежно від критерію працевлаштування полягає у тому, що для опитаних, які не мають роботи, на другий план в рейтингу загальноукраїнських проблем виходить позиція «брак грошей на їжу та базові

РИСУНОК 1

ЯКІ З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ПРОБЛЕМ ЗАРАЗ Є НАЙВАЖЛИВІШИМИ ДЛЯ УКРАЇНИ В ЦІЛОМУ? (ВКАЖІТЬ ДО 3 ПРОБЛЕМ), N=1000, %

потреби» (цю позицію як проблемну позначили 34,8% працевлаштованих респондент/-ок та 43,4% не працевлаштованих). У рейтингу місцевих проблем ця позиція для всіх категорій опитаних виходить на перше місце.

Відповідаючи на питання анкети, респондент/-ки **обирали проблеми з переліку**, запропонованого дослідни/-цями. Учасни/-цям ФГД та співрозмовни/-цям

під час глибинних інтерв'ю пропонувалося самим скласти переліки найважливіших з їх точки зору проблем, із зазначенням того, на якому рівні вони найбільшою мірою проявляються — на рівні всієї країни чи місцевості, де мешкає учасни/-ця дослідження. Тож знову маємо можливість скласти перелік проблем, про які опитані говорять «без підказки». Відповідно, це ті проблеми,

РИСУНОК 2

ЯКІ З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ПРОБЛЕМ ЗАРАЗ Є НАЙВАЖЛИВІШИМИ ДЛЯ ВАШОГО НАСЕЛЕННОГО ПУНКТУ? (ВКАЖІТЬ ДО 3 ПРОБЛЕМ), N=1000, %

що для них на слуху та стають предметом роздумів, переживань, оцінок та впливають на сприйняття навколишньої дійсності.

Описуючи проблеми, важливі для **країни в цілому**, більшість учасників та учасниць дослідження дійсно ставить на перше місце **проблему війни та її завершення**. Про війну говорять як про втрату ресурсів, джерело смертельної

загрози для тих, кого можуть призвати захищати країну. Також йдеться про затяжний вплив війни на суспільство, тривалу нерозв'язаність цього питання. Другою за частотою згадування є **проблема корупції**. Завданням модератора було відділити персональний досвід співрозмовни/-ці від вторинної інформації про корупцію, отриманої з різних джерел. Практично всі учасники та

учасниці дослідження зазначили наявність у них персонального досвіду низової («звичаєвої») корупції — неофіційну оплату послуг працівни/-ць державних установ та медичних працівни/-ць, збирання готівки в школах та дитячих садках, хабарі при отриманні водійських прав (навіть за наявності комп'ютерного тестування є людина, яка «допомагає» розібратися з комп'ютером за додаткову плату). За описами учасни/-ць дослідження, така повсякденна корупція є тотальною, всеохоплюючою та зрештою принижує гідність людини, оскільки особа сприймається виключно через призму платоспроможності. Однак мусимо зазначити, що наведені респондент/-ками приклади радше стосуються повсякденного низового хабарництва, ніж є прикладами корумпованості представни/-ць влади. Тож тут маємо суспільну міфологію, підважену реальними випадками хабарництва, які утворюють у пересічній людини враження тотальної, всеохоплюючої корупції. Пересічна людина здебільшого не має прямого досвіду владної корупції, однак охоче в неї вірить. Це важливий момент, який знижує шанси на нормальну співпрацю між представни/-цями влади та населенням.

Наступна проблема за частотою пригадування — це цілий комплекс ситуацій, пов'язаних з наданням **медичних послуг**. У цілому в людей сформоване відчуття ускладненого доступу до медичних послуг. Як проблеми, зазначаються низька кваліфікація лікар/-ок, медичні помилки та невірні діагнози; відсутність фахів/-чинь на низовому рівні (до районних міст включно), необхідність долати значні відстані, щоб отримати якісні послуги (тоді до витрат за діагностику та лікування додаються ще транспортні витрати); ускладнення процедур доступу до фахів/-чинь через необхідність додаткових часозатратних процедур для отримання скерування; а також високі ціни

на медичні послуги (як офіційні, так і «тіньові»), часто непід'ємні для пересічної людини. Неможливість забезпечити собі нормальне лікування психологічно травмує людей, стає джерелом постійної тривоги та очікування гіршого.

Наступний комплекс проблем, який хвилює учасни/-ць дослідження, — це **безробіття, бідність та високі ціни / тарифи**. Бідність нагадує людям про себе систематично — необхідністю постійно шукати додаткові підробітки, відмовлятися від вихідних; у травматичних ситуаціях тіньової оплати послуг, на які і так мають право; через страх втрати роботи та незахищеність перед працевлаштуванням. Нагадаємо, що в рейтингу місцевих проблем «брак грошей на їжу та базові потреби» та «скорочення можливостей працевлаштування, безробіття» посідають перші два місця. Обидві ці проблеми майже однаковою мірою хвилюють як працюючих, так і не працевлаштованих респондент/-ок.

Наступний блок проблем є по суті **претензіями до влади**. Останню звинувачують у некомпетентності, непослідовності, діяльності без добре продуманої стратегії, методом проб та помилок. При демонстративному популізмі влади, на якому наголошують опитані, остання, за їх же характеристиками, на справжній діалог з людьми не іде. Люди скаржаться на брак реальної інформації, на те, що влада маніпулює свідомістю людей, подаючи інформацію у потрібному їй фокусі. Також поширеною думкою є те, що влада не виконує своїх обіцянок (передусім пригадується сюжет з обіцянками швидкого завершення бойових дій та розв'язання проблеми війни). Звертає на себе увагу той факт, що «влада» подається абстрактною, знеособленою, позачасовою (не прив'язаною ані до певних етапів політичного процесу, ані до персоналій), відстороненою від пересічної людини.

Наступним моментом напруження є відчуття **нерівності та несправедливості**. Причиною останнього вважають неуніверсальність законів, їх диференційоване застосування до людей з різних верств суспільства. Нерівність проявляється у порівнянні стилів життя та підсилюється інформацією з медійних шоу. Додатковим важливим моментом відчуття несправедливості є сприйняття влади як системи, в яку потрапляють лише свої люди, «кишенькові» організації тощо. Все це формує для пересічної людини відчуття відсутності будь-яких соціальних шансів та майбутнього й, зрештою, підштовхує її до думки про міграцію.

Додатковим аспектом відчуття несправедливості є прояви **«стихійної народної демократії»** — коли люди збираються в групи і тиснуть на представни/-ць інших груп суспільства чи судові установи. Вирішення гострих соціальних питань у такий спосіб ще більше поглиблює сприйняття законів як не універсальних для всіх, характер застосування яких залежить від певної людини, її характеристик, приналежності до певних соціальних груп, наявності чи відсутності груп підтримки тощо. Це явище настільки лякає людей, що вони говорять про нього «езоповою мовою», тобто говорять натяками, уникають прямого називання цих загрозливих для них груп. Фактично це є проявом деградації у суспільній свідомості ідеї та практики активізму.

Повторюваним мотивом також є наголос на **втраті країною індустріального характеру**, на її очевидній деіндустріалізації, закритті промислових підприємств з подальшою деградацією робочої сили та соціальної сфери.

Чимало проблем бачиться і на рівні самого суспільства. Учасни/-ці дослідження говорять про наявність **ціннісних та поколіннєвих розколив**. Ціннісні розколи пов'язуються з різними оцінками історичного минулого. Здебіль-

шого йдеться про різне трактування та оцінку подій минулого та історичних постатей мешкан/-ками західної та південно-східної України. З одного боку, опитані заперечують можливість будь-якого нав'язування іншої точки зору, а з іншого — закликають до формування «монолітної» ідеології, яка б зв'язала до купи країну. Поколіннєві розколи більшою мірою артикуються молодими учасни/-цями дослідження і пов'язуються з кардинально різним баченням життя та перспектив розвитку старшим та молодшим поколіннями та їх дисбалансом у загальній структурі населення досліджуваних територій.

Говорячи про проблеми, опитані зазначали їх наскрізний характер, проявленість на всіх рівнях держави: від центрального до місцевого рівня.

Говорячи про проблеми безпеки **на місцевому та персональному рівні**, учасни/-ці дослідження наголошували на **фінансовій незахищеності**. Опитані наголошували, що статистика середніх зарплат не передає реального рівня оплати праці. Більшість скаржиться на те, що практично не має «подушок безпеки» (визнають, що мають незначні заощадження, проте їх не вистачить на розв'язання серйозної проблеми зі здоров'ям чи на тимчасове покриття витрат при втраті роботи). Порівняно з досвідом 1990-х років поточна ситуація оцінюється як краща. Менша частина учасни/-ць дослідження зазначає, що їм в цілому вистачає на життя, однак відчувається брак коштів для відпустки, поїздки, споживання культурних продуктів.

Частина респондент/-ок усвідомлює те, що оцінка власного матеріального стану залежить не лише від прибутків, а й від рівня очікувань.

“ Учасниця ФГД: *Вы понимаете, всем чего-то не хватает. Кому-то не хватает на хлеб, кому-то*

не хватает на самолет. Мне на мою пенсию прожить — ну тяжело, невозможно. Но мы все такие люди живем. Мы не знаем, как мы проживаем, но две тысячи каждый месяц тратим. Модератор: Тогда почему же вы не чувствуете себя финансово защищенной?

Учасниця ФГД: А потому что мне очень хочется вместо аптеки ходить в ювелирный магазин (жінка, середнього віку, міста Херсонської області).

Очевидно, що оцінка матеріального стану є значною мірою суб'єктивною. Однак наявні оцінки в цілому передають пануючий загальний настрій невдоволеності власним матеріальним станом, чим би він не був викликаний.

Відчутною проблемою для колишніх промислових міст, які пережили **закриття підприємств**, стала проблема безробіття. У цьому випадку йдеться про одночасну втрату роботи великою кількістю людей, які фактично опинилися без засобів існування. Люди наголошують на тому, що більшість подібних проблем вони були змушені розв'язувати самотужки. Для більшості це стало чинником, який підштовхнув людей до зовнішньої трудової міграції.

Учасники та учасниці дослідження зазначали гостроту **інфраструктурних проблем**. Передусім йшлося про якість доріг, що особливо важливо для сільської місцевості, однак є проблемою і для всієї інфраструктури доріг на півдні та сході країни. Виникають і претензії до міської інфраструктури, довготривалості та фрагментарності робіт з благоустрою. Відсутність нормальних доріг та повноцінно функціонуючого громадського транспорту «відрізає» дітей з сіл та смт від можливостей освітнього та культурно-спортивного

розвитку — часто в селах не можуть знайти людей, які б вели гуртки для дітей, а за відсутності транспорту діти не можуть відвідувати такі секції в більших населених пунктах. Сам простір стає значним обмеженням для людини в її прагненні елементарного комфорту в житті:

“ Племяннику подарили ролики — где ему кататься? Непонятно. Дождь пошёл, ты купил новую обувь — куда ты в этой обуви выйдешь? (молода жінка, село Запорізької області).

Сам **простір населених пунктів** подається як не цікавий, «совковий», в якому бракує комфортних зон, зон відпочинку та розваг для різних категорій населення. Люди скаржаться на забудову міст та вирубку зелених насаджень без подальшого їх відновлення.

Учасни/-ці опитування доволі цікаво охарактеризували цілий комплекс проблем, пов'язаних у цілому із діяльністю усієї державно-управлінської системи, як **«неоперативність реагування»**. Йдеться про те, що різноманітні державні установи в принципі виконують свої функції, однак реагують настільки сумбурно, із запізненням, не-системно, що не створює образу добре налагодженої машини, що здатна повноцінно функціонувати.

На місцевому рівні гостріше звучить наголос на **екологічних проблемах**. Йдеться про брак та якість води, забруднення повітря, пожежі та штучні підпали, стихійні сміттєзвалища (які виникають і через відсутність сміттєпереробних заводів, і через практики самих мешкан/-ок, які не бажають проплачувати вивіз сміття та скидають його просто неба, де заманеться).

Також на місцевому рівні з більшою силою проявляється **«небезпечний**

інший». Йдеться про суттєву зміну у сприйнятті «свого» простору (вулиці, району, населеного пункту). Якщо раніше він сприймався як свій, знайомий, безпечний, то тепер дедалі більше він подається як джерело небезпеки, в якому панує хамство, агресія, водіння авто у нетверезому стані, алкоголізм, наркоманія, і де звичайна людина почувається некомфортно та незахищено. Доволі часто йдеться про молодих людей, для яких з усіх видів розваг залишився лише алкоголь:

“ Малолетки. Они употребляют алкогольные напитки и начинают все трощить. И все, что делается для села — поставили новые лавочки там, игровую площадку. Вот спортивные майданчики ці сделали. Они начинают употреблять алкогольные напитки и начинают все трощить. Вот люди сидят... вот мы с ребенком по вечеру вышли отдохнуть, подышать свежим воздухом, могут... ну агрессивно себя вести (жінка, молода, село в Херсонській області).

У часовому вимірі поява цього «небезпечного іншого» вписується в «пострадянський» період, який описується в категоріях деградації. Очевидно, що за цим стоїть ціла низка чинників, однак варто звернути увагу на таку причину, як зниження солідарності у суспільстві, процеси атомізації й, відтак, брак досвіду прямої комунікації з іншими людьми. Це збільшує соціальні дистанції і призводить до настороженого ставлення до інших людей.

“ У нас люди, по крайней мере в городе, люди очень не едины. Каждый себе в стороне, лишь бы не трогали. Я буду спокойно идти. До ка-

кого-то момента я тоже принадлежал к данной категории людей, но последнее время мне это очень стало не нравится. И я стал более социально активным. Раньше я мог мимо человека, которому на лавке плохо, я мог пройти мимо. Ладно, кто-то другой это за меня сделает. Вот это «кто-то другой за меня сделает» — это в наше время немножко неправильно, я считаю. Начинать с себя и трансформировать общество в таком случае (чоловік, молодий, міста Донецької області).

ПЕРСОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Говорячи під час ФГД та глибинних інтерв'ю про персональний рівень безпеки та проблем, опитані передусім фокусуються на фінансових проблемах та здоров'ї. Також передають власні відчуття непотрібності, нецінності; говорять про брак можливостей для самореалізації та відсутність відчуття майбутнього (як можливості планувати своє життя хоча б на рік-два вперед).

Низка питань з чотирма відтинками оцінок («так», «так, певною мірою», «скоріше ні», «зовсім ні»), запропонованих респондент/-кам під час опитування дозволяє уточнити в кількісному вимірі декотрі проблемні аспекти життя на місцевому рівні³.

Лише 14,5% опитаних вважають, що можуть отримати медичну допомогу на безоплатній основі, натомість 80,8% висловлюють у цьому сумніви (з них 56,4% обрали категоричну та чітку відповідь «зовсім ні»). Близькими є відповіді стосовно захищеності пересічної людини від корупційного свавілля⁴ (76,7% вважають себе незахищеними від корупційного свавілля, 13,7% — захищеними).

3

У цьому питанні частково застосовані окремі індикатори з аналітичного інструменту SCORE [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://use.scoreforpeace.org/uk/use/publications>. Нагадаємо, що в цьому випадку учасники та учасниці дослідження надають свої відповіді на запропоновані питання, а не самі генерують список проблем.

4

Як зазначалося у підрозділі «Рейтинг найважливіших проблем та їх деталізація», «корупція», «корупційне свавілля» у сприйнятті респондент/-ок має свою специфіку. Якщо питати про наявний персональний досвід, учасниці дослідження засвідчують факти хабарництва в школах, медичних закладах, дитячих садках тощо. Свої знання про «владну корупцію» опитані отримують переважно зі ЗМІ (як джерело інформації називалися телевізійні шоу).

Тому відповіді респондент/ок стосовно «корупційного свавілля» стають радше характеристикою загального невдоволення з приводу недосконалості функціонування практично всіх державних сервісів (освіти, медицини, державних установ в цілому), які потребують виснажливих часових та додаткових матеріальних витрат. Корупція на державному рівні передається через образ «олігархів, яким все можна». Відтак образ корупції також є узагальнюючим образом, що передає всю гаму відчуттів від соціальної нерівності.

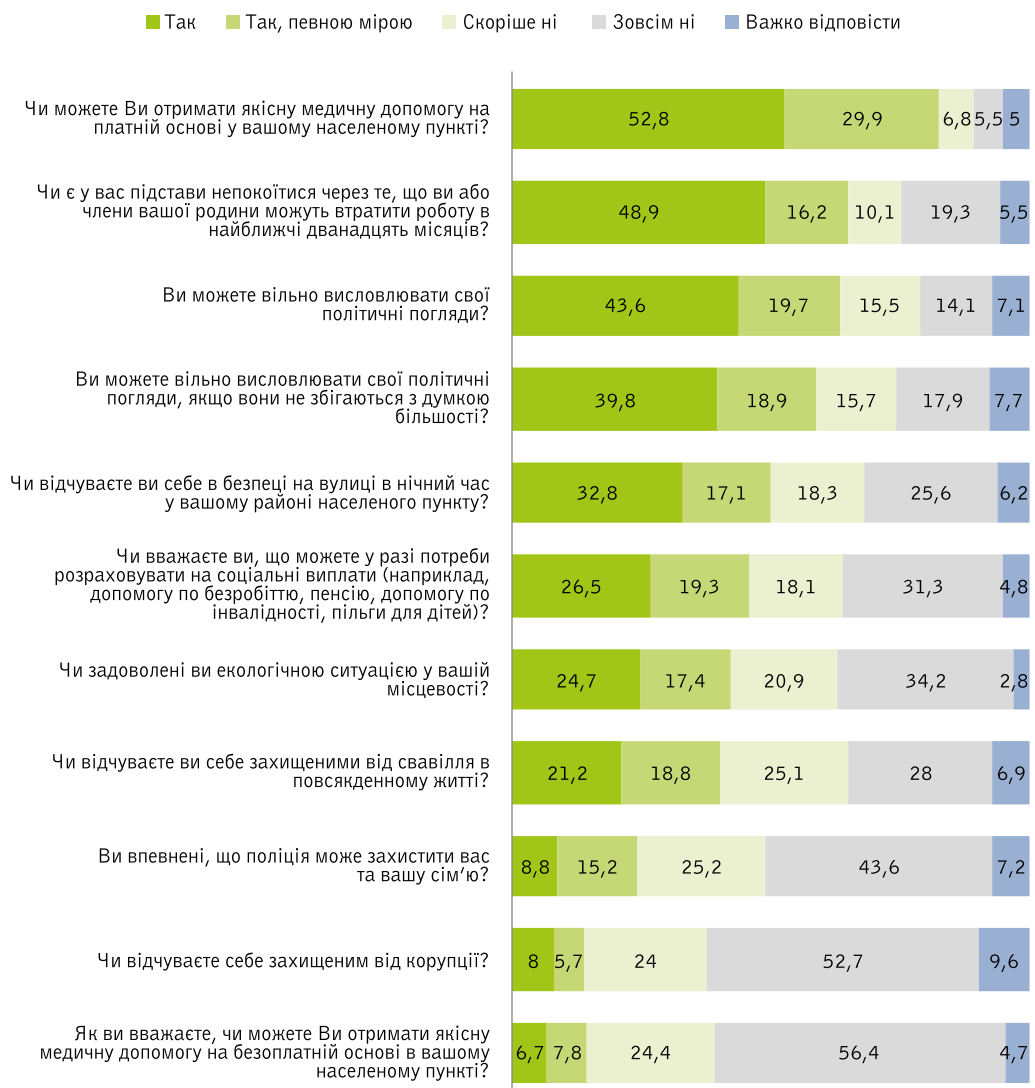
68,8% опитаних висловлюють сумніви з приводу того, що поліція може захистити їх та членів їхньої родини. Люди більшою мірою незахищені від свавілля у повсякденному житті, ніж відчують себе захищеними. Більше половини опитаних незадоволені екологічною ситуацією. Значна частина опитаних (65,1%) погоджуються з тим, що мають привід перейматися через те, що вони

самі або члени їх родини можуть залишитися без роботи в річній перспективі. Власне, пересічна людина живе з відчуттям незахищеності, як фізичної й психологічної, так і економічної.

Те, що пересічна людина сприймає своє середовище буття переважно як вороже, підтверджується відповідями за наступними двома питаннями. Респондентам і респонденткам пропонувалося вибрати

РИСУНОК 3

БУДЬ ЛАСКА, СКАЖІТЬ..., N = 1000, %

з переліку три групи або додати свої варіанти різних груп людей, які можуть чинити на них позитивний чи негативний вплив.

У виборі груп, які позитивно впливають на життя опитаних, бачимо звичний для українського суспільства мінімальний радіус довіри, в який потрапляють лише близькі кола спілкування: передусім сім'я та рідні, а також друзі та подруги, знайомі, сусід/-ки та коле/-жанки по роботі. Всі інші групи практично виключені з позитивного оточення респондент/-ок. Натомість вибір груп людей, які на думку респондентів і респонденток присутні у їх житті та чинять негативний вплив, є значно ширшим. Лідерами негативного впливу стали «український уряд», журналіст/-ки, представни/-ці політичних партій. Ці три групи поєднує загальне відторгнення того, що пов'язується пересічною людиною з політикою та політичним в цілому (рис. 4 і 5). Розмова з респондент/-ками про безпеку так чи інакше призводить до деталізованого опису тих проблем, які заважають пересічним мешкан/-кам почуватися комфортно та захищено. Специфіка розмови підводить респондент/-ок до надмірної концентрації уваги на проблемах. Натомість застосування методу асоціацій⁵ дозволяє у бліц-режимі ще раз уточнити відчуття людей та їх оцінки щодо власного повсякдення.

Мешкан/-ки міст, відповідаючи на питання про хороше в населених пунктах, говорять про природу, нові елементи в інфраструктурі (найчастіше про торговельно-розважальні комплекси), море, річку, зелені насадження. Серед поганого звучить екологія, сміття, дороги, закриття підприємств та місцева влада. Опис власних домівок іде у винятково позитивно. Крім класичної асоціації з фортецею, дім описується як місце затишку, радості, любові, відпочинку,

відновлення енергії та спокою. В описах роботи перемішуються емоційні та раціональні характеристики. Робота описується і як засіб існування, підтримання життя, заробіток, і як мрія, самореалізація, можливість принести користь людству, задоволення та розвиток. Цінність міст обґрунтовується через наявність важливих об'єктів — порту чи підприємства. Однак на цьому рівні озвучується також цінність історичного минулого, людського потенціалу; по-різному обґрунтовується унікальність міста.

Мешкан/-ки села конструюють свій простір буття за майже тією самою схемою із незначним варіаціями. Говорячи про хороше в селі, називають ДК, клуб, школу, садок, дітей, повітря, рибалку та природу. У рубриці поганого ідуть дороги, освітлення, водопостачання, смітники, деградація населення та алкоголізм. Дім так само є осередком спокою, відпочинку, захисту та родинних стосунків. В описах роботи звучить більше негативних моментів — робота описується через «головний біль», розчарування, однак подається і як сенс життя, можливість та професійне зростання. Певні утруднення викликають обґрунтування цінності як для області, так і для країни. Тут конструюється образ житниці, годувальників усієї країни, місця життя веселих та роботящих людей. А також цінність обґрунтовується через сам факт наявності, присутності на карті країни. Метод асоціацій швидко активізує в учасни/-ць дослідження локальний патріотизм і дозволяє відійти від суто проблематичного бачення власного простору. В кількісному вимірі бачимо, що в середньому трохи більше 60% опитаних вважають простір власного населеного пункту в цілому безпечним. Відчуття безпеки є вищим у сільській місцевості та має тенденцію до зменшення при збільшенні розмірів населеного пункту (рис. 6).

5

Учасникам та учасницям ФГД та глибинних інтерв'ю пропонувалося продовжити запропоновані модератором незавершені речення (Найкращим в нашому місті / селі є...; Найгіршим в нашому місті / селі є...; Мій дім для мене це...; Моя робота для мене це...; Наше місто / село важливе для області (вказати ту, в якій проводиться дослідження), тому що...; Наше місто / село важливе для всієї країни, тому що...).

6

Респондент/-ки могли обрати до трьох варіантів відповідей. У рисунках відображено те, який відсоток від загальної кількості опитаних обрали той чи інший варіант з переліку.

РИСУНОК 4⁶

ЯКІ З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ГРУП ЛЮДЕЙ, НА ВАШУ ДУМКУ, БІЛЬШОЮ МІРОЮ ПРИСУТНІ У ВАШОМУ ЖИТТІ ТА НАЙБІЛЬШЕ ВПЛИВАЮТЬ **ПОЗИТИВНО** НА ВАШЕ ЖИТТЯ

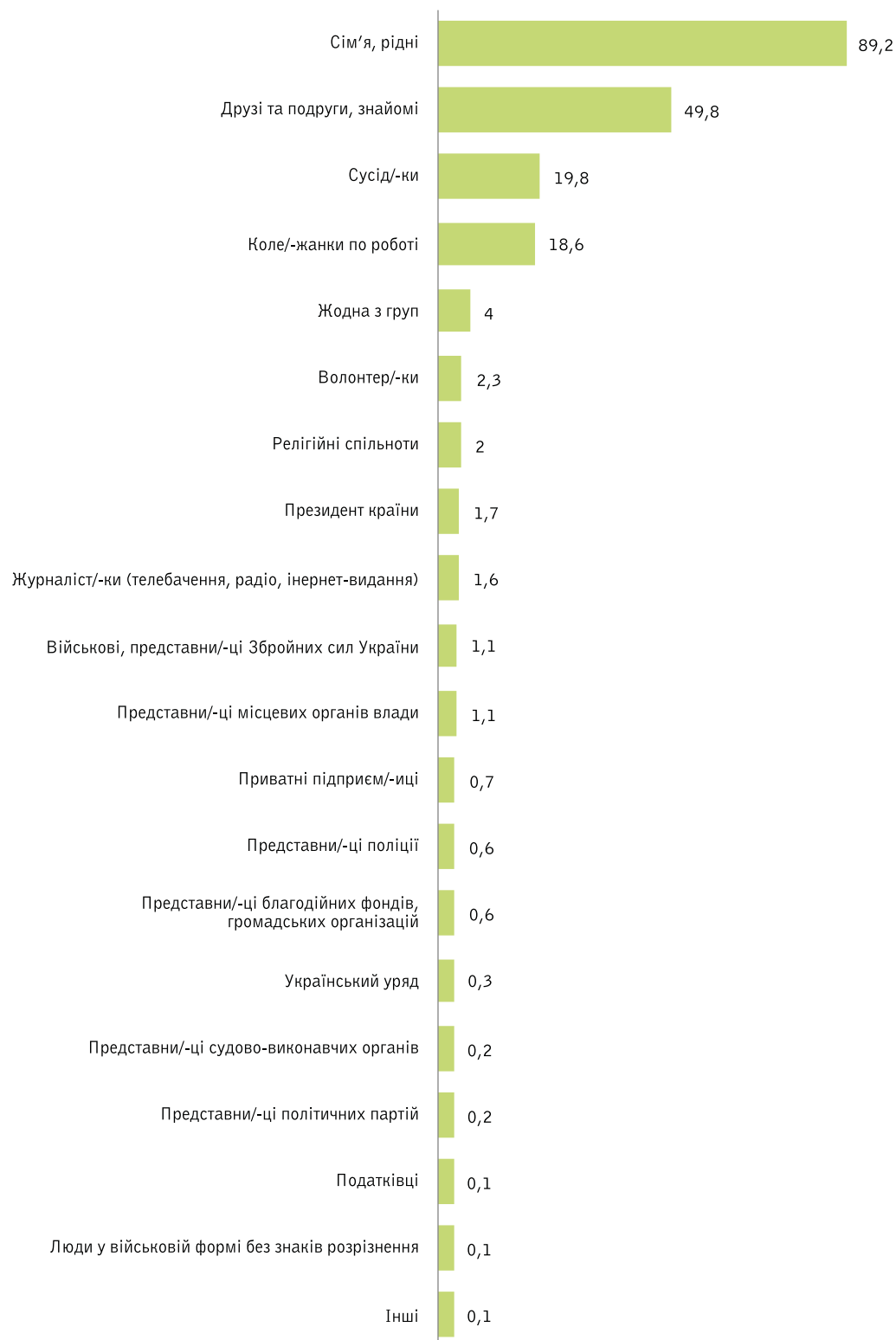

РИСУНОК 5

ЯКІ З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ГРУП ЛЮДЕЙ, НА ВАШУ ДУМКУ, БІЛЬШОЮ МІРОЮ ПРИСУТНІ У ВАШОМУ ЖИТТІ ТА НАЙБІЛЬШЕ ВПЛИВАЮТЬ **НЕГАТИВНО** НА ВАШЕ ЖИТТЯ

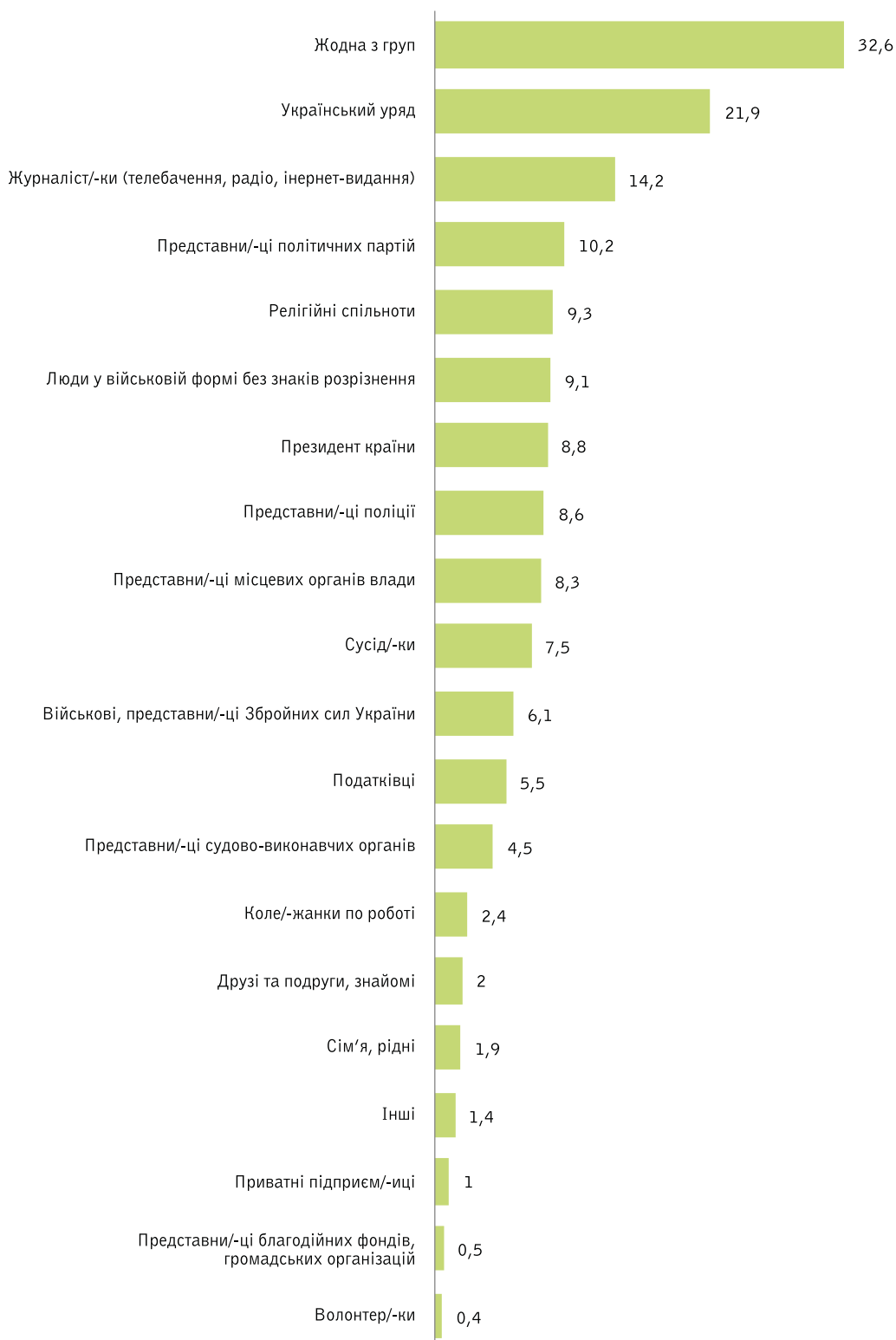
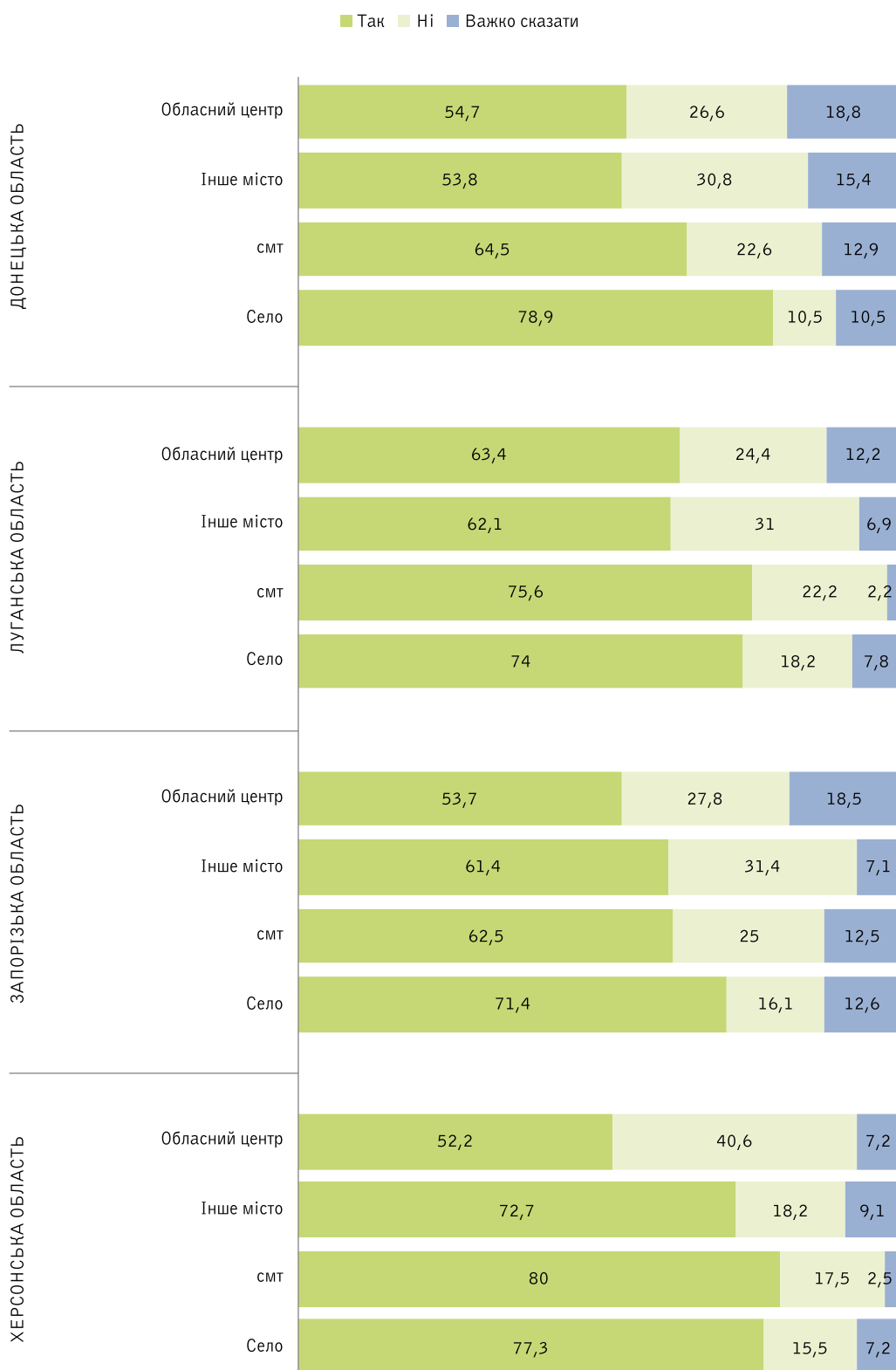

РИСУНОК 6

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ СВІЙ НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ В ЦІЛОМУ БЕЗПЕЧНИМ? /
ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ / ОБЛАСТЬ, N=1000 %

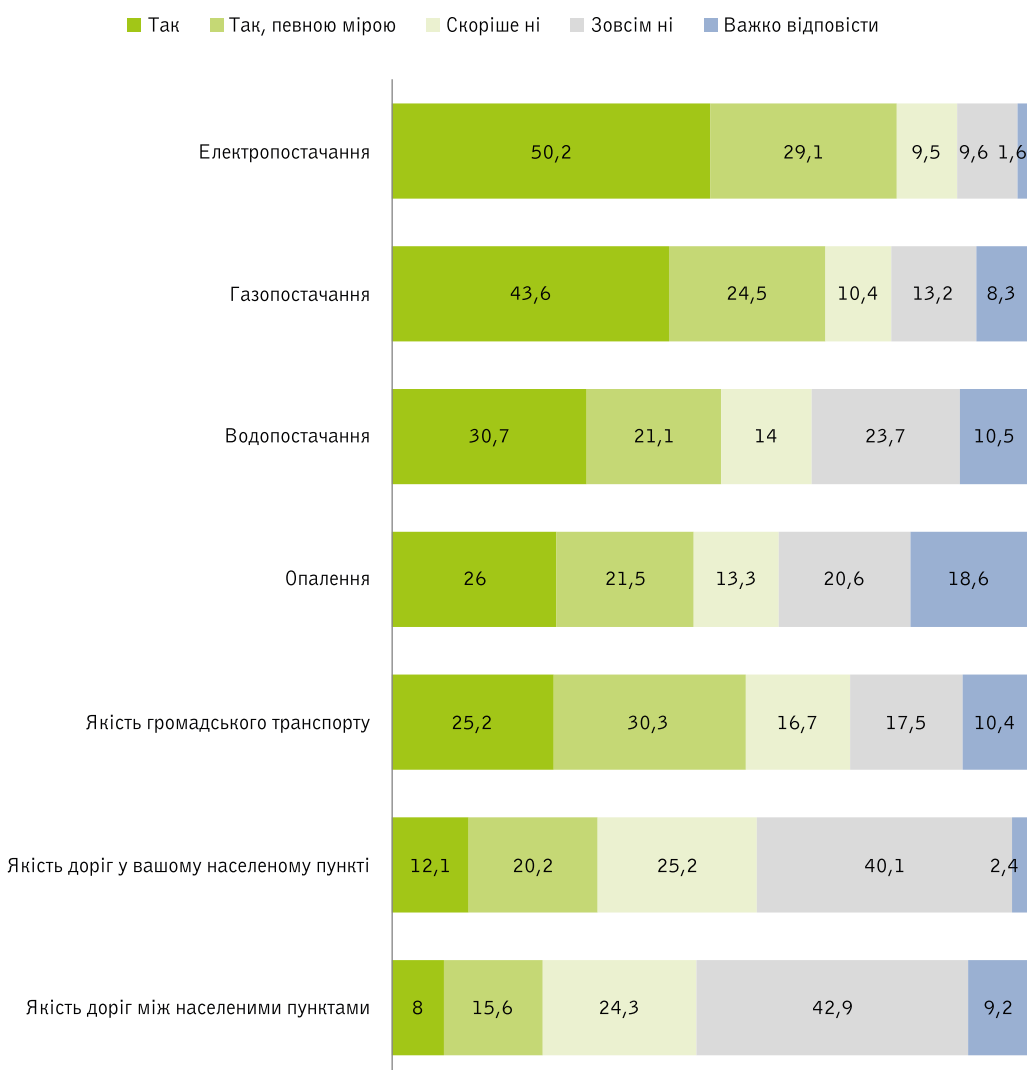
Оцінюючи якість комунальних послуг та інфраструктури, опитані здебільшого демонструють задоволеність якістю енергопостачання та газопостачання; неоднозначними є оцінки щодо водопостачання, опалення та якості громадського транспорту. Останнє демонструє нерівномірність якості комунальних послуг залежно від типу території / населеного пункту. Так, наприклад, якістю

опалення суттєво більше задоволені в містах, ніж у сільській місцевості. Те саме стосується і водо- та газопостачання.

Найбільше незадоволення в опитаних викликає якість доріг як у самому населеному пункті, де опитані проживають, так і між населеними пунктами — практично незалежно від області чи місця проживання.

РИСУНОК 7

ЧИ ЗАДОВОЛЕНІ ВИ ЯКІСТЮ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ?
N = 1000, %

У відповідях на попередні питання більше половини опитаних висловлювали свою незадоволеність екологічною ситуацією у власному населеному пункті. Деталізація цієї проблеми дає наступний результат (рис. 8).

Оцінка життя та становища в суспільстві на рівні загально-філософської постановки питання показує, що більшість опитаних задоволені своїм життям. Не задоволений своїм життям кожна п'ята опитана особа та не має точної відповіді на це питання кожна восьма.

РИСУНОК 8

ЯКІ З ВКАЗАНИХ НИЖЧЕ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ЩО МОЖУТЬ ПРОЯВЛЯТИСЯ У ВАШІЙ МІСЦЕВОСТІ, НЕПОКОЮТЬ ВАС НАЙБІЛЬШЕ?
N = 1000, %

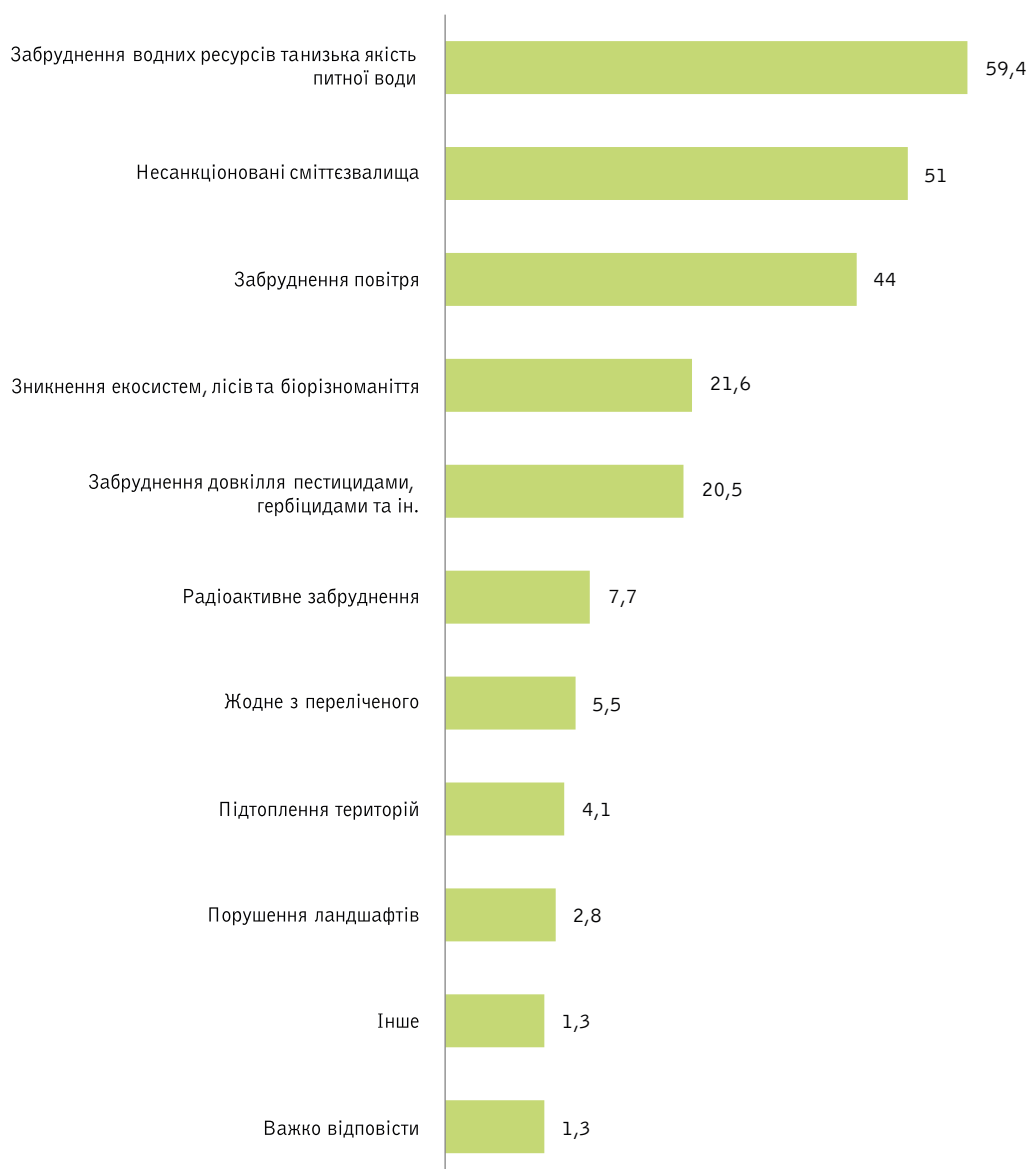

РИСУНОК 9

ЧИ ЗАДОВОЛЕНІ ВИ...

ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

На момент опитування 66% опитаних зазначили, що вони будуть брати участь у місцевих виборах, 22% відмовляються від цієї участі та 12% ще не визначилися зі своїм рішенням.

Відповідь під час ФГД на питання про те, чи будуть учасни/-ці дослідження брати участь у місцевих виборах відрізняється значним фаталізмом. І ті, що збираються брати участь у виборах, і ті, що не збираються, вважають що в кінцевому підсумку їхній голос ні на що не вплине:

“ Я буду участювати обязательно, но мне кажется, что результат уже закономерен. То есть уже выборы прошли (чоловік, молодий, місто Запорізької області).

“ Из всех моих знакомых, которые есть у меня, многие не хотят ходить ни на какие выборы, потому что никому это не нужно, и все понимают, что уже ничего не изменится. Какой смысл мне идти, если уже все решено за меня (чоловік, молодий, місто Донецької області).

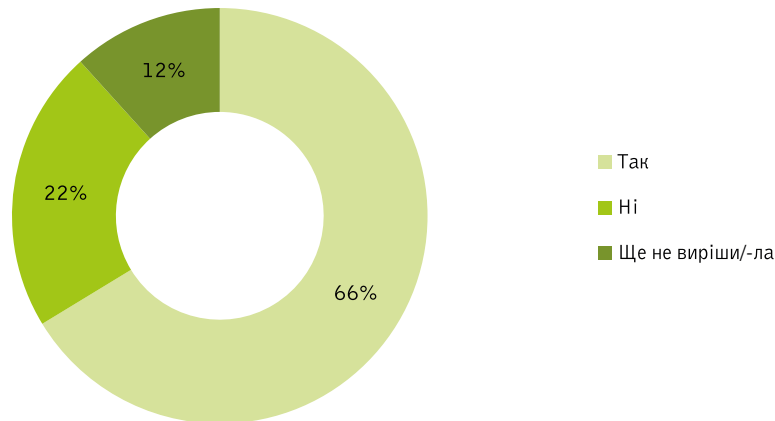
“ Мужчина правильно сказал, если раньше шел на выборы, знал, что твой голос что-то значит, а сейчас все заранее решили, кто победит, сколько там все. Но для меня важно. На выборы я хожу обязательно, считаю, что надо идти, отдать свой голос... Правильно мужчина говорит, побеждает не тот, кто голосует, а тот, кто считает. У нас же как — то пропали где-то голоса, то объединились, то еще. Я голосовала за одних, а победил совсем другой. Потому что они объединились. Те голоса куда-то пропали. Ну и в общем, знаете как, сейчас нет уверенности (жінка, старша, місто Херсонської області).

Про свій досвід попередніх голосувань говорять в категоріях розчарування в підтриманих кандидат/-ках:

“ Респондент 1: Это конституционное право, которое я считаю, я его должен реализовать, а дальше посмотрим, то есть оправдает человек доверие или не оправдает. Потом, если

РИСУНОК 10

ЧИ ЗБИРАЄТЕСЯ ВИ БРАТИ УЧАСТЬ У МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2020 Р.?

оправдает, я скажу, я за него голосовал. Если не оправдает доверия, скажу, ну все.

Респондент 2: Такая схема была и ни разу никто не оправдывал.

Респондентка 3: Мне, честно говоря, кроме разочарований это ничего не приносит

(Р1 — чоловік, середнього віку; Р2 — чоловік, старший; Р3 — жінка, середнього віку, міста Луганської області).

Риторика «фальсифікацій» результатів виборів демонструє відсутність довіри до виборчої системи в Україні. Навіть ті респондент/-ки, які брали участь у роботі лічильних комісій і наочно пере-свідчилися в тому, що працювали згідно процедур та вимог, все одно говорять про фальсифікації на інших рівнях виборчої системи:

“ Я была в счетной комиссии, где убедилась, что там куплено-куплено, но не там. Вот там, где голосуют конкретно, я там сидела. И могу сказать, что лично

меня никто не покупал, и не только меня, а и тех, кто был рядом со мной. У нас не было ни фальсификации, никаких голосов мы не делали. Считали мы честно. А работала я на выборах раза 4 или 5. Это был не один случай и не второй. Статистика подтверждает. Фальсификация есть скорее всего, но не на этом уровне. Она идет на более высоком уровне. Возможно, эти голоса они в итоге как-то воруют, не воруют, фальсифицируют (жінка, середнього віку, міста Херсонської області).

Твердження про можливість впливу на політичну ситуацію через вибори, про важливість громадянського обов'язку є радше маргінальними. Попри те, що 60% опитаних вказали, що вони будуть брати участь у виборах, мотивація цієї участі є доволі специфічною.

Відповіді на питання щодо якостей народного обранця місцевого рівня, які є вирішальними для виборців, дозволяють скласти наступний рейтинг запитаних характеристик.

РИСУНОК 11

КОЛИ ВИ ОБИРАЄТЕ ДЕПУТАТА МІСЦЕВОГО РІВНЯ, ЩО ДЛЯ ВАС МАЄ ВИРІШАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ?, N=1000, %

Конфігурація вибору кандидат/-ки несуттєво змінюється залежно від області чи типу населеного пункту. В усіх випадках голосування є переважно «особистісним» — виборці демонструють готовність проголосувати не за політичну партію, а за «бренд», «зірку», медійну персону, що присутня у публічному дискурсі.

Під час ФГД учасни/-ці дослідження також розмірковували над критеріями вибору кандидат/-ок у депутати. Потенційні виборці стверджують, що зазвичай звертають увагу на команду

кандидат/-ки, а також на його/її «політичну біографію» (реальні справи, а не те, про що він/вона розповідає під час передвиборчої кампанії).

Важливим моментом для виборців є «заземлення кандидат/-ки», тобто його/її місцеве походження, проживання разом з ним/нею родини, навчання дітей у школі на тій самій території, де кандидат/-ка балотується. Це розглядається як певна гарантія того, що людина буде зацікавлена у покращенні життя на локальному рівні. Особливо важливим питання «заземлення» є для сільської місцевості.

Як вже зазначалося, вибір певно/-ї кандидат/-ки часто буває зумовлений його/її особистими якостями, тим образом, який йому/їй вдається створити у межах передвиборчої кампанії. У цьому випадку для виборців важливою є комунікаційна складова, можливість звернутися до людини, побачити її зацікавленість та увагу.

Запитаними характеристиками потенційних кандидата чи кандидатки є людяність та ідейність (в останнє вкладається сенс роботи для блага суспільства, а не для власного збагачення).

У цілому і під час ФГД учасни/-ці дослідження продемонстрували готовність підтримати людину, що відповідає певним суб'єктивним та часто стереотипним уявленням про політика. Ані політична програма, ані наявність стратегії у кандидата чи кандидатки, виборців практично не цікавлять. Більше того, парадоксальність свідомості пересічної людини полягає в тому, що на рівні вимог люди озвучують бажання довготривалих змін, копіткої та непомітної роботи з покращення практично усіх сфер життєдіяльності, однак при цьому схильні підтримувати кандидат/-ок, які здатні продемонструвати прості та видимі результати — прокладена дорога, встановлений дитячий майданчик тощо. Лише 16,7% опитаних зазначили, що для них має значення політична приналежність кандидат/-ки. Орієнтація на обрання «яскраво/-ї лідер/-ки» призводить до домінування популістських практик, а сама політика, по-суті, не сприймається як командна та копітка робота з управління державою.

Аргументація підтримки партійних кандидат/-ок є наступною: партійн/-а кандидат/-ка має більше ресурсів, натомість безпартійн/-а опозиціонер/-ка («одинокий воїн / одинока воячка») не зможе нічого реально змінити; представни/-цю партії, на думку опитаних,

ЛИШЕ 16,7% ОПИТАНИХ ЗАЗНАЧИЛИ, ЩО ДЛЯ НИХ МАЄ ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ КАНДИДАТ/-КИ.

легше закликати до відповідальності, оскільки можна чинити на нього/неї тиск через партії; партійні розглядаються як більш ініціативні; за ними може стояти авторитет і фінансова підтримка з боку партії.

Безпартійних готові підтримати за їхню «несистемність» (яка в тому числі розуміється і як невбудованість у корупційні схеми). На думку опитаних, безпартійні будуть скромніше поводитися і менше «піаритися» задля посилення авторитету партії та своїх босів, відповідно — будуть більше займатися справами; також, люди, що не мають партійної приналежності, не будуть «стрибати» з партії в партію та купувати собі там місця (водночас статус «безпартійних» кандидата чи кандидатки розглядається як такий, який цілком можна вигідно «продати» якійсь партії чи політичній силі перед виборами); безпартійні розглядаються в цілому як більш незалежні.

Зрештою, уявлення як про партійних, так і про безпартійних кандидат/-ок є суперечливими та ситуативними. Пересічні виборці, не будучи впевненими у чесності та прозорості процедури виборів, намагаються знайти бодай якісь раціональні обґрунтування свого вибору. Однак цей вибір не є стійким та певним,

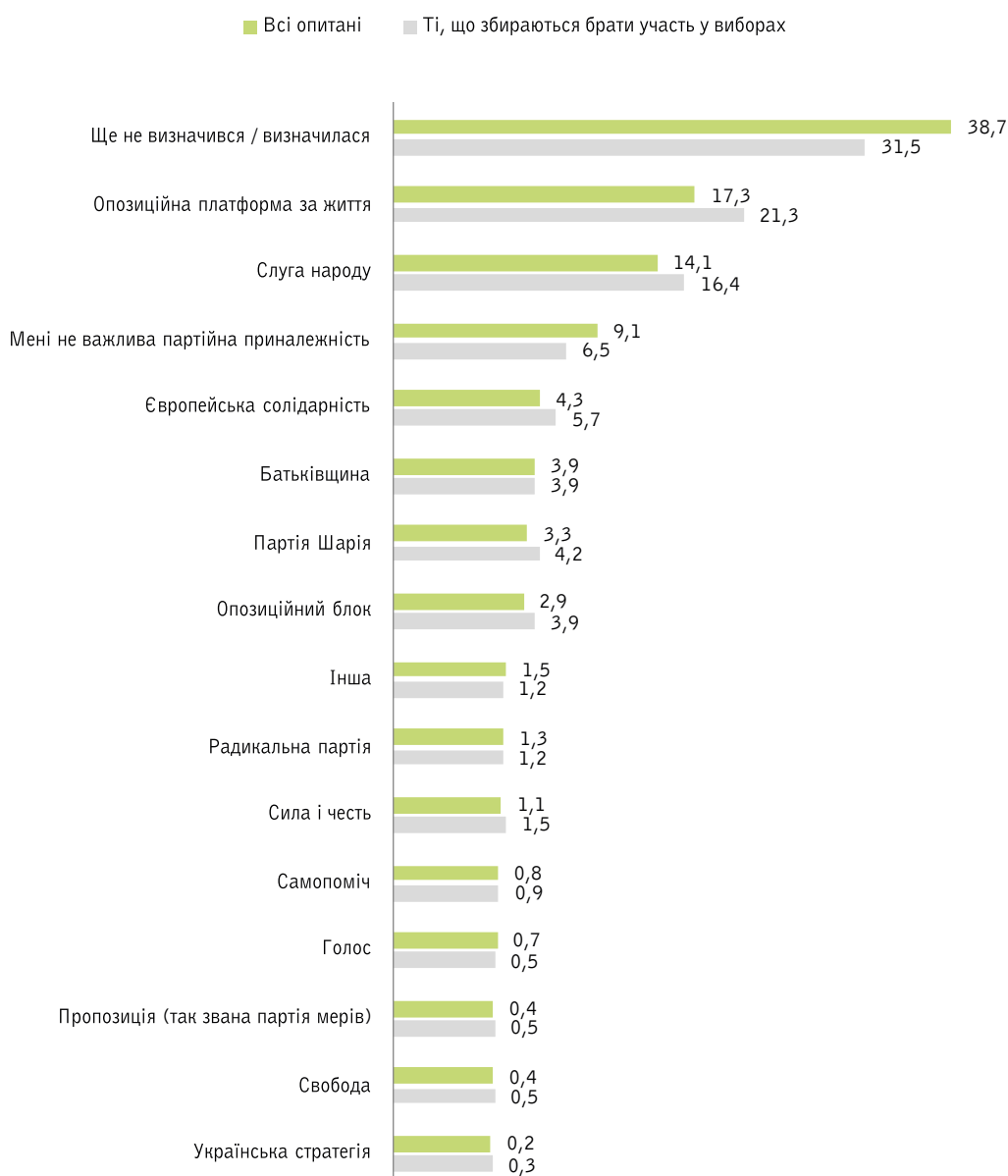
у дискусії люди міняють свою точку зору та погоджуються з аргументами інших співрозмовни/-ць.

Деталізація мотивів обрання кандидат/-ки залежно від типу населеного пункту — в додатку 4 (рис. 1–2).

Питання про те, представни/-ць яких партій опитані будуть розглядати в першу чергу як таких, яким можуть довірити владу на місцевому рівні, дозволяє скласти рейтинг потенційних обран/-ок за партійною приналежністю:

РИСУНОК 12

ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ЯКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВИ БУДЕТЕ РОЗГЛЯДАТИ В ПЕРШУ ЧЕРГУ ЯК ТАКИХ, ЯКИМ БИ ВИ ДОВІРИЛИ ВЛАДУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ, N=1000, %

7

У питанні наголошувалося на тому, що йдеться про неоплачувану добровільну політичну діяльність.

Якщо вибір на користь певної політичної сили практично не залежить від типу населеного пункту (крім того, що в селах та смт більшим є відсоток тих, хто ще не визначився з вибором), то у віковому розрізі маємо певні відмінності. Підтримка «Опозиційної платформи за життя» зростає з віком респондент/-ок, натомість аудиторія «Слуги народу» зміщена в бік молодших вікових груп (Додаток 4, рис. 3). Також є відмінності між областями: Донецька та Луганська більшою мірою підтримує «Опозиційну платформу за життя», Запорізька та Херсонська радше готова підтримати представни/-ць «Слуги народу» (Додаток 4, рис. 5). Однак високий відсоток тих, хто ще не визначилися ані з питанням участі у виборах, ані з політичною силою, за представни/-ць якої будуть голосувати, зберігає інтригу виборів і надалі.

У питаннях про можливий запит до місцевої влади бачимо очікування розв'язання практично всіх тих проблем, про які йшлося на початку. Місцев/-а депутат/-ка повин/-на створити комфортне та безпечне життя на місцях у всіх аспектах: забезпечити людей роботою, освітою, якісними медичними послугами, інфраструктурою тощо. Очевидно, що подібні очікування є нереалістичними, що зрештою призводить до перманентного розчарування в обраних кандидат/-ках, відсутності довіри та в цілому віри в результативність та ефективність виборчої системи.

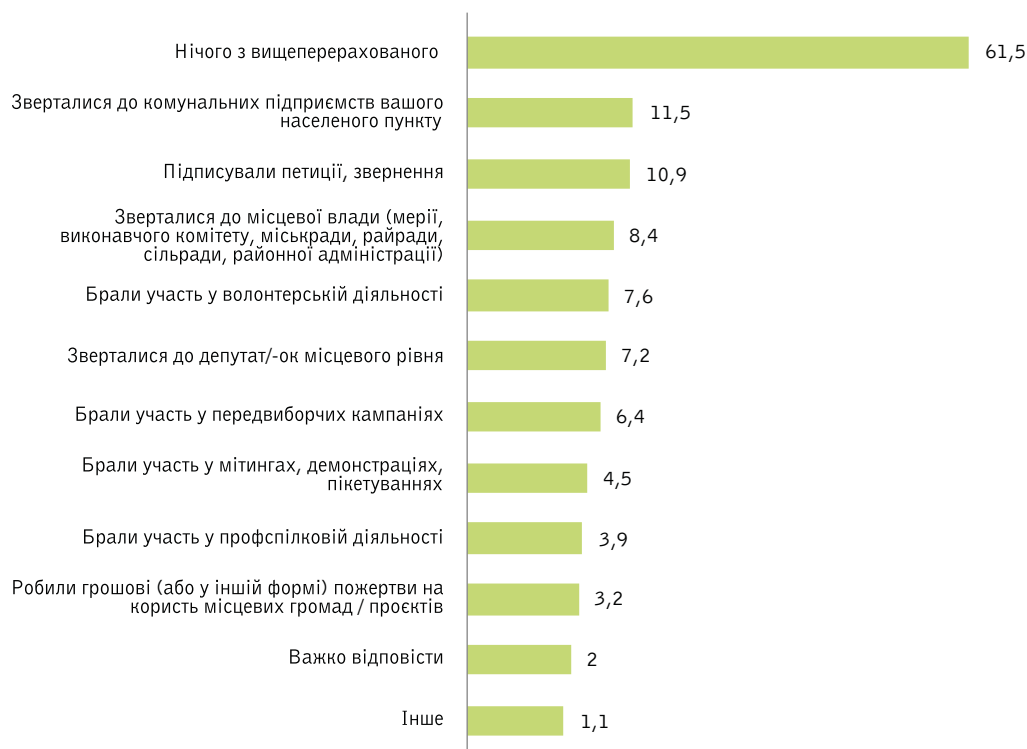
**МІСЦЕВ/-А
ДЕПУТАТ/-КА
ПОВИН/-НА
СТВОРИТИ
КОМФОРТНЕ ТА
БЕЗПЕЧНЕ ЖИТТЯ
НА МІСЦЯХ У
ВСІХ АСПЕКТАХ:
ЗАБЕЗПЕЧИТИ
ЛЮДЕЙ РОБОТОЮ,
ОСВІТОЮ,
ЯКІСНИМИ
МЕДИЧНИМИ
ПОСЛУГАМИ,
ІНФРАСТРУКТУРОЮ
ТОЩО.**

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ТА АКТИВНІСТЬ

Щодо політичної участі та активності самих потенційних виборців, то 61,5% опитаних зазначили, що не проявляли ніякої активності. Ключовими в переліку (для 9–10% опитаних) є звернення до комунальних підприємств та установ власного населеного пункту, підписання петицій, звернення до представни/-ць місцевої влади (мерії, виконавчого комітету, райради, сільради, районної адміністрації). Наступні 6–7% зазначили, що брали участь у волонтерській діяльності, зверталися до депутат/-ок місцевого рівня, брали участь у передвиборчих кампаніях⁷.

РИСУНОК 13

ЧИ РОБИЛИ ВИ ЩОСЬ, З ПЕРЕЛІЧЕНОГО НИЖЧЕ, НА БЕЗОПЛАТНІЙ
ОСНОВІ В ОСТАННІ ТРИ РОКИ, N=1000, %

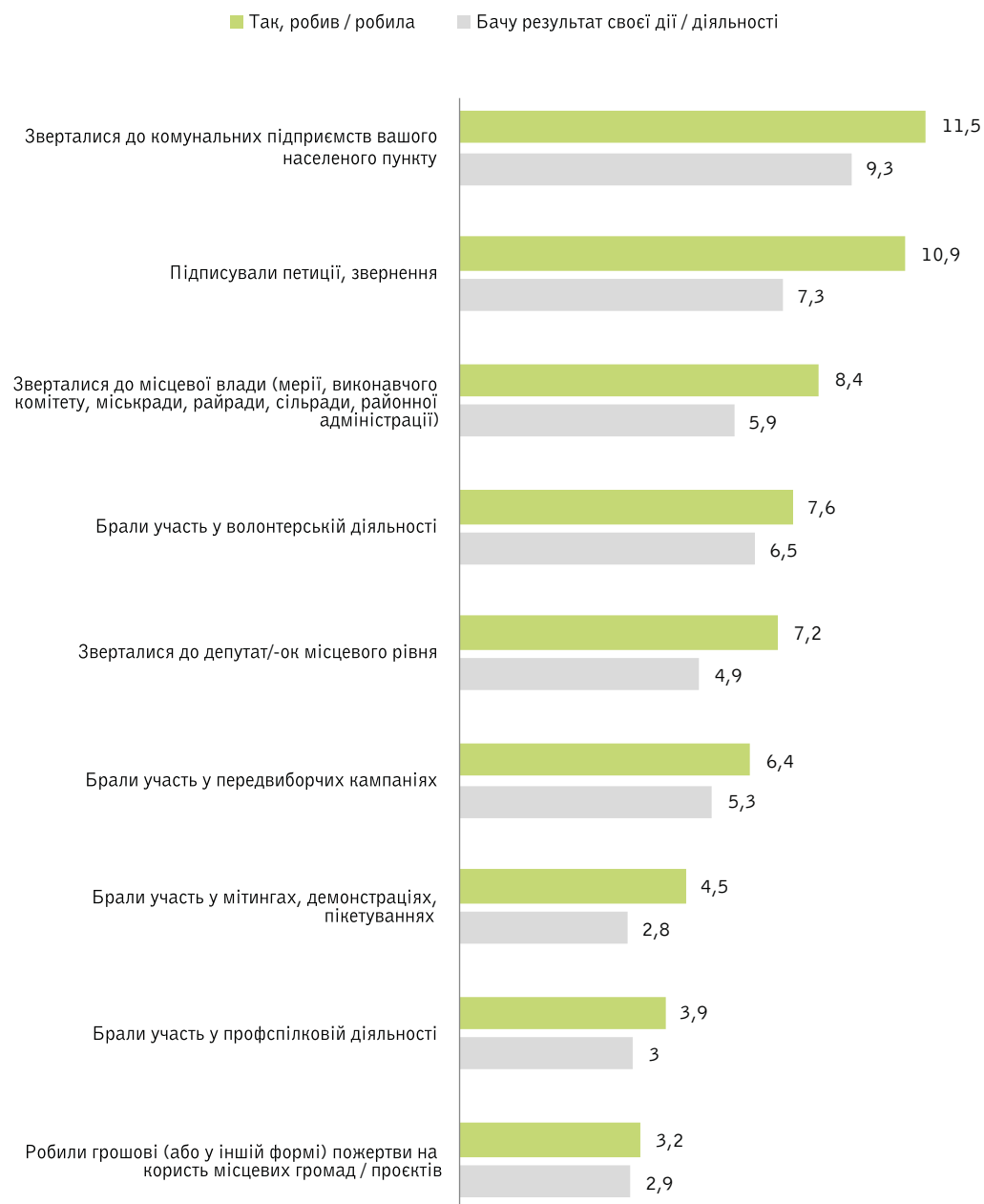
Додаткове питання про те, чи були ці дії результативними, показує, що переважна більшість тих, хто проявляв будь-яку політичну активність, побачили результат своєї діяльності.

Це важливий момент, оскільки близько 40% опитаних в той чи інший спосіб спробували розв'язати свої чи суспільні проблеми, і оцінюють свої дії як результативні. Такий результат активно заперечує суспільну міфологію про те, що нічого неможливо добитися чи змінити. Під час ФГД та глибинних інтерв'ю ми намагалися з'ясувати, як впливає на загальну атмосферу у населеному пункті та на активність мешкан/-ок запровадження **об'єднаних територіальних громад**. Однак у більшості випадків

йшлося про короткотерміновий досвід, який ще не повною мірою усвідомлюється учасни/-цями дослідження. Голови ОТГ, які взяли участь у інтерв'юванні, наголошували на проблемі незавершеності реформи, наслідком чого стає ситуація, коли повноваження передані громаді, а ресурси залишаються частиною місцевих виконавчих структур. За таких умов складається ситуація, коли вимоги до керівництва ОТГ від населення зростають, а реально задовольнити їх виявляється доволі проблематично. Тим не менше, практика ОТГ активізувала локальні підприємницькі ініціативи та роботу написання різноманітних проєктів для подання на фінансування.

РИСУНОК 14

ЧИ РОБИЛИ ВИ ЩОСЬ, З ПЕРЕЛІЧЕНОГО НИЖЧЕ, НА БЕЗОПЛАТНІЙ
ОСНОВІ В ОСТАННІ ТРИ РОКИ, N=1000, %

У містах прикладом можливості та успішності колективних дій з покращення власного простору буття дедалі більше стають ОСББ. Останні перетворюють-

ся на мінілабораторії з напрацювання досвіду спільної дії та відповідальності. Ці досвіди не однаково успішні, але звертають на себе увагу людей.

РИСУНОК 15⁸

ЧИ ВИКЛИКАЮТЬ У ВАС ВІДЧУТТЯ ТРИВОГИ НАСТУПНІ РЕЧІ, N=1000, %

8

Деталізацію
цих даних див. у
Додатку 5, рис. 1.МІЖНАРОДНІ ТА
ВНУТРІШНІ ПОЛІТИЧНІ
ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ
СТРАХІВ ТА ТРИВОГ

Умовою безпеки є мінімізація страхів та тривог. Ми запропонували опитаним дати відповіді на важливі питання зовнішньої та внутрішньої політики, які постійно дискутуються в українському суспільстві, саме в цих в цих категоріях — тривог та страхів.

Найбільшу тривогу в опитаних викликають дозвіл на продаж землі, поновлення воєнних дій та заморожування поточного стану справ на окупованих територіях (частинах Донецької та Луганської

областей) та анексованого Криму.

У питаннях закриття кордонів як з Росією, так і з Європою, а також з приводу руху в НАТО або перспективи втрати статусу «безвіз» бачимо суттєву поляризацію відповідей, що відображає ключові суспільні «розколи». Цю лінію суспільних «розколів» продовжують питання примирення з Росією на умовах Росії та рух у напрямку ЄС / Європи. Перспектива зближення з Росією непокоїть близько 24,3% опитаних при тому, що майже 66% не відчувають тривоги з цього приводу.

В цілому можемо говорити про значну поляризацію населення в оцінках стосовно ключових зовнішньополітичних

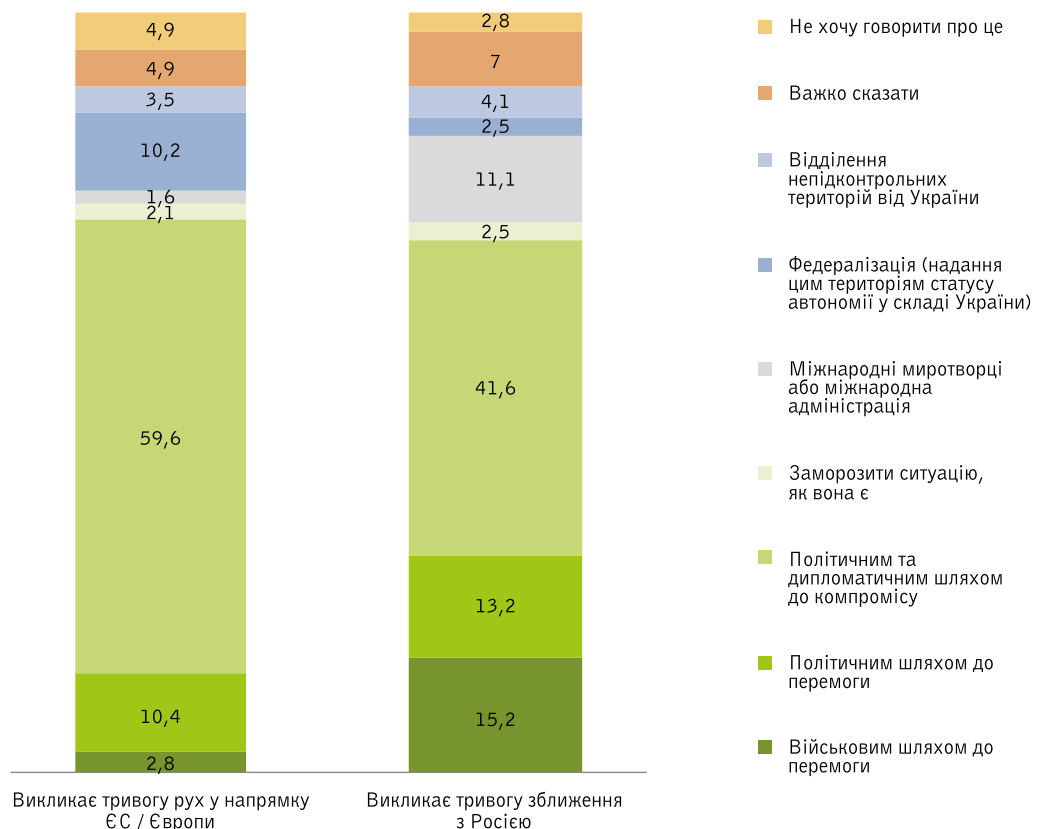
векторів. Найменше тривоги викликає перспектива зближення з Росією, що на фоні значного відсотка тих, хто висловлює занепокоєння з приводу закриття кордонів з Росією, говорить про високий рівень лояльності до Росії та готовність до поступок.

Бачимо прояв цих настроїв по двох ключових зовнішньополітичних векторах — ті опитані, яких непокоїть рух в бік ЄС / Європи, більше схильні говорити про розв'язання ситуації на Донбасі в категоріях компромісу (59,6%) ніж перемоги (13,2%). Серед тих, кого тривожить перспектива зближення з Росією, риторика компромісу нада-

лі залишається вагомою (41,6%), але при цьому значно зростає відсоток тих, хто говорить в категоріях перемоги — «військовим шляхом до перемоги» — 15,2%, «політичним шляхом до перемоги» — 13,2% (разом «переможна» риторика складає 28,4%). Так само, ця група опитаних виявляє суттєво більшу підтримку міжнародним миротворцям чи міжнародній адміністрації (11,1% проти 1,6%). Майже зворотну ситуацію бачимо у питанні федералізації: серед тих, кого тривожить зближення з Росією таких 2,5%; серед занепокоєних рухом в ЄС / Європу в цілому 10,2% обрали федералізацію.

РИСУНОК 16

ЧИ ВИКЛИКАЮТЬ У ВАС ВІДЧУТТЯ ТРИВОГИ НАСТУПНІ РЕЧІ / ЯКИЙ ВАРІАНТ ВИРІШЕННЯ СИТУАЦІЇ У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ВІДПОВІДАЄ ВАШІЙ ПОЗИЦІЇ?, N=1000, %

В цілому риторика компромісу, а не перемоги, характерна для більш ніж половини опитаних (54%). Всі інші позиції не мають такої яскраво вираженої групи підтримки. Військових та політичних заходів, що призведуть до перемоги, очікують 17,9% опитаних та 5% готові до міжнародних миротворців та міжнародної адміністрації. Мусимо також звернути увагу на високий рівень відмов висловити свою позицію — 7,1% обрали варіант відповіді «важко сказати» та 5% прямо відповіли, що не хочуть говорити про це. Можливим поглибленням розуміння ставлення учасни/-ць дослідження до ключових внутрішніх та зовнішньополітичних викликів може бути низка питань, пов'язана з низкою аспектів національної ідентичності.

Попри відсутність однозначно доведеного прямого зв'язку між національною ідентичністю та політичними чи зовнішньополітичними преференціями, це пи-

тання привертає до себе особливу увагу та часто враховується в організації політичних кампаній чи формулюванні політичних повідомлень як від партій, так і від держави.

Кількісна частина дослідження дозволяє нам певною мірою окреслити ключові маркери ідентичності мешкан/-ок областей України, що опинилися у фокусі цього дослідження.

Відповідаючи на питання про національність, більшість опитаних ідентифікують себе як україн/-ок (79%), 16% означають себе як росіян/-ок, 3% — відносять себе до інших національностей, 0,7% опитаних затруднюються з визначенням власної національності та 1% опитаних обрали варіант відповіді — «я не думаю про себе в категоріях національного».

Спостерігаємо наявність поколіннєвої відмінності у розподілі груп за національністю.

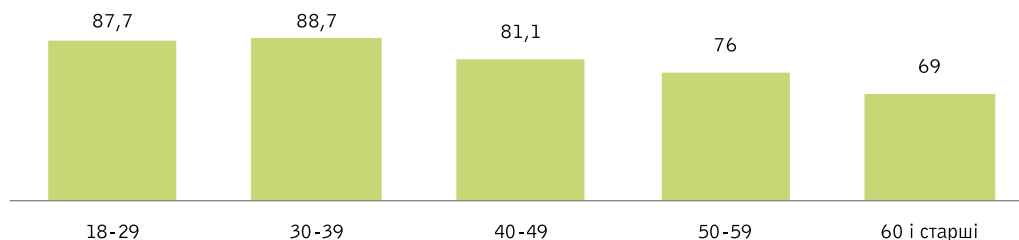
РИСУНОК 17

ЯКИЙ ВАРІАНТ ВИРІШЕННЯ СИТУАЦІЇ У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ВІДПОВІДАЄ ВАШІЙ ПОЗИЦІЇ? N=1000, %

РИСУНОК 18

РЕСПОНДЕНТ/-КИ, ЯКІ ВКАЗАЛИ СВОЮ НАЦІОНАЛЬНІСТЬ «УКРАЇН/-КА» / ВІКОВІ ГРУПИ, N=1000, %

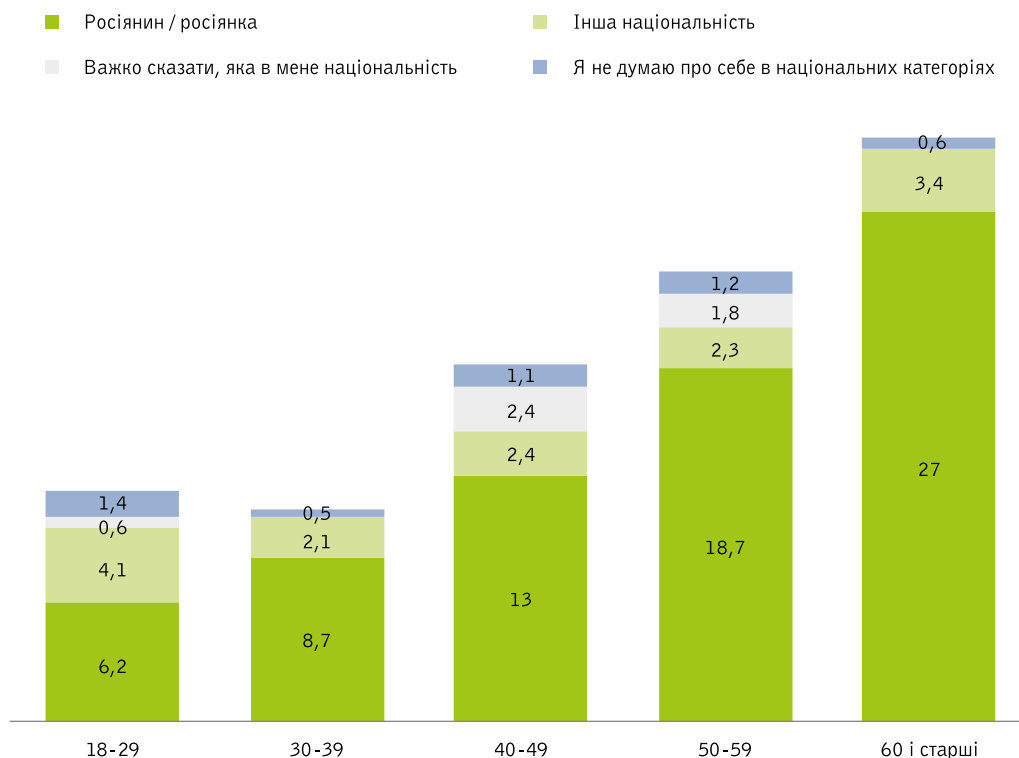
Маємо чітку тенденцію до збільшення відсотка тих, хто означає себе як україн/-ку від старшого до молодшого віку.

На наступному рисунку бачимо націо-

нальні самовизначення у віковому розрізі без групи «українці» (див. рис. 19). Тут спостерігаємо зростання з віком відсотка тих, хто ідентифікує себе як росіян/-ок, однак при цьому бачимо

РИСУНОК 19

ХТО ВИ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ / ВІКОВА ГРУПА, N=1000, %

приблизно однаковий розподіл позиції «я не думаю про себе в національних координатах». Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що старше покоління при визначенні національності все ще прив'язується до логіки колишнього радянського паспорту з обов'язковою фіксацією національності та сприймає національність не в категоріях самовизначення, а як «вроджену» характеристику, що успадковується від батьків. Натомість молодші покоління більшою мірою ідентифікують себе з сучасною українською державою, відтак означають себе україн/-ками як в етнічному сенсі, так і в політичному. Позиція «я не думаю про себе в національних координатах» натомість може розглядатися як прояв своєрідного протесту проти політизації національного питання та формування низки стереотипів про політичну поведінку та політичний вибір представни/-ць певних національностей. Однак означена позиція є радше маргінальною. Привертає до себе увагу і момент «невизначеності» — бачимо, що вікова група 30–39 років практично не обирає варіант «важко сказати», відповідаючи на питання про національність. Натомість для вікової групи 40–59 років це питання присутнє як предмет роздумів та сумнівів. Так само, бачимо появу цієї невизначеності і серед молодшої вікової категорії.

Порівняння відповідей респондент/-ок стосовно рідної мови та реального мововжитку дозволяють говорити про важливість для опитаних задекларувати українську як «рідну» навіть якщо вони не вживають її активно у повсякденному житті. Практично половина опитаних, спілкуючись вдома та на роботі, використовує російську мову. Україномовними у досліджуваних областях України у своєму повсякденні

є 10–12% опитаних. Однак при цьому зазначимо значну групу опитаних, які підкреслюють свою білінгвальність, стверджуючи, що спілкуються обома мовами рівномірно. Відтак можемо говорити про те, що в регіонах, які традиційно номінуються як російськомовні, практично половина опитаних знає, толерує і готова вживати українську мову у різних ситуаціях свого повсякденного життя.

Деталізація мововжитку залежно від того, яку мову респондент/-ки позначили як рідну (див. додаток 5, рис. 2–3) дозволяє говорити про відсутність суттєвих відмінностей у практиках використання тієї чи іншої мови в офіційному просторі роботи та приватному просторі дому. Серед тих респондент/-ок, які визначили українську як рідну і на роботі, і вдома, українською розмовляють 27–28%, російською — 23–25% та обома мовами рівномірно 47–50%. Серед респондент/-ок, які визначають російську як рідну, 2–3% на роботі та вдома говорять українською, 13–17% — обома мовами та 80–55% — російською. Серед тих, хто визначили себе як білінгвали 4–7% говорять суто українською, 33–40% — російською (у цьому випадку вживання російської збільшується у просторі роботи — 40,4% говорять російською на роботі та 32,8% — вдома) та 56–60% вживають обидві мови рівною мірою як вдома, так і на роботі.

У наступному питанні ми запропонували опитаним перейти від питання національності та мови до самовідчуттів та визначити, наскільки вони себе відчують / не відчують представни/-цями наступних номінальних⁹ спільнот, до яких доволі часто апелюють політичні лідер/-ки. На рівні цих самовідчуттів бачимо поляризацію аудиторії. Майже рівні групи активно визнають і не менш активно заперечують свою приналежність до єдності колишніх республік

9

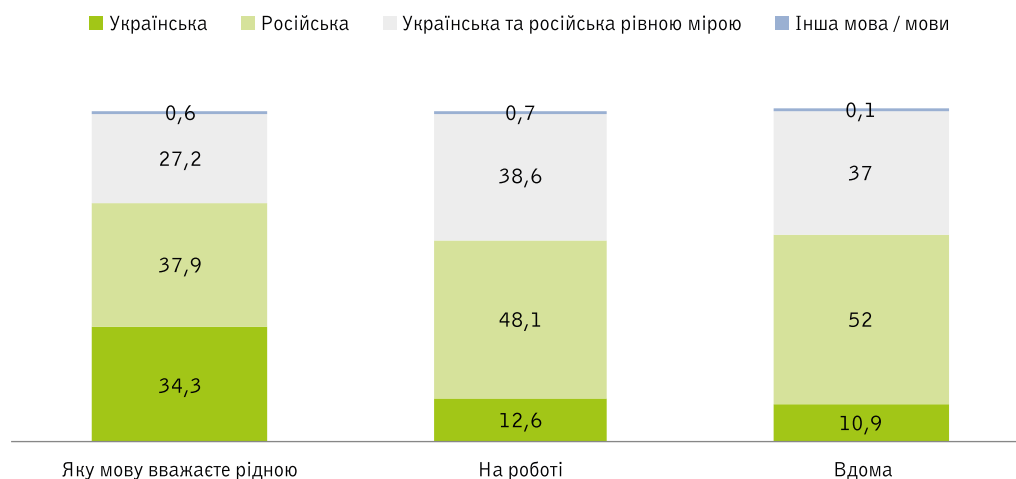
Сукупність людей, що не виникає природним чином через спільність соціальних ознак, а радше конструюється як певна категорія з науковою чи практичною метою.

10

У цьому питанні застосовані окремі індикатори з аналітичного інструменту, розробленого у межах проєкту: University of St. Gallen. (2013). Region, nation and beyond: An interdisciplinary and transcultural reconceptualization of Ukraine [Data set] <https://www.uaregio.org/en/about/stage-1/>

РИСУНОК 20

ЯКОЮ МОВОЮ ВИ ЗАЗВИЧАЙ СПІЛКУЄТЕСЯ...? N = 1000, %

(27,5% значною мірою відчують таку приналежність, 32,5% активно її заперечують), те саме стосується і самовизначення «громадян/-ка світу». У питанні приналежності до «східнослов'янського світу» поляризація пом'якшується невизначеністю. Приналежність до європейського простору більшістю опитаних заперечується (відповіді «скоріше не

відчую» та «взагалі не відчую» разом складають 60,9%)¹⁰.

Порівняння ідентичних даних про групах серед тих, хто визначив свою національність як «українець / українка» та «росіянин / росіянка», показує суттєву відмінність лише у відповідях стосовно самовідчуття себе як «частини єдності колишніх радянських республік».

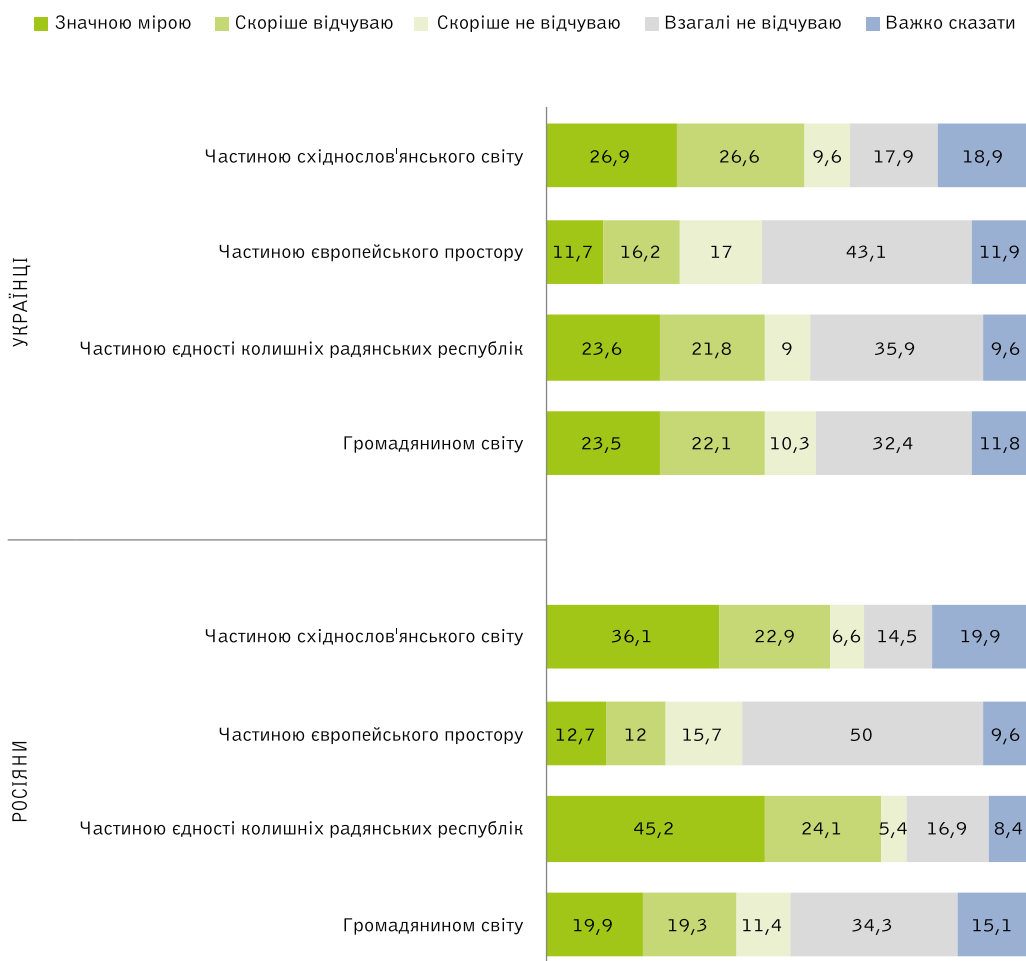
РИСУНОК 21

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ...? N = 1000, %

РИСУНОК 22

ХТО ВИ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ? / ЯКОЮ МІРОЮ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ...
(РОСІЯНИ N=166, УКРАЇНЦІ N=788), %

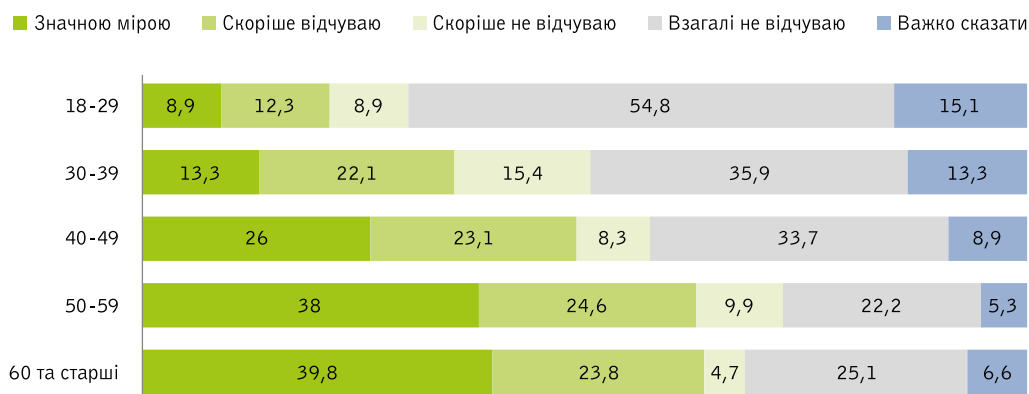

Оскільки серед тих, хто визначили себе як «росіянин / росіянка» більше людей старшого віку — можемо припустити, що ця відмінність позицій пов'язана не лише з національним самовизначенням, а має швидше поколіннєвий характер. При цьому, якщо у визначенні себе «частиною слов'янського світу» чи як «громадянина світу» суттєвих поколіннєвих розбіжностей не виникає, то в питаннях, що стосуються приналежності до «єдності колишніх радянських республік» чи до «європейського простору», вони одразу стають помітними.

Маємо чітку тенденцію зменшення з віком відсотку тих, хто себе ідентифікує з колишнім радянським простором. В ідентифікації себе з європейським простором не бачимо такої чіткої тенденції, як у ставленні до колишньої єдності радянських республік, однак групи тих, хто «взагалі не відчуває» себе частиною європейського простору серед наймолодшої групи 18–29 років майже вдвічі менша, ніж серед вікових категорій від 40 і старше.

РИСУНОК 23

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ ЧАСТИНОЮ ЄДНОСТІ КОЛИШНІХ
РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК? / ВІК РЕСПОНДЕНТ/-КИ, N=1000, %

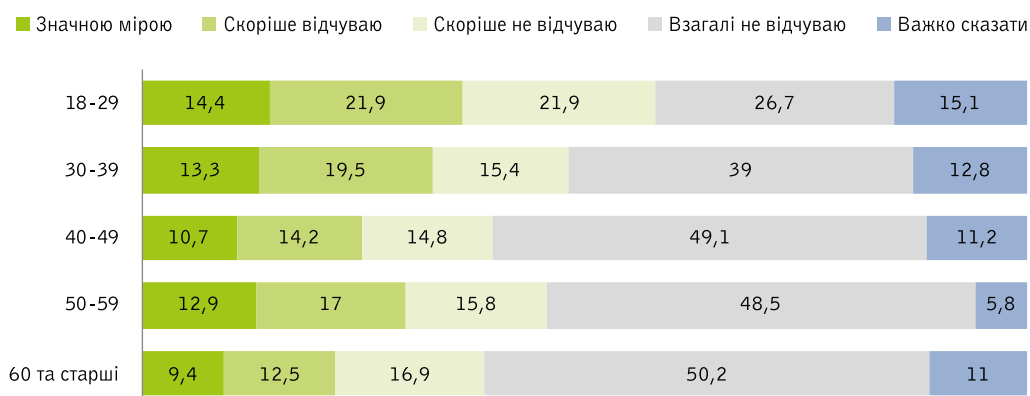
Залежно від типу населеного пункту, бачимо, що найменше «європейцями» відчують себе мешкан/-ки сіл, найбільшою мірою — мешкан/-ки не обласних (тобто районних та інших) міст. Однак і в розрізі населених пунктів бачимо поляризацію населення у самовизначенні за цим параметром — вагомими і майже рівними є групи тих, хто «значною мірою» відчуває свою приналежність до тої чи іншої номі-

нальної групи, і тих, хто активно цю приналежність заперечує («взагалі не відчуваю») (див. Дод. 5, рис. 4).

У розрізі областей трошки більше свою приналежність до європейського простору відчувають мешкан/-ки Луганської та Запорізької областей. При цьому парадоксальність Луганської області полягає в тому, що тут населення одночасно зі своїм проєвропейським вибором активно

РИСУНОК 24

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ ЧАСТИНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРОСТОРУ? / ВІК РЕСПОНДЕНТ/-КИ, N=1000, %

позиціонує себе як частину колишнього радянського простору (див. Дод. 5, рис. 5–6).

ПРАВООХОРОННА СФЕРА

Брак відчуття захищеності від протиправної поведінки, розгляд зростання злочинності як небезпеки, яка може призвести до насилля, наскрізно присутнє в інших питаннях про безпеку, говорить про важливість для пересічної людини питань правоохорони.

З усіх опитаних 61,4% зазначили, що протягом останнього року не стикалися з жодними злочинними діями. Серед лідерів правопорушень — обман / шахрайства

(16,2% опитаних підтвердили факт персональної зустрічі з подібними діями), психологічний тиск (10%) та крадіжки (6,3%). З усіх варіацій дискримінації, найбільший відгук знайшла дискримінація за ознакою мови (4,7%). Певну деталізацію цього аспекту знаходимо у відповідях співрозмовни/-ць під час ФГД. У цьому випадку йдеться про відображення ще одного аспекту напруженості всередині суспільства — у сфері мовної політики держави. При цьому учасни/-ці дослідження мають на увазі дискримінацію обох мов — і української, і російської водночас.

“ Ще по країні хочусказати у відповідь попередніх спікерів на счот мовного питання. Я теж розмовляю двома

11

На схемі для зручності сприйняття інформації не відображений стовпчик 61,4% (ті опитані, які вказали, що не стикалися з жодним видом дій, скерованих проти них, перерахованих у питанні).

РИСУНОК 25¹¹

ЧИ СТИКАЛИСЯ ПЕРСОНАЛЬНО ВИ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ З НАСТУПНИМИ ДІЯМИ, СКЕРОВАНИМИ НА ВАС, N=1000, %

12

Респондент/-ки могли обрати до трьох варіантів відповідей. На рисунках відображено те, який відсоток від загальної кількості опитаних обрали той чи інший варіант з переліку.

мовами, виросла я в Донецькій області, живу тут все своє життя. И моя вся семья разговаривает на русском языке. Але я не бачу проблеми в тому, що хтось інший хоче розмовляти українською мовою. От ви кажете — вас заставляють розговаривать на украинском, але ви хочете заставить, что б те люди разговаривали, как вы, на русском. Це упереджене ставлення. Ви так само упереджено ставитеся до тих людей (жінка, молода, Донецька область).

“ И вопрос еще языка, потому что я допустим из Донецкой области и для меня было непривычно, что сейчас сделали обязательным, даже на занятиях, когда ты отвечаешь, это обязательно на украин-

ском языке. Мне это неудобно, я всю литературу читаю на русском языке и мне трудно перестроится. Это главные проблемы, которые я вижу (чоловік, молодий, Донецька область).

Серед правопорушень, які проявляються безпосередньо на рівні населених пунктів, опитані особливо виокремлюють надмірне споживання алкогольних напоїв та алкоголізм (41,5%), наркоманію (32,2%), майнові злочини (крадіжки, грабежі, розбої) — 27%, порушення публічного порядку (хуліганства, вандалізм, бійки) — 26,9%. Чимало опитаних непокоїть незаконний обіг наркотиків (19,2% вказали це як проблему), а також корупція, хабарництво (18,1%).

Деталізація цього питання по областях показує, що в Донецькій та Луганській

РИСУНОК 26¹²

ЯКІ НАПРЯМКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙБІЛЬШ ПРОБЛЕМНИМИ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНИМУ ПУНКТІ? N=1000, %

областях ключовими проблемами є надмірне споживання спиртних напоїв, алкоголізм, порушення громадського порядку та наркоманія. У Запорізькій області на перші місця виходять майнові злочини (крадіжки, грабежі, розбої), наркоманія та алкоголізм. У Херсонській залишаються ті самі три проблеми, однак в іншій конфігурації — алкоголізм, наркоманія, майнові злочини (див. Дод. 6, рис. 1–2). Розгляд цих проблем за типом населеного пункту повторює ту саму картину з незначною відмінністю обласних центрів, де наркоманія посіла перше місце в переліку за частотою пригадування. В інших типах населених пунктів на першому місці в переліку проблем і правопорушень йде алкоголізм, а далі варіюються між собою наркоманія, порушення публічного / громадського порядку та майнові злочини.

Важливим аспектом безпеки є присутність поліції у повсякденному житті людей: видимість їх роботи, патрулювання, можливість вчасного звернення. Половина опитаних зазначили, що бачать поліцейських щодня, 25% бачать один або декілька разів на тиждень, 14% — декілька разів на місяць, 12% — бачать не часто чи взагалі не бачили.

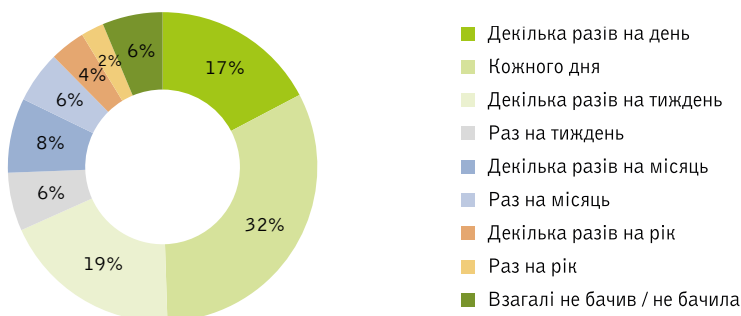
Відповіді на це питання мають свою специфіку при деталізації за областю та типом населених пунктів. Так, загалом, найбільш «видимою» є поліція Луганської області (69,6% зазначили, що бачать поліцейських щодня, 17,6% — щотижня), найменш «видимою» — у Херсонській (33,6% бачать поліцію щодня, 28% — щотижня). Найбільше опитаних, які взагалі не бачать поліцейських у Херсонській (11,2%), потім — в Донецькій (8,8%) областях (див. Дод. 6, рис. 5). У розрізі населених пунктів бачимо чітку тенденцію: від обласного центру до села «видимість» поліції знижується. Так, 59,5% мешканців обласних центрів бачать поліцію щодня, 20,9% — щотижня; в іншому місті — це 53,8% та 21,1% відповідно, у смт — 48,5% та 27,3%, — селі — 34,3% та 32,5%. У сільській місцевості найбільше тих, хто бачили поліцію, вочевидь нечасто — 16,1% зазначили, що бачили поліцейських декілька разів на рік, або не бачили протягом року взагалі (див. Дод. 6, рис. 6).

Тих, хто довіряє поліції (38%) менше, ніж тих, хто їй не довіряє (54%).

Практично ті самі розподіли бачимо по окремих областях. Спостерігається певна відмінність у різних типах населених

РИСУНОК 27

ЯК ЧАСТО ВИ БАЧИЛИ ПРЕДСТАВНИ/ЦЬ ПОЛІЦІЇ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ? N=1000, %

пунктів — у містах не обласного значення та смт поліції довіряють в цілому більше, ніж в обласних містах та селах (див. Дод. 6, рис. 7–8).

У наступному питанні ми з'ясовували те, чи готові самі опитані до співпраці з поліцією. Таку готовність продемонстрували 60% опитаних, 33% висловили неготовність до співпраці.

Ця готовність чи неготовність напряду залежить від рівня довіри. Опитані, які зазначили, що повністю довіряють поліції, підтвердили активну готовність до співпраці (87%). Серед опитаних, які обрали варіант «взагалі не довіряю», висловили готовність до співпраці 37,8%, натомість

зазначили свою неготовність — 54,7% (див. Дод. 6, рис. 9). У віковому відношенні більше схильні допомагати поліції люди віком від 30 до 59 років. Суттєва відмінність між жінками та чоловіками у готовності допомагати поліції відсутня (див. Дод. 6, рис. 15–16).

На довіру до працівни/ць правоохоронних органів впливає наявність прямого контакту з поліцією та його успішність чи неуспішність. Факт спілкування з поліцією за останні 12 місяців підтвердили 35,1% опитаних, 64,9% зазначили, що не мали такого контакту. Попри різну «видимість» поліції залежно від типу населеного пункту, відсоток тих, хто підтвердили факт

РИСУНОК 28

НАСКОЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ПРЕДСТАВНИ/ЦЯМ МІСЦЕВИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ? N=1000, %

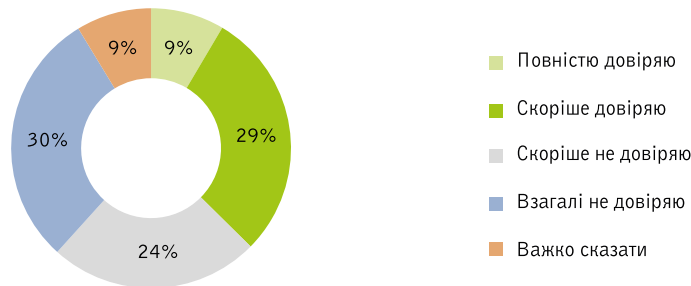
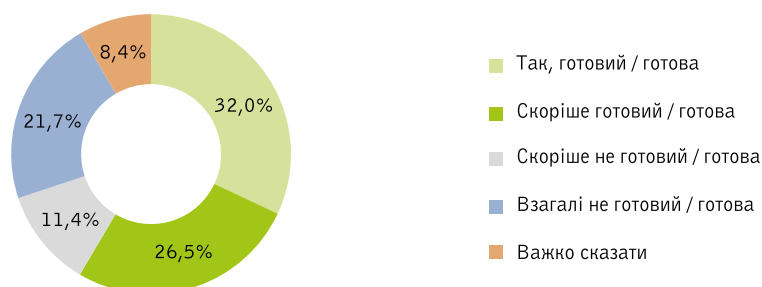

РИСУНОК 29

ЧИ ГОТОВІ ВИ ДОПОМАГАТИ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ (ДАВАТИ СВІДЧЕННЯ, ВИСТУПАТИ В ЯКОСТІ ПОНЯТИХ, ІНФОРМУВАТИ ПРО ПРАВОПОРУШЕННЯ, СПРИЯТИ СЛІДСТВУ ТОЩО), N=1000, %

спілкування з поліцією приблизно один і той самий в різних населених пунктах. У віковому розрізі, більше контактують з поліцією люди віком від 18 до 49 років, менше — від 50 і старші. Також, більше контактують чоловіки, ніж жінки (див. Дод. 6, рис. 10–12).

Ті опитані, які підтвердили факт спілкування з поліцією, виявляють значно більшу готовність до подальшої співпраці — 64,4% готових до співпраці проти 29% не готових. Ті, хто не мали досвіду контакту — значно менше схильні до співпраці (див. Дод. 6, рис. 13). Натомість питання довіри до правоохоронних органів практично не пов'язано з фактом наявності чи відсутності прямого контакту (див. Дод. 6, рис. 14).

Якісний аналіз дозволяє деталізувати певні нюанси сприйняття діяльності представни/ць правоохоронних органів на рівні населених пунктів. Опитані зазначають брак поліцейських кадрів в сільській місцевості. Часто один дільничний працює одночасно на декілька сіл, поліція приїждить на виклик недостатньо швидко — відповідно часто вже не для попередження правопорушення, а по факту його скоєння. Відповідно за таких умов питання співпраці з поліцією набуває особливого значення. Однак, як показало якісне дослідження, подібна співпраця розвивається не просто та залежить від довіри до правоохоронних органів та наявності в людини позитивного досвіду взаємодії. Що заважає такій співпраці? Що може бути причинами недовірливого ставлення населення до поліції? Часто йдеться про низку доволі типових ситуацій, які стоять на заваді цієї співпраці.

Рівень довіри до правоохоронних органів знижується через відсутність реакції на подані громадян/-ками звернення. Тобто в цьому випадку йдеться про брак зворотного зв'язку, хоча б формальної відповіді на звернення з повідомленням про здійснені поліцією дії. Недовіра особливо по-

силиється в тих ситуаціях, коли громадян/-ки повідомляють про наркопритони чи виготовлення наркотиків, коли це все розгортається на очах у всіх сусід/-ок, всі про це знають, повідомляють в поліцію і не бачать жодної реакції. Це породжує недовіру до поліції, призводить до звинувачень поліції у покриванні подібного типу протиправної поведінки.

Наступним моментом, що може формувати негативний досвід співпраці, є висловлювання поліцією незадоволення через виклик:

“Вот часто бывает сложно сотрудничать, и там вызвать полицию, вот я это сказать встидают, например, потому что, когда видишь какое-то правонарушение и вызываешь полицию, а они смотрят на тебя, как на дурака и говорят, а почему вы вызвали полицию? (чоловік, молодий, місто Запорізької області).

У цьому випадку знову йдеться про комунікаційні проблеми у роботі поліції з населенням, невмінні зайвий раз підтримати людей у їх готовності до співпраці з поліцією.

Більш вагомими причинами неспівпраці з поліцією є страх перед помстою, захищеність свідків від тих, проти кого вони свідчать. Люди бояться подальшої розправи з собою чи з родичами. А при тривожному сприйнятті оточуючої дійсності, така небезпека видається людині цілком реальною. У цьому випадку люди обирають між різними стратегіями поведінки: від повної відмови від співпраці з поліцією до згоди на анонімну співпрацю (наприклад, анонімний дзвінок). Це може частково пояснювати те, чому питання співпраці чи неспівпраці з поліцією не залежить від довіри до неї. Людина може в цілому довіряти поліції, але боятися співпрацювати через можливу помсту.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОПИТАНИХ

РИСУНОК 1

ВІКОВІ ПАРАМЕТРИ ОПИТАНИХ, N=1000, %

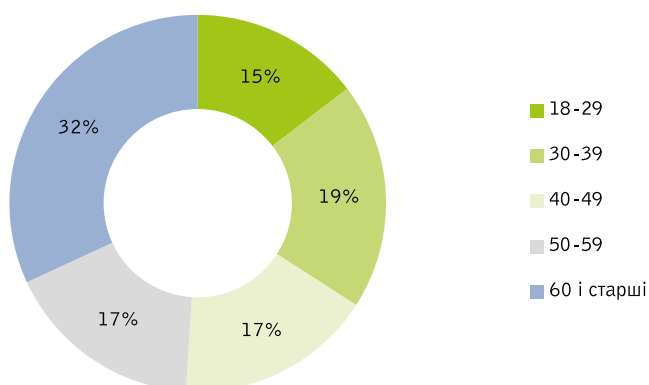

РИСУНОК 2

РОСПОДІЛ РЕСПОНДЕНТ/-ОК ЗА ТИПОМ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

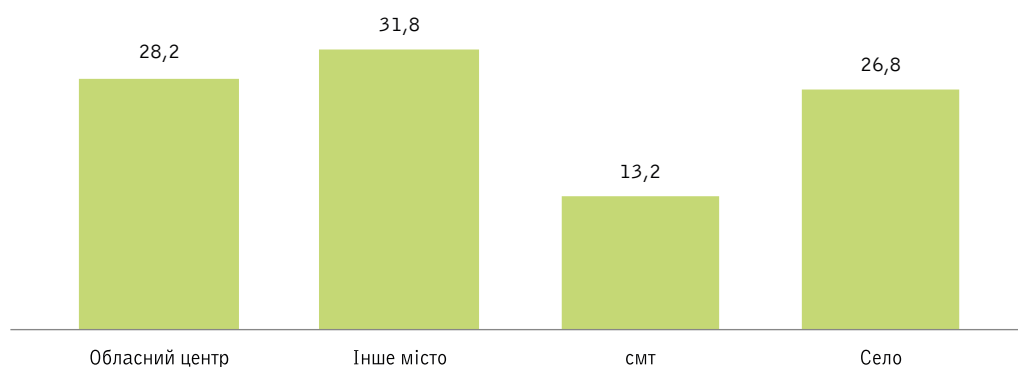
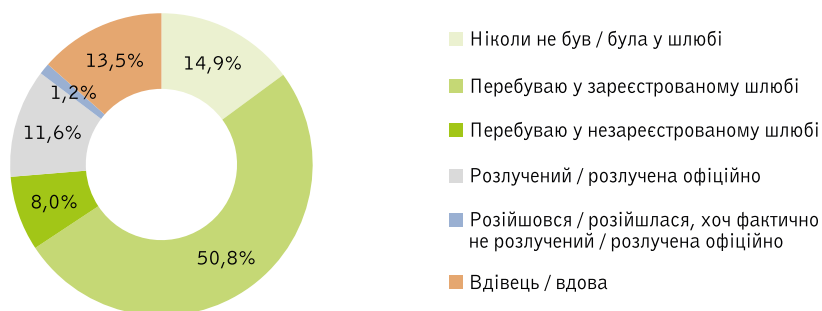

РИСУНОК 3

СІМЕЙНИЙ СТАН, N=1000, %

ДОДАТОК 2

РИСУНОК 1

ОСВІТНІ ПАРАМЕТРИ ОПИТАНИХ, N=1000, %

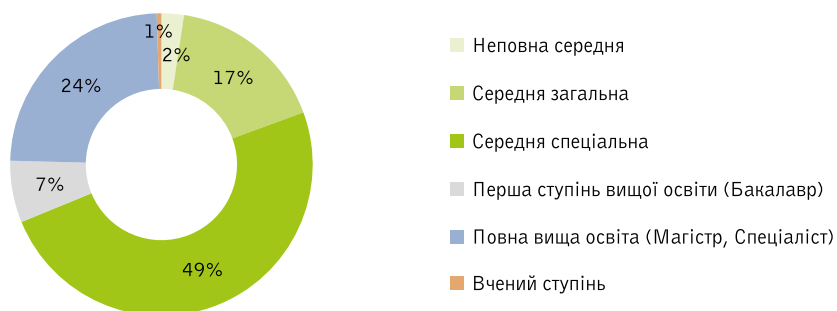

РИСУНОК 2

ЯКА З ЦИХ ХАРАКТЕРИСТИК НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ ОПИСУЄ ВАШУ ЗАЙНЯТІСТЬ НА ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС, N=1000, %

ДОДАТОК 3.
ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

РИСУНОК 1

ЯКІ З ВКАЗАНИХ НИЖЧЕ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ЩО МОЖУТЬ ПРОЯВЛЯТИСЯ У ВАШІЙ МІСЦЕВОСТІ, НЕПОКОЯТЬ ВАС НАЙБІЛЬШЕ? / ОБЛАСТЬ, N=1000, %

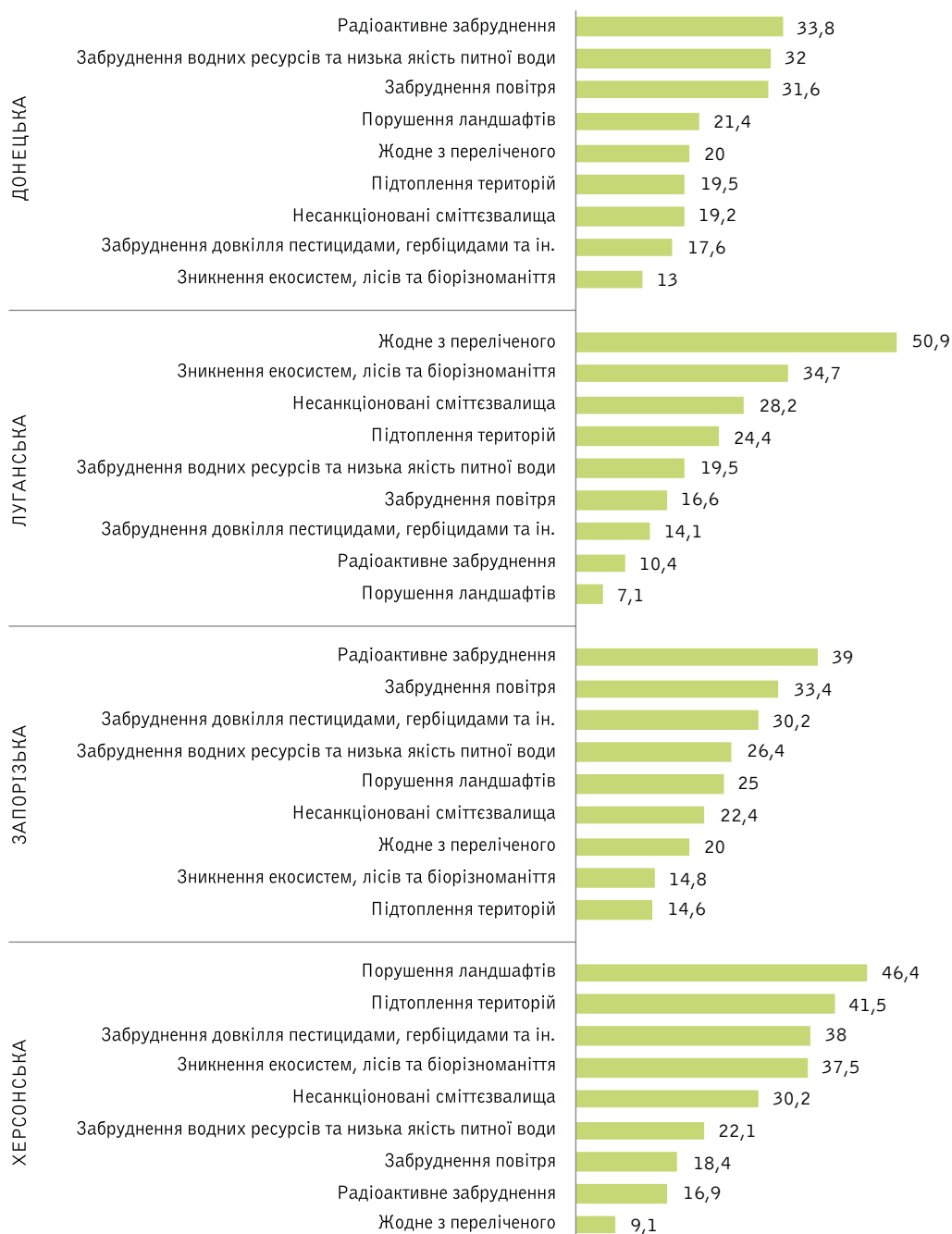

РИСУНОК 2

ЯКІ З ВКАЗАНИХ НИЖЧЕ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ЩО МОЖУТЬ ПРОЯВЛЯТИСЯ У ВАШІЙ МІСЦЕВОСТІ, НЕПОКОЯТЬ ВАС НАЙБІЛЬШЕ? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

ДОДАТОК 4.
ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР

РИСУНОК 1

КОЛИ ВИ ОБИРАЄТЕ ЗА КОГО ГОЛОСУВАТИ, ЩО ДЛЯ ВАС МАЄ ВИРІШАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ (ОБЕРІТЬ ДО ТРЬОХ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ) / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

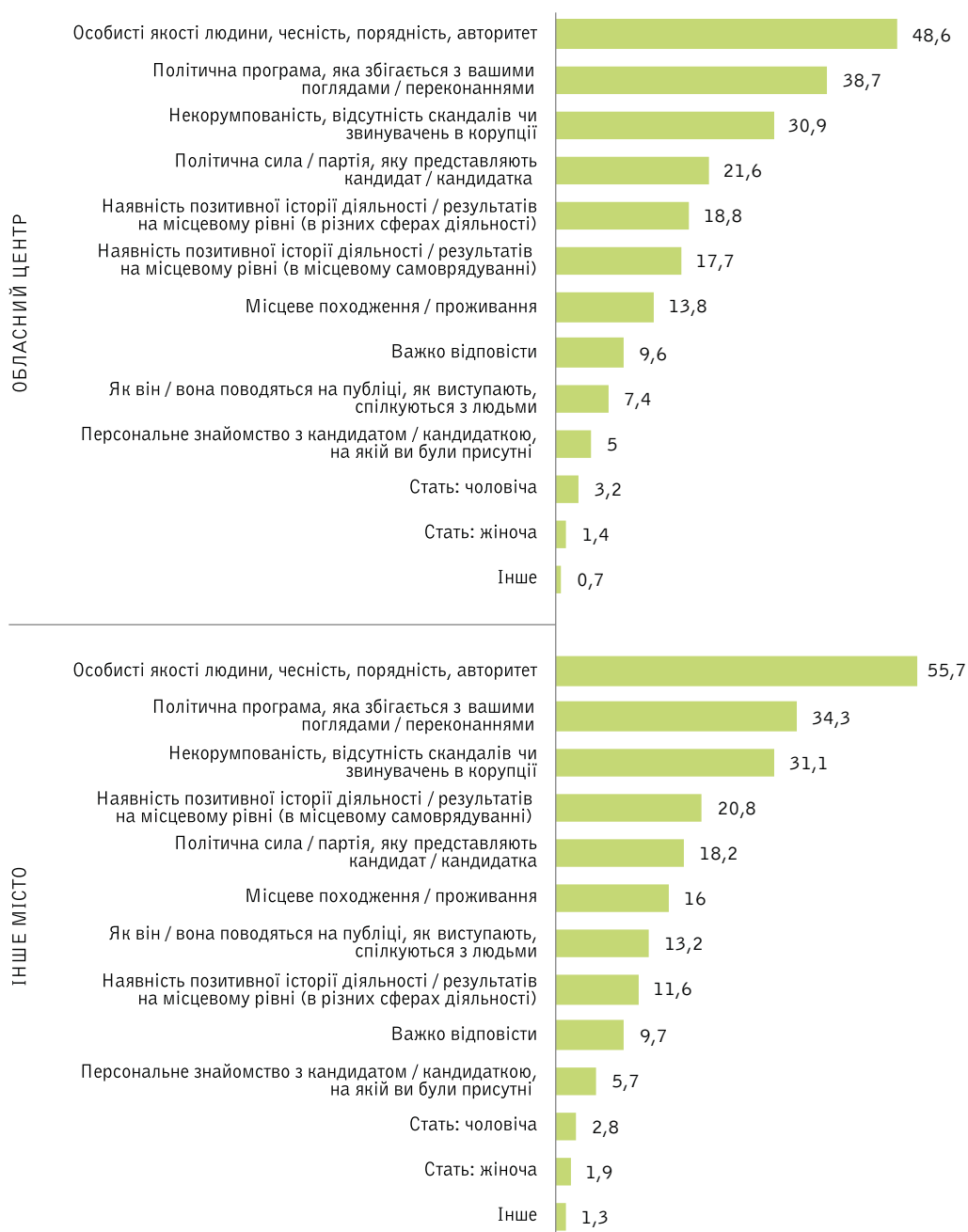

РИСУНОК 2

КОЛИ ВИ ОБИРАЄТЕ ЗА КОГО ГОЛОСУВАТИ, ЩО ДЛЯ ВАС МАЄ ВИРІШАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ (ОБЕРІТЬ ДО ТРЬОХ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ) / ТИП НАСЕЛЕННОГО ПУНКТУ, N=1000, %

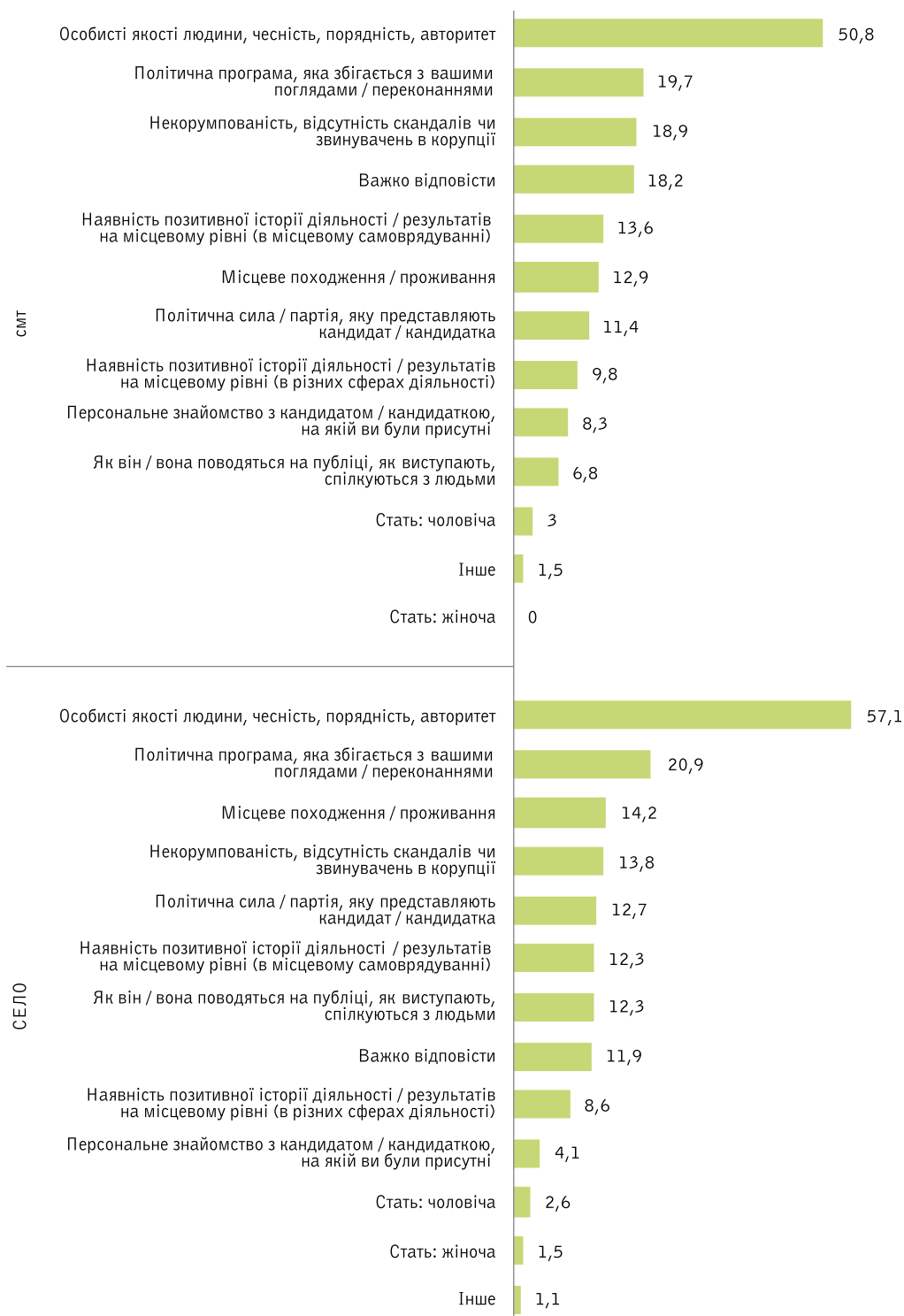

РИСУНОК 3

ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ЯКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВИ БУДЕТЕ РОЗГЛЯДАТИ В ПЕРШУ ЧЕРГУ ЯК ТАКИХ, ЯКИМ БИ ВИ ДОВІРИЛИ ВЛАДУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ / ВІК, N=1000, %

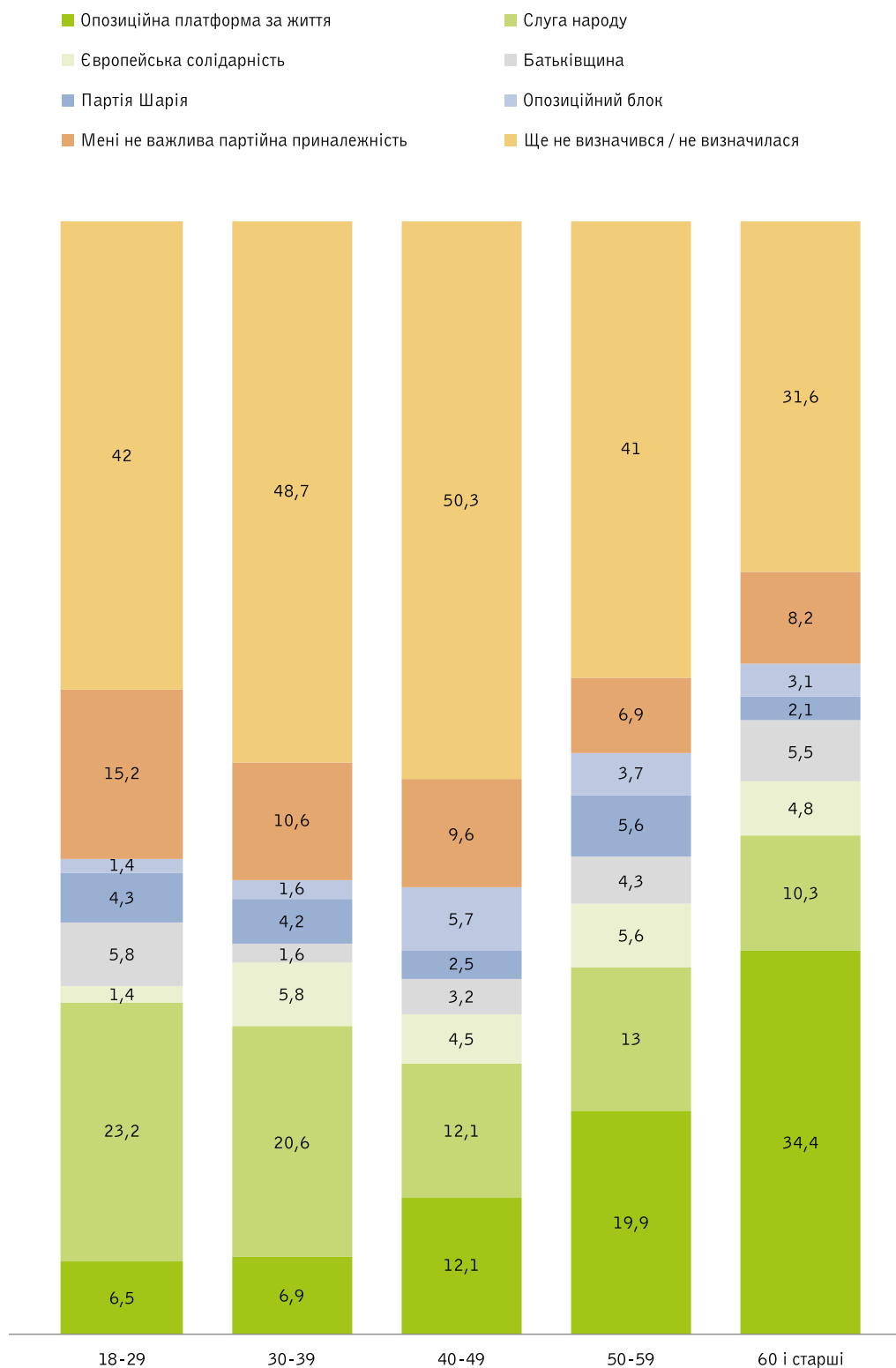

РИСУНОК 4

ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ЯКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВИ БУДЕТЕ РОЗГЛЯДАТИ В ПЕРШУ ЧЕРГУ ЯК ТАКИХ, ЯКИМ БИ ВИ ДОВІРИЛИ ВЛАДУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

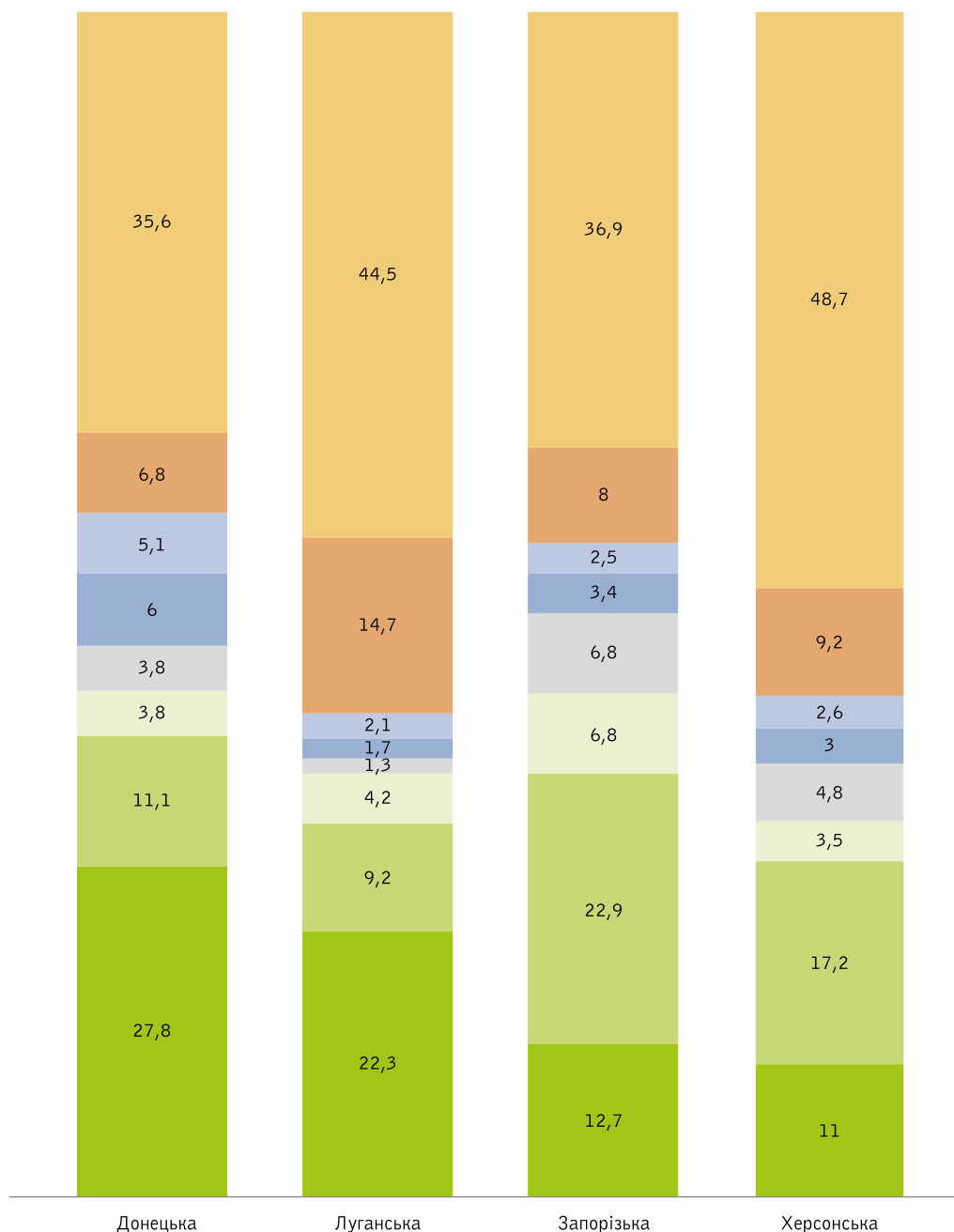
13

Рис. 3–5: розглянуті 6 ключових партій, які подані за рівнем та інтенсивністю підтримки.

РИСУНОК 5¹³

ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ЯКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ВИ БУДЕТЕ РОЗГЛЯДАТИ В ПЕРШУ ЧЕРГУ ЯК ТАКИХ, ЯКИМ БИ ВИ ДОВІРИЛИ ВЛАДУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ / ОБЛАСТЬ, N=1000, %

- Опозиційна платформа за життя
- Слуга народу
- Європейська солідарність
- Батьківщина
- Партія Шарія
- Опозиційний блок
- Мені не важлива партійна приналежність
- Ще не визначився / не визначилася

ДОДАТОК 5.

МІЖНАРОДНІ ТА ВНУТРІШНІ ПОЛІТИЧНІ ПИТАННЯ
В КОНТЕКСТІ СТРАХІВ ТА ТРИВОГ

РИСУНОК 1

ЧИ ВИКЛИКАЮТЬ У ВАС ВІДЧУТТЯ ТРИВОГИ НАСТУПНІ РЕЧІ, N=1000, %

РИСУНОК 2

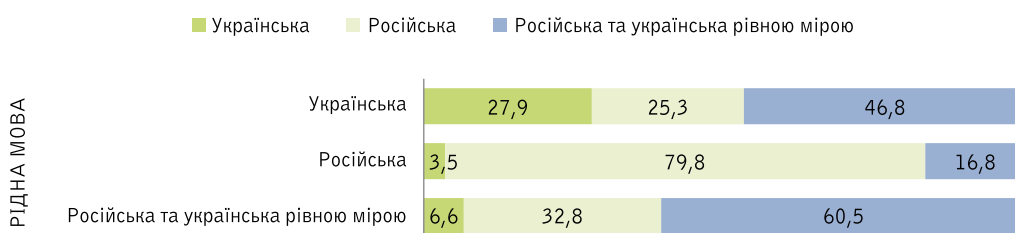
ЯКУ МОВУ ВИ ВВАЖАЄТЕ РІДНОЮ / ЯКОЮ МОВОЮ ВИ ЗАЗВИЧАЙ
СПІЛКУЄТЕСЯ НА РОБОТІ (РІДНА МОВА: УКРАЇНСЬКА N=340, РОСІЙСЬКА
N=376, УКРАЇНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА РІВНОЮ МІРОЮ N=271), %

РИСУНОК 3

ЯКУ МОВУ ВИ ВВАЖАЄТЕ РІДНОЮ / ЯКОЮ МОВОЮ ВИ ЗАЗВИЧАЙ СПІЛКУЄТЕСЯ ВДОМА (РІДНА МОВА: УКРАЇНСЬКА N=340, РОСІЙСЬКА N=376, УКРАЇНСЬКА ТА РОСІЙСЬКА РІВНОЮ МІРОЮ N=271), %

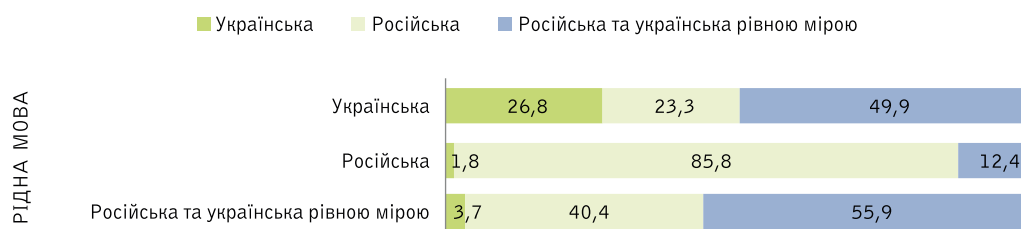

РИСУНОК 4

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ...? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N = 1000, %

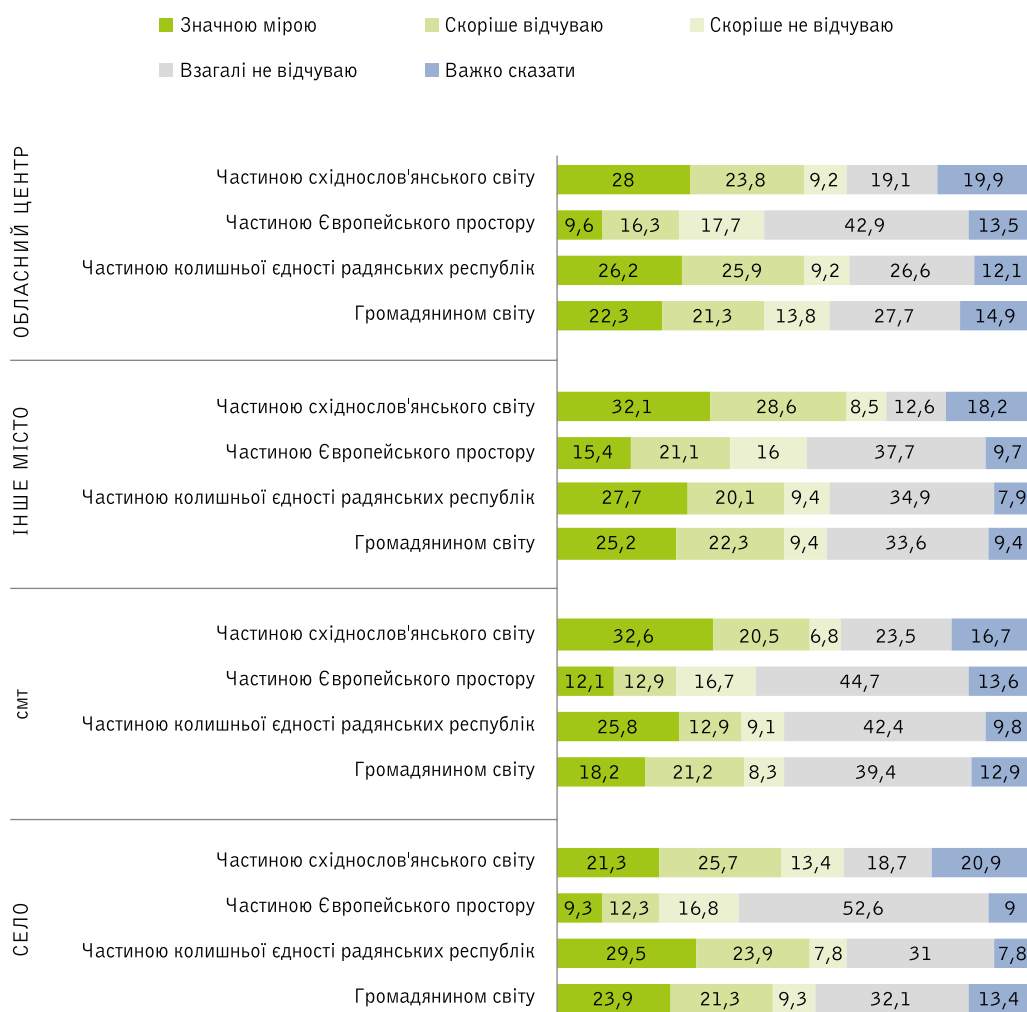

РИСУНОК 5

НАСКІЛЬКИ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ ЧАСТИНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

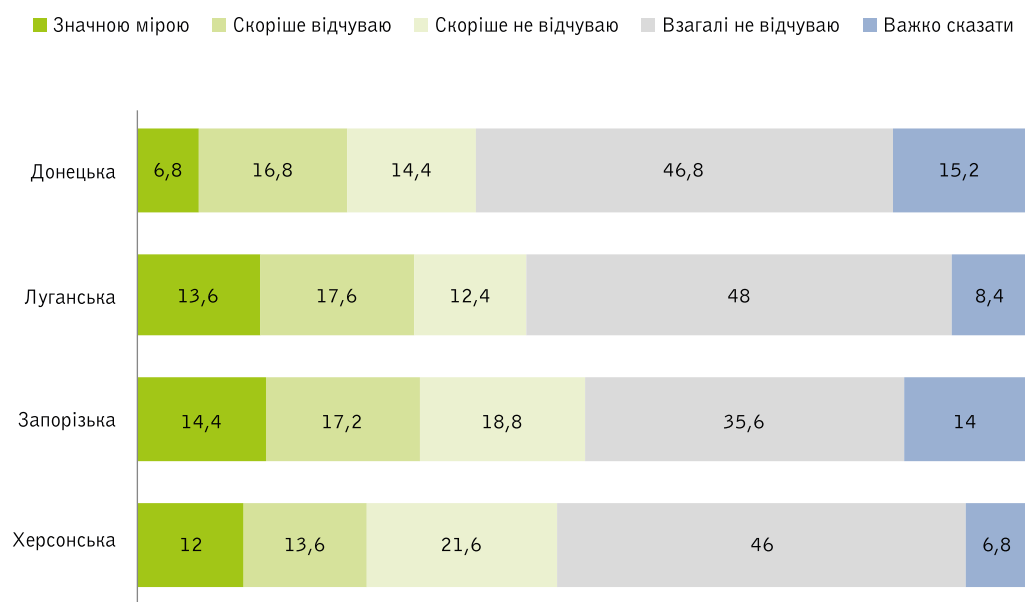
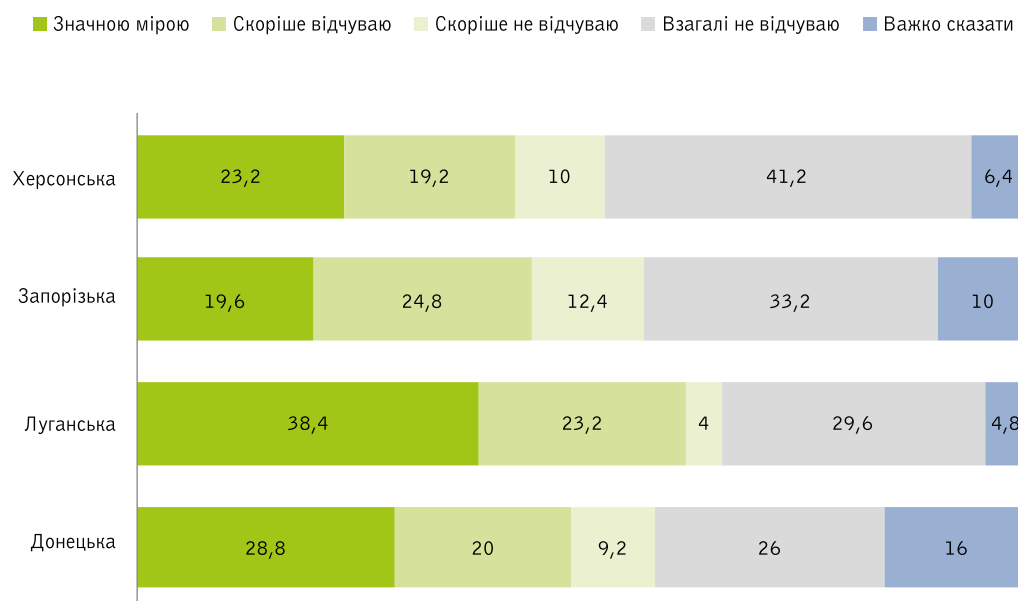

РИСУНОК 6

НАСКІЛЬКИ ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ ЧАСТИНОЮ КОЛИШНЬОЇ ЄДНОСТІ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК, N=1000, %

ДОДАТОК 6.

ПРАВООХОРОННИЙ АСПЕКТ БЕЗПЕКИ

РИСУНОК 1

ЯКІ НАПРЯМКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙБІЛЬШ ПРОБЛЕМНИМИ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНИМУ ПУНКТІ? / ОБЛАСТЬ, N=1000, %

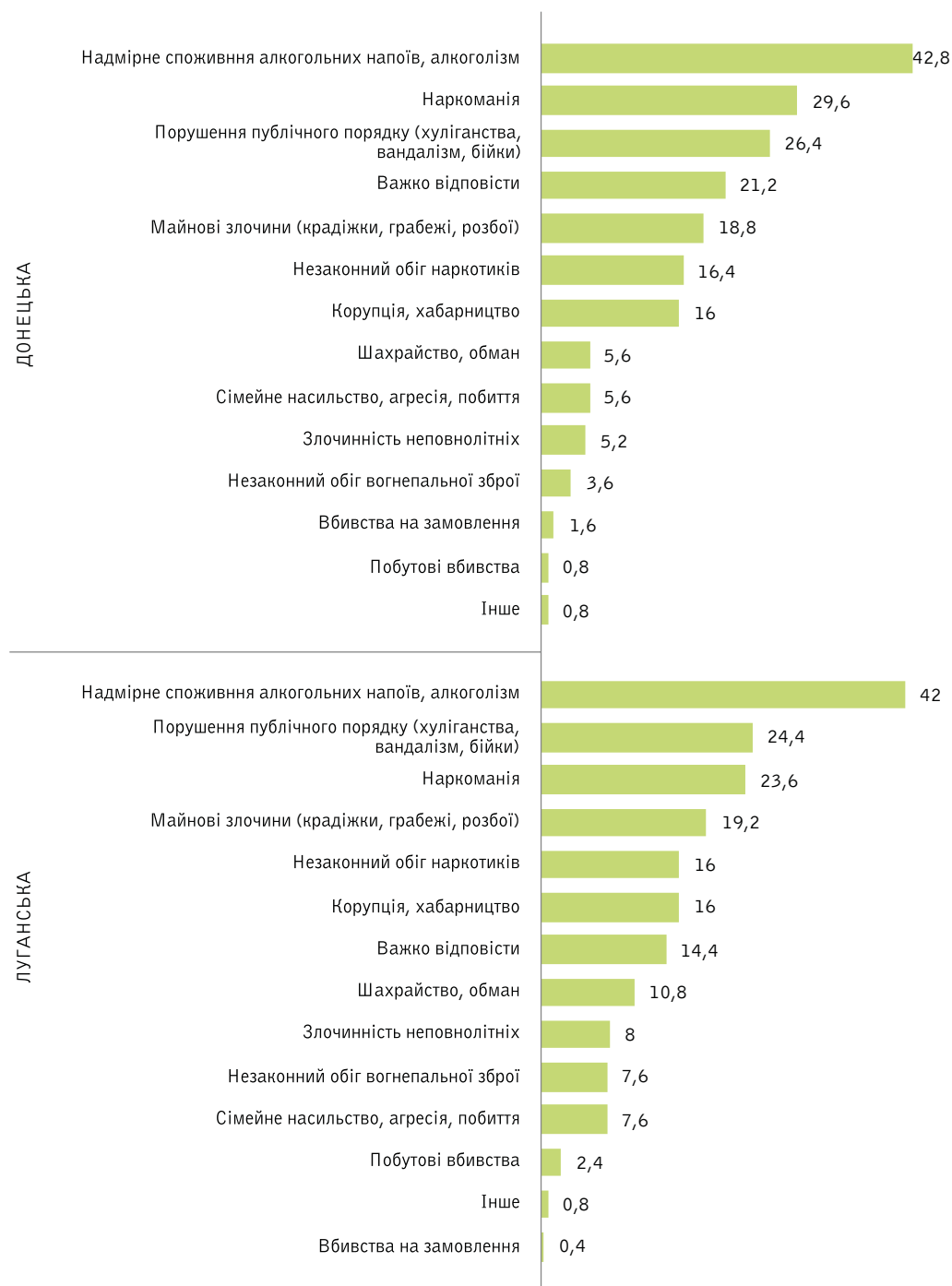

РИСУНОК 2

ЯКІ НАПРЯМКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙБІЛЬШ ПРОБЛЕМНИМИ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНИМУ ПУНКТІ? / ОБЛАСТЬ, N = 1000, %

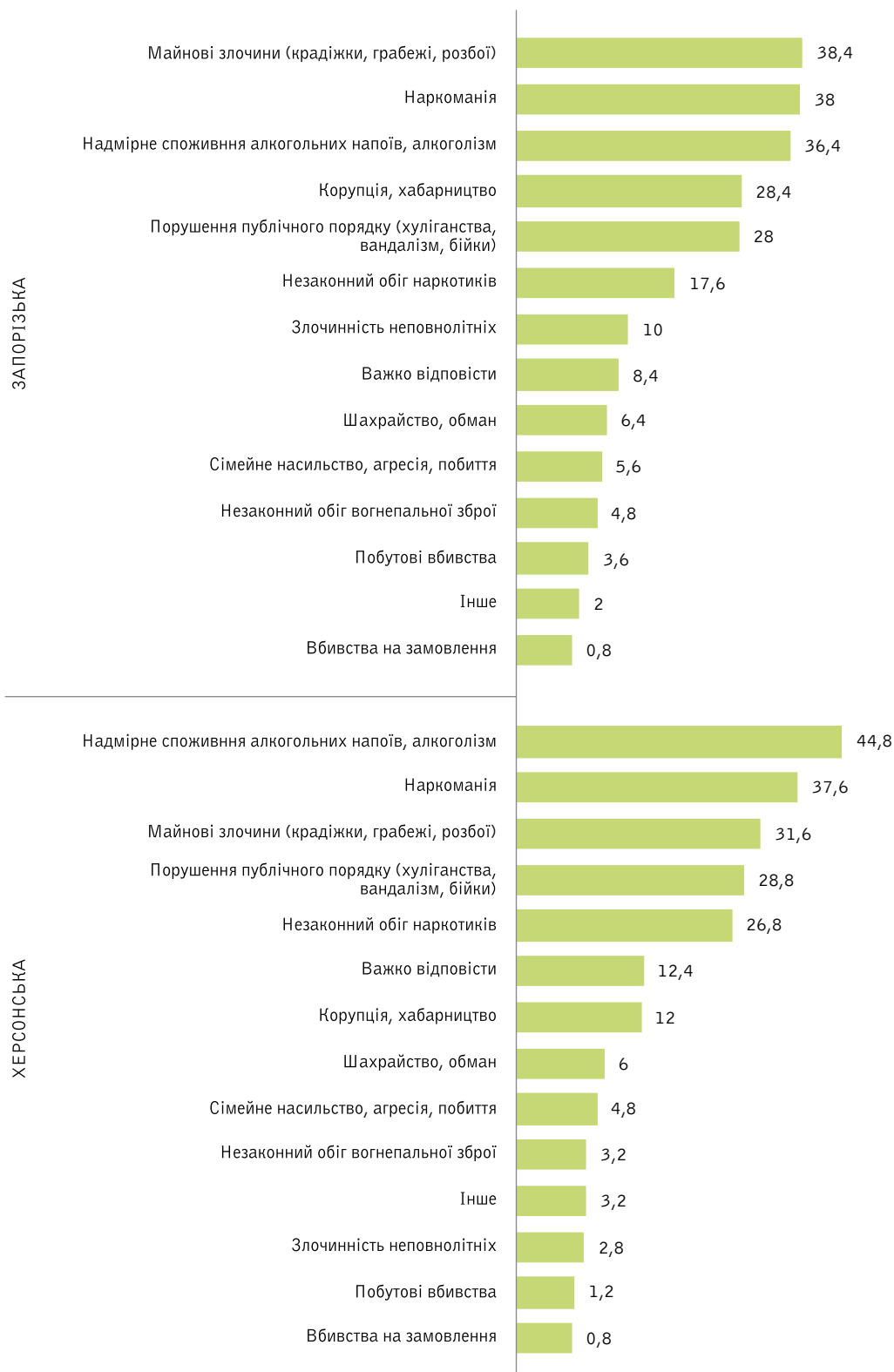

РИСУНОК 3

ЯКІ НАПРЯМКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙБІЛЬШ ПРОБЛЕМНИМИ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

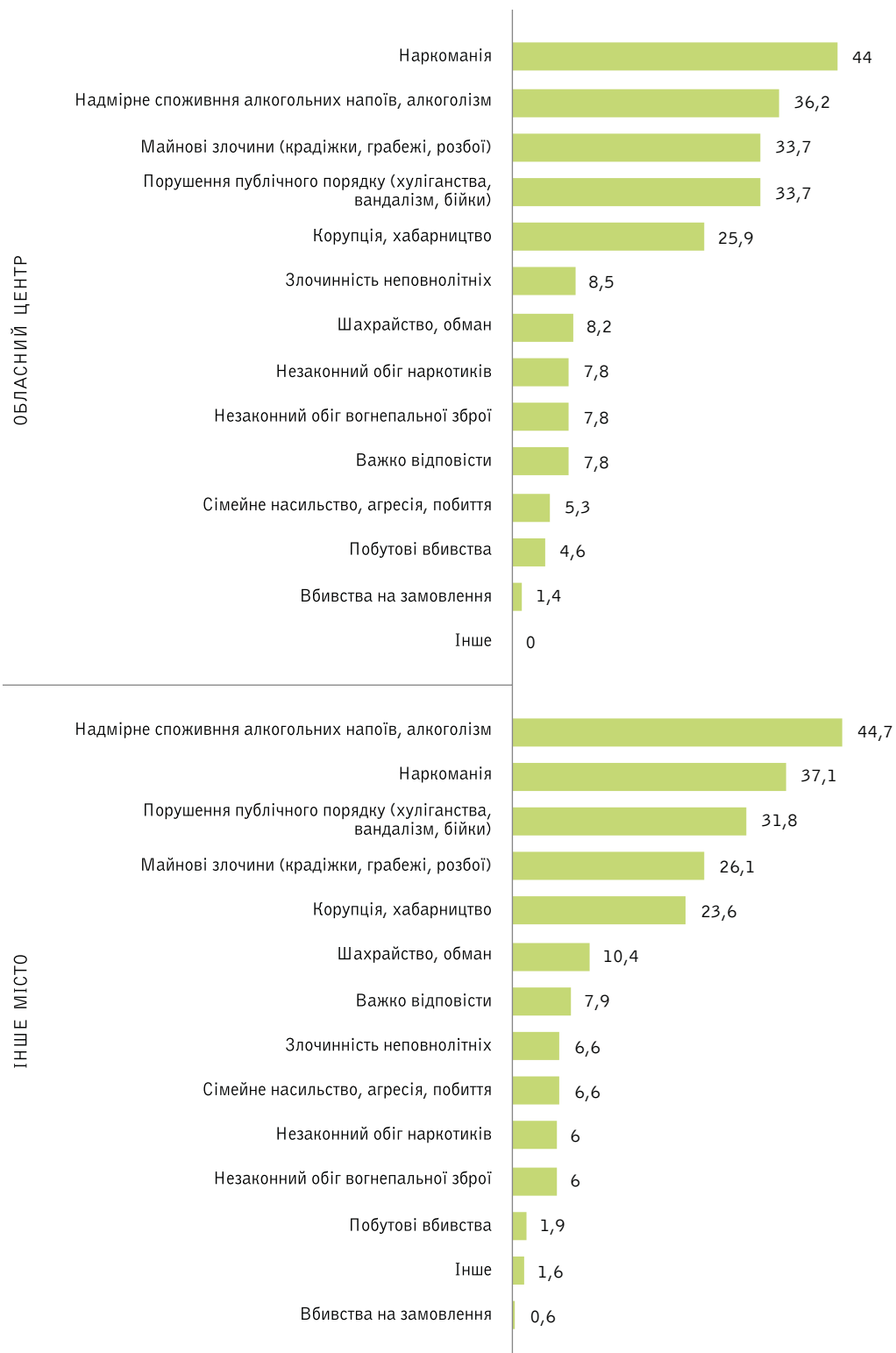

РИСУНОК 4

ЯКІ НАПРЯМКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙБІЛЬШ ПРОБЛЕМНИМИ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНИМУ ПУНКТІ? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000? %

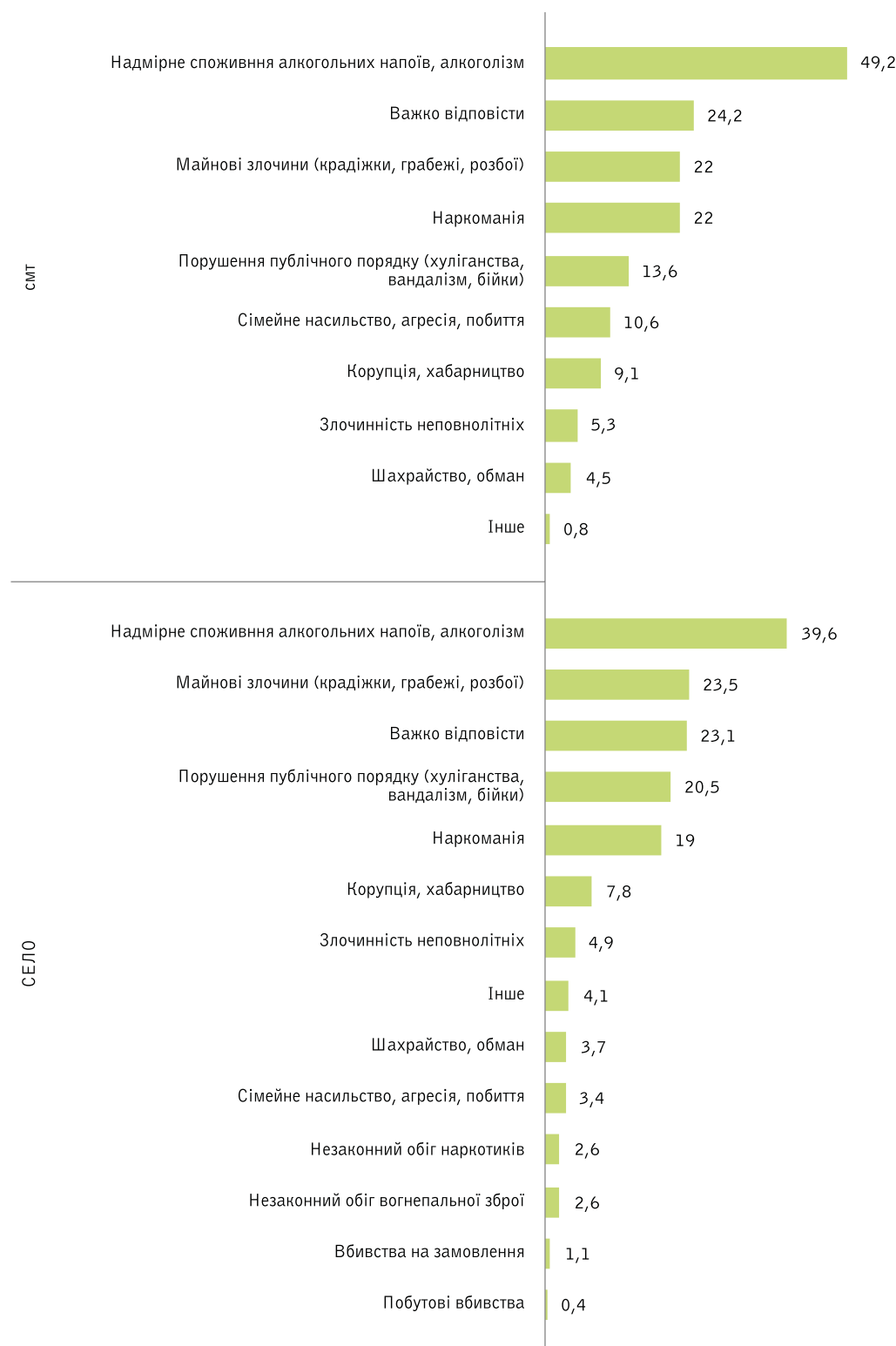

РИСУНОК 5

ЯК ЧАСТО ВИ БАЧИЛИ ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ПОЛІЦІЇ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ? / ОБЛАСТЬ, N=1000, %

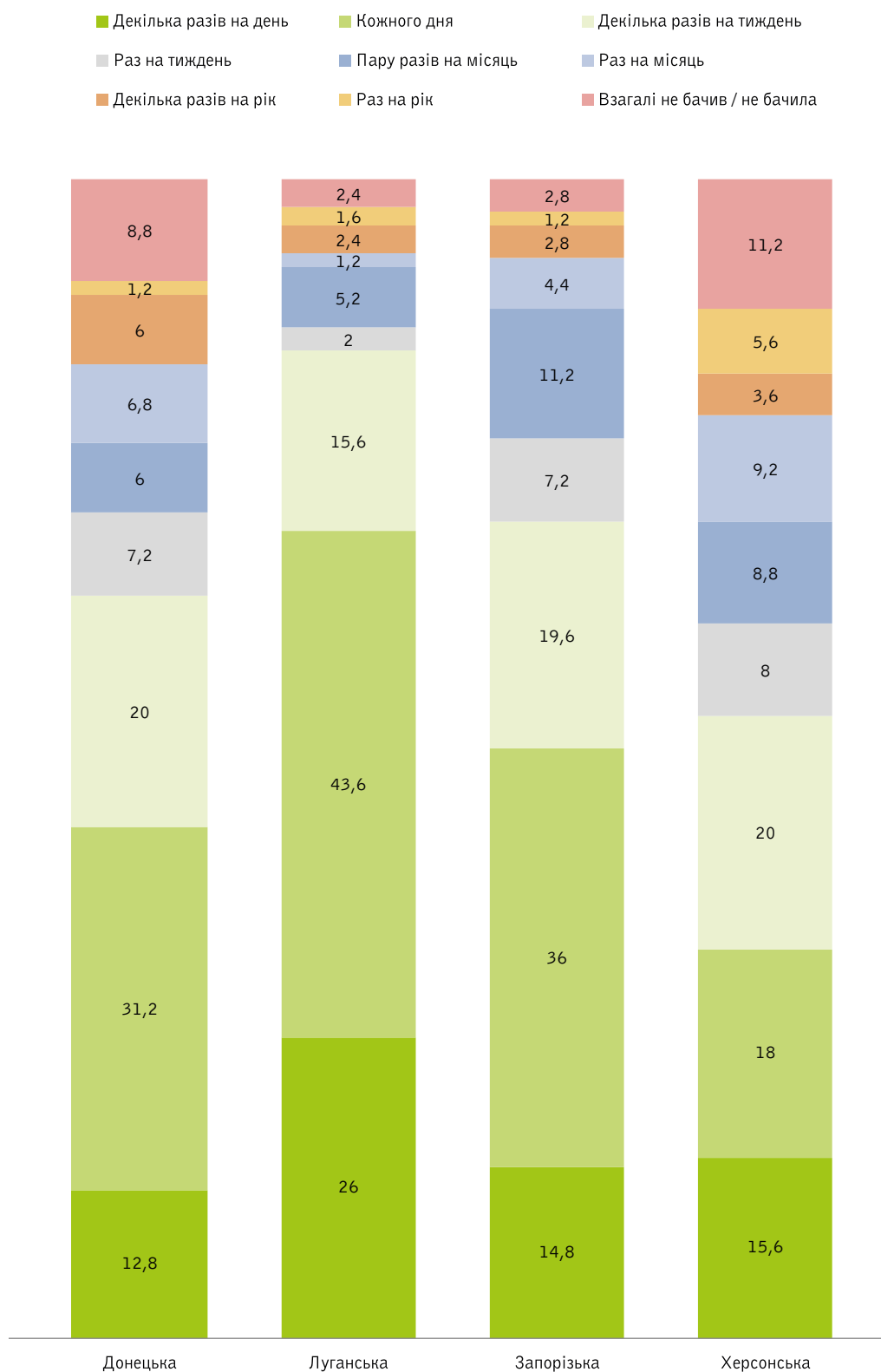

РИСУНОК 6

ЯК ЧАСТО ВИ БАЧИЛИ ПРЕДСТАВНИ/-ЦЬ ПОЛІЦІЇ У ВАШОМУ НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ? / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ N=1000, %

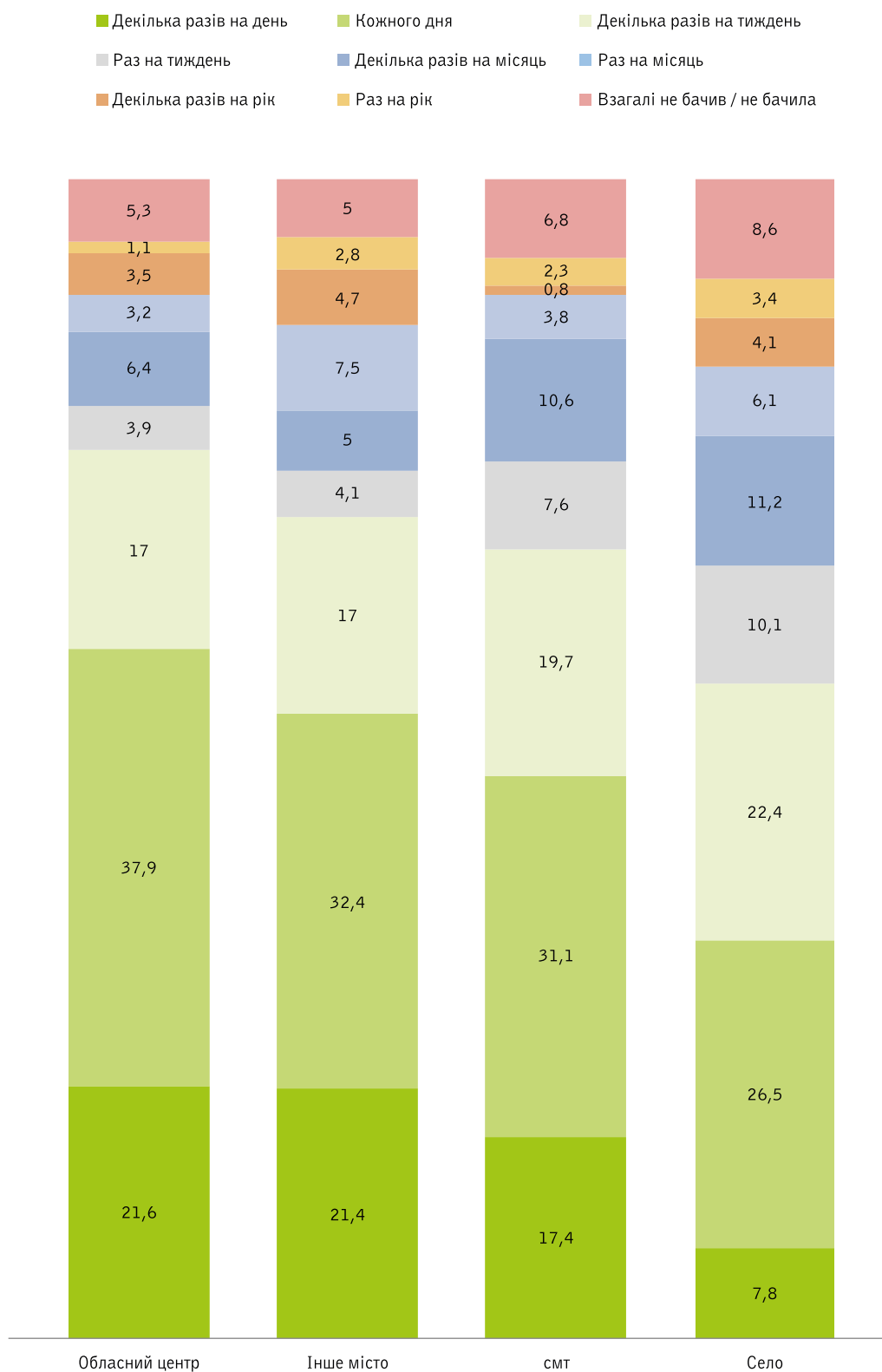

РИСУНОК 7

НАСКІЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМ МІСЦЕВИХ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ / ОБЛАСТЬ, N=1000, %

■ Повністю довіряю ■ Скоріше довіряю ■ Скоріше не довіряю ■ Взагалі не довіряю ■ Важко сказати

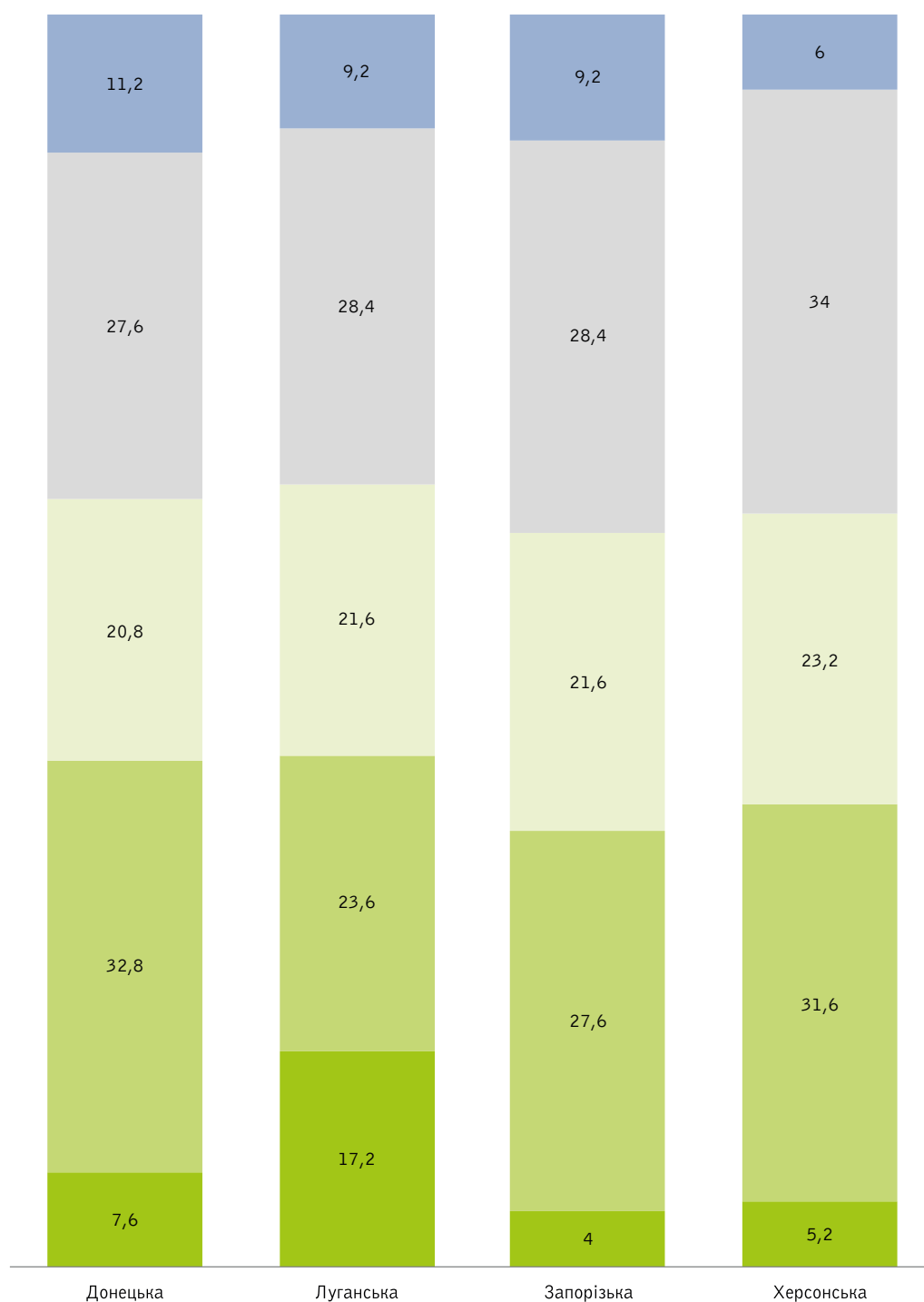

РИСУНОК 8

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМ МІСЦЕВИХ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

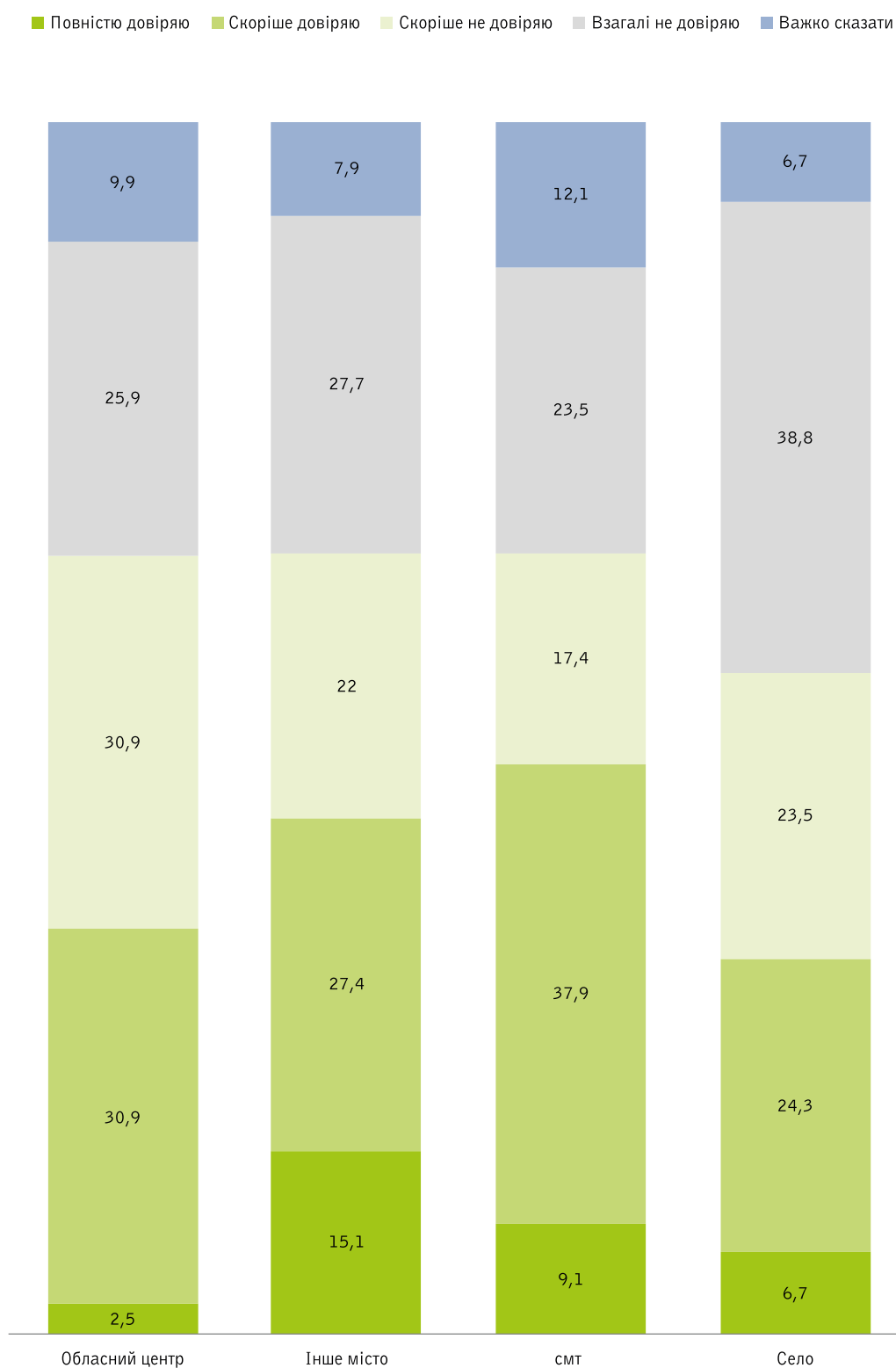

РИСУНОК 9

НАСКІЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ПРЕДСТАВНИЦЯМ МІСЦЕВИХ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ / ЧИ ГОТОВІ ВИ ДОПОМАГАТИ
ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ, N=1000, %

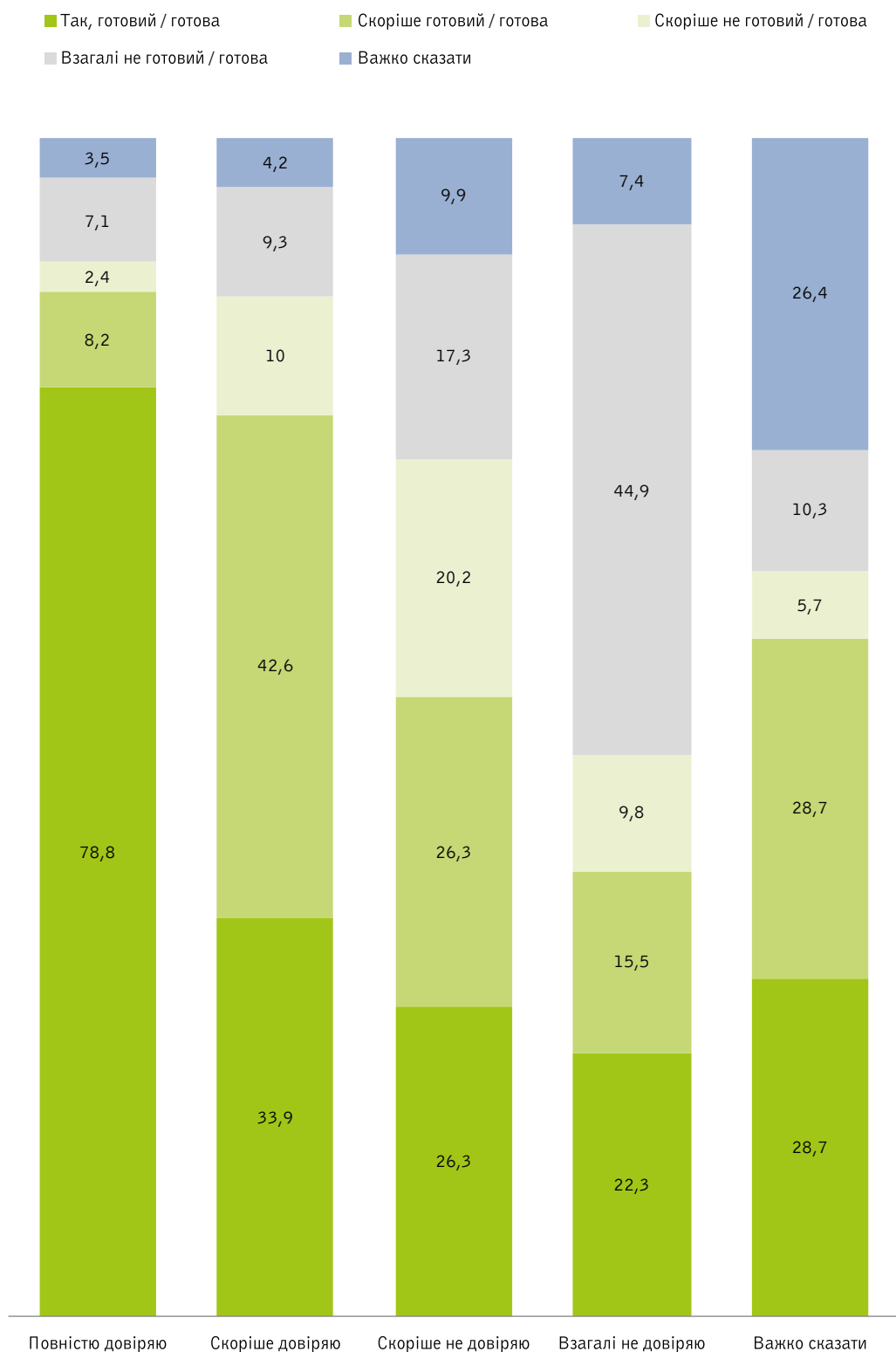
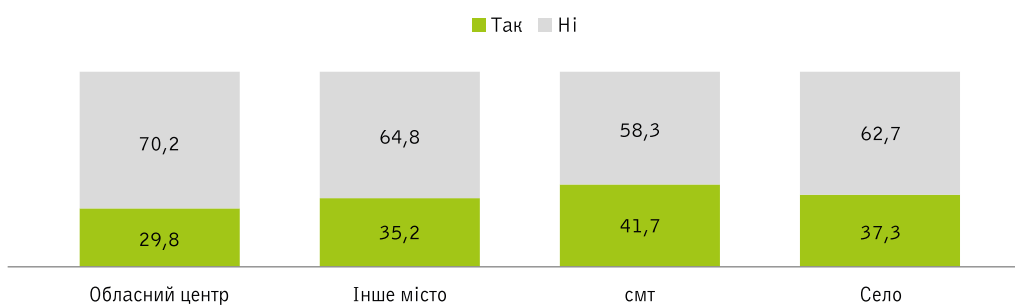
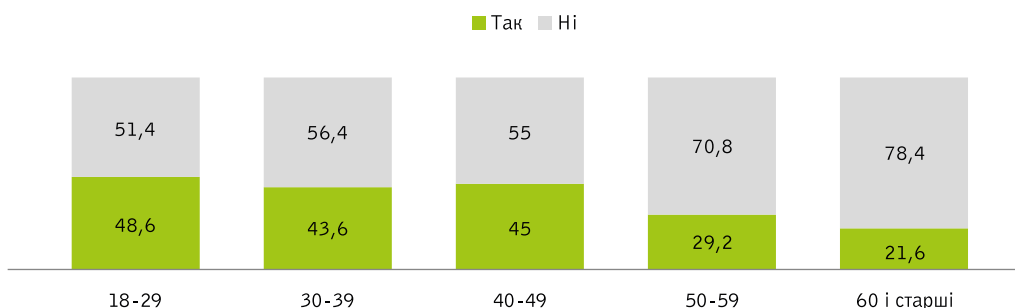

РИСУНОК 10

ЧИ ВИ СПІЛКУВАЛИСЯ З ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ / ТИП НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ, N=1000, %

РИСУНОК 11

ЧИ ВИ СПІЛКУВАЛИСЯ З ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ / ВІК РЕСПОНДЕНТ/-КИ, N=1000, %

РИСУНОК 12

ЧИ ВИ СПІЛКУВАЛИСЯ З ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ / ЖІНКИ, N=1000, %

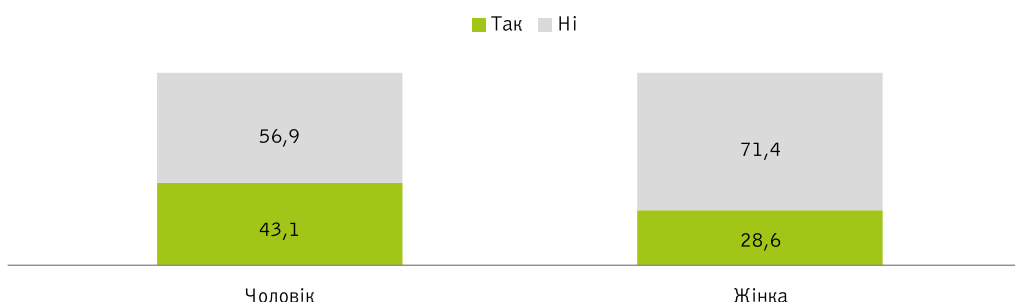

РИСУНОК 13

ЧИ ВИ СПІЛКУВАЛИСЯ З ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ / ЧИ ГОТОВІ ВИ ДОПОМАГАТИ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ, N=1000, %

■ Так, готовий / готова ■ Скоріше готовий / готова ■ Скоріше не готовий / готова
■ Взагалі не готовий / готова ■ Важко сказати

РИСУНОК 14

ЧИ ВИ СПІЛКУВАЛИСЯ З ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ 12 МІСЯЦІВ / НАСКІЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ПРЕДСТАВНИ/-ЦЯМ МІСЦЕВИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, N=1000, %

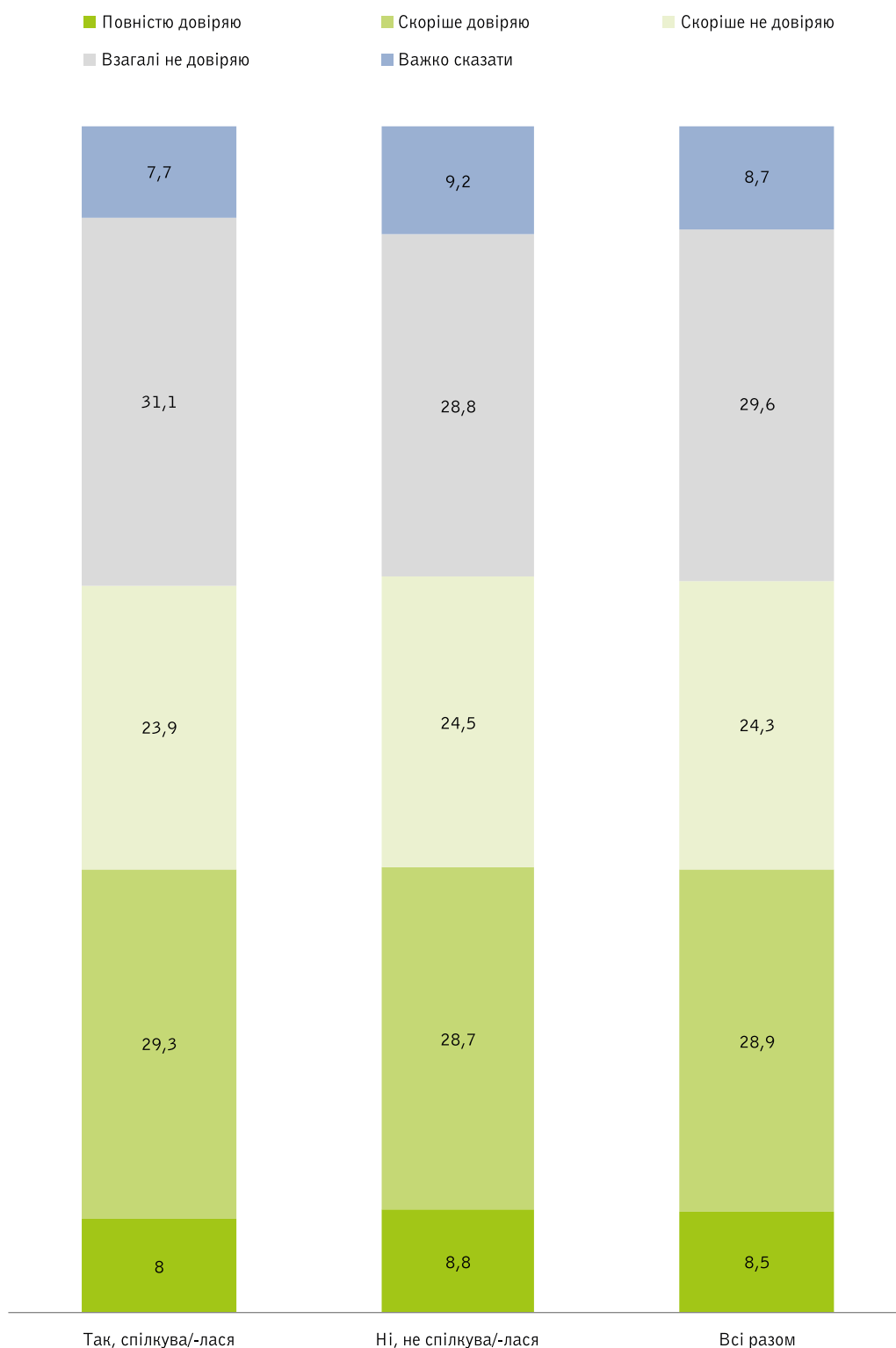

РИСУНОК 15

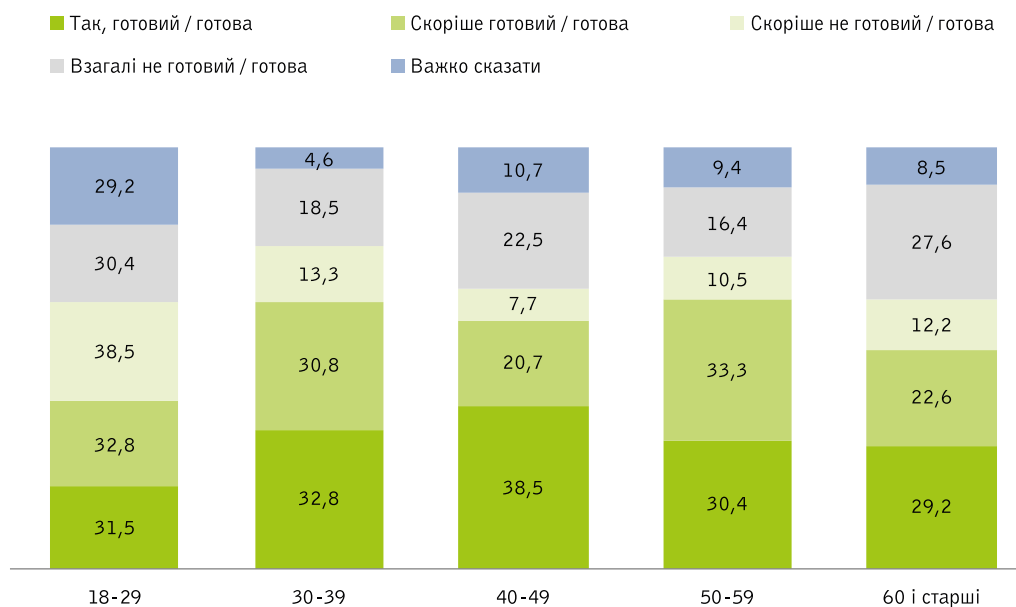
ЧИ ГОТОВІ ВИ ДОПОМАГАТИ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ /
ВІКОВА ГРУПА, N=1000, %

РИСУНОК 16

ЧИ ГОТОВІ ВИ ДОПОМАГАТИ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ /
СТАТЬ РЕСПОНДЕНТ/-КИ, N=1000, %